БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ОТДЕЛЕНИЕ ЗА ЕЗИКОЗНАНИЕ, ЕТНОГРАФИЯ И ЛИТЕРАТУРА

ВЛАДИМИР ГЕОРГИЕВ

ТРАКИЙСКИЯТ ЕЗИК

LA LANGUE THRACE

par

VLADIMIR GEORGIEV

СОФИЯ

ИЗДАНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

1957

Увод

Историята на тракийците, предшественици на славяните в източната част на Балканския полуостров, е за нас българите важна проблема: в етногенезиса на нашия народ тракийците са една от съществените съставни части, а техният език е оказал известно въздействие върху развоя на нашия език. Затова и публикуваните неотдавна тракийски надписи, намерени през последните години на о. Самотраки, представят за нас голям интерес. Тяхното тълкуване хвърля нова светлина върху тракийския език, който досега бе съвсем слабо известен. От друга страна новооткритите надписи дават някои опорни точки за тълкуване на другите няколко тракийски надписа, намерени в пределите на нашата страна.

Досега са известни следните тракийски надписи:

1. Четирите идентични надписа върху сребърни съдове от с. Дуванли, Пловдивско.

2. Надписът върху първия златен пръстен от с. Дуванли, Пловдивско.

3. Надписът върху втория златен пръстен от с. Дуванли (по-вероятно тракийски, отколкото гръцки).

4. Надписът върху златния пръстен от с. Езерово, Първомайско.

5. Надписът върху сребърното тасче от с. Александрово, Ловчанско (тракийски или гръцки?).

6. Неотдавна открития надпис от с. Браничево, Толбухинско.

7 — 27 (?). Към споменатите надписи се прибавят и неодавна обнародваните надписи от о. Самотраки. По мое мнение от 40-те надписа, изтъкнати от К. Леман като тракийски, само около половината са тракийски, а останалите гръцки; по-голямата част са съвсем кратки: състоят се от една дума, и то отчасти повредена.

Освен това известни са редица надписи върху разнообразни предмети, намерени в източната част на Балканския полуостров, която в древността е била обитавана от тракийци. Тези надписи се състоят от тракийски лични имена. За много от тях не може да се определи с положителност дали са на тракийски или на гръцки.

Към тия тракийски надписи трябва да се прибавят един дакийски и един мизийски (от Мала Азия) надпис.

Най-сетне известни са и някои тракийски думи и изрази, заети в гръцки език.

Първата задача на тая работа е да даде цялостен опит за тълкуването на всички известни досега тракийски надписи, както и на тракийските думи и изрази, заети в гръцки език.

Но тая работа си поставя и друга една цел. Неотдавна бе публикуван един основен труд върху тракийските собствени имена и глоси: D. Detschew, Die thrakischen. Sprachreste, Wien, 1957. Акад. Д. Дечев, най-добрият познавач на тракийския език, в резултат на половинвековна упорита работа съумя да събере и обнародва целия материал върху тракийския език. Тоя значителен труд на видния български епиграф и езиковед дава възможност да се направи преоценка на нашите знания върху тракийския език. Втората задача на нашата работа е да се установи онова, което може да се смята за най-правоподобно изтълкувано, и въз основа на него да се определи мястото на тракийския език между другите индоевропейски езици.

ГЛАВА ПЪРВА

ТРАКИЙСКИТЕ НАДПИСИ ОТ ТРАКИЯ, ДАКИЯ И МИЗИЯ

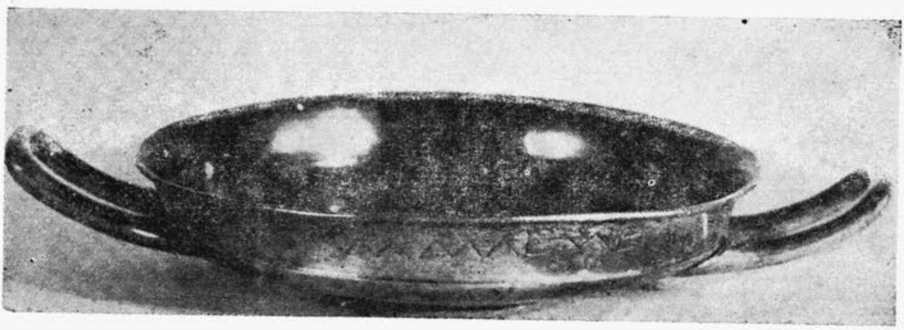
I. Надписът върху четирите сребърни съда от Дуванли

При разкопаването на Башова могила при с. Дуванли, Пловдивско, са били открити редица предмети, които се отнасят до погребението, извършено в тая надгробна могила. Между тях са едно сребърно блюдо без дръжки (обр. 7—8), друго сребърно блюдо с две дръжки (киликс, обр. 1), един сребърен ритон (обр. 2) и една сребърна чаша (обр. 3)[1], върху всеки от които се чете един и същ текст, а именно (обр. 1, 4—8):

ΔΑΔΑΛΕΜΕ

Погребението в Башова могила се датира към края на V или началото на IV в. пр. н. е. Някои смятат *ΔΑΔΑΛΕΜΕ* за тракийско лично име, обаче такова тракийско име е неизвестно, а освен това и завършекът не подхожда добре за лично име в именителен или родителен падеж.

Тракийският надпис от с. Езерово представя scriptio continua: също така са написани тракийските и гръцките надписи от о. Са-

Обр. 1. Сребърно блюдо с две дръжки от Дуванли

мотраки, по същия начин е съставен и надписът от с. Александрово. Надписът върху сребърните съдове представя също scriptio continua: в *ΔΑΔΑΛΕΜΕ* се съдържат три тракийски думи. Тракийският текст

[1] Б. Филов, Надгробните могили от Дуванлий, Пловдивско, София, 1934, стр. 63 и сл., 65, 67 и 132, обр. 80, 82—84. Предметите, намерени при разкопките в Дуванли, се пазят в Пловдивския народен музей.

може буквално да се преведе на албански език, тъй като албански е наследник на тракийски. Като паралел е приложен и буквален превод на гръцки.

Тракийски: *ΔΑΔΑΛΕΜΕ*
Δα, δαλε με.
Албански превод: *Dhe, del (zot) më*[1].
Гръцки превод: *Δᾶ, ἄλευ(έ) με.*
Български превод: „Земьо (Деметро), пази (закриляй, защити) ме".

Това тълкуване е направено въз основа на следните съображения:

В сребърното блюдо без дръжки с надписа *ΔΑΔΑΛΕΜΕ* са били намерени пепелта и костите на изгореното тяло на мъртвеца[2] (обр. 8). Следователно както тоя съд, така и другите три, върху всеки от които се чете споменатият текст, стоят в най-тясна връзка с погребението на мъртвеца. Вероятно надписът е бил поставен във

Обр. 2. Сребърен ритон от Дуванли

Обр. 3. Сребърна чаша от Дуванли

връзка със самото погребение. В такъв случай думите „Земьо, (за)пази ме" се отнасят до пепелта и костите на мъртвеца, както и до всички други предмети, поставени в гробницата.

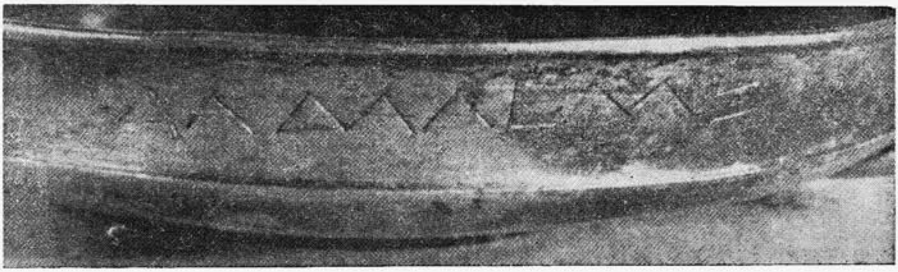
[1] Както тоя албански превод, така и гръцките, латински и български преводи, дадени в тая работа, са буквални: те имат за цел да илюстрират етимологично тракийския текст. На албански правилно би било: *Dhe, më del* (или *dil*) *zot.*

[2] Ср. там, стр. 63 и сл.

Първата дума *δα* означава „земя“ или пък е името на богинята „Земя (майка)“. Това е същата дума, която съставя първия член на предгръцкото име на богинята ат. *Δη-μήτηρ*, дор. *Δᾱ-μᾱ́τηρ* „Земя-майка, Деметра“. Предгръцкото и тракийско *δα* „земя“ съответствува на алб. *dhe* „земя“, фриг. *Γδαν Μα* = „*Χθὼν Μᾶ*“ („Земя-майка“), гр. *χθών* „земя“ и др.[1] Думата *δᾶ* „земя“ е запазена в

Обр. 4. Надписът *ΔΑΔΑΛΕΜΕ* от Дуванли

Обр. 5. Надписът *ΔΑΔΑΛΕΜΕ* от Дуванли

гръцки език в няколко петрифицирани израза: *ἄλευ δᾶ* (Aesch. Prom. 568 и schol.), буквално „пази (защити, закриляй), земьо“[2], ср. нашите петрифицирани изрази *пази боже, боже упази, боже помози; οἰοῖ δᾶ φεῦ* (Aesch. Eum. 874) или *φεῦ δᾶ* (Eur. Ph. 1296, Arist. Lys. 198), *οἰοῖ δᾶ* (Aesch. Eum. 841 и schol. 874) „олеле земьо“, ср. нашите изрази *олеле боже, ох боже; ὀττοτοτοῖ τοτοῖ δᾶ* (Aesch. Agam. 1072, 1076), вж. по-нататък; *οὐ δᾶν* (Theocr. IV 17, v. l. *γᾶν*) „no by earth“ (Liddell-Scott-Jones). Думата *δᾶ* е обяснена правилно у Et. M. 60.8.244, Eust. 436, 41, schol. към Theocr. и Aesch. Agam. 1072 като = дор. *γᾶ*, ат. *γῆ* „земя“, обаче тя не е дорийска, а тракийска или пеласгийска, тъй като произлиза от ие. **(gh)dhā*: ако беше гръцка, тя трябваше да гласи **χθᾶ*, както *χθών* „земя“ от ие. **ghdhōm*. Може дори да се предполага, че в израза *ἄλευ δᾶ* се пази, до известна степен погърчена, предгръцката и тракийска (култова) формула *δαλε δα*.

[1] Ср. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 414 и сл. В разглеждания тракийски надпис *δα* е в звателен падеж: -*α* в *δα* е вероятно *ᾰ*, окончанието за звателен падеж на *ᾱ*-основи.

[2] Гр. *ἄλευ* е повелително наклонение от *ἀλεύω* „отблъсквам, отстранявам; покровителствувам, закрилям, пазя, защищавам“. Aesch. Prom. 568 v. l.: *ἄλευ' ᾶ δᾶ.*

Втората дума *δαλε* „пази, закриляй, защити“ е повелително наклонение от тракийския глагол, който има точно съответствие в алб. *dal*, императив *del* или *dil*. Албанският глагол *dal* значи обикновено „излизам“, обаче в израза *dal zot* (*zot* значи „бог, господ“) той има значение „защищавам, отбранявам, браня, закрилям, пазя“. Алб. *dal* произлиза от ие. **dhalnō* и съответствува на гр. *θάλλω* „цъвтя, ус-

Обр. 6. Надписът *ΔΑΔΑΛΕΜΕ* от Дуванли

пявам; процъвтявам, щастлив съм, блажен съм; прех. правя да процъвтява, да расте“ и др.[1]

Същата дума *δα* се крие в името на тракийското мъжко божество *Δη-λοπτη(ς)*. Това име е засвидетелствувано в надписа: *ἐπαινέσαι Στέφανον τῆς τε πρὸς τὴν Βενδιν καὶ τὸν Δηλοπτην καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς εὐσεβείας ἕνεκεν*; в друг надпис от Самос *῞Ηρως Δηλοπτη*[*ς*]; както и в личното име *Δηλοπτιχος* (Тива и Пантикапайон).[2] Името на божеството *Δη-λοπτη(ς)* от **Dā-lupta(s)* се тълкува добре като „любовник (любимец) на *Δα* (земята)“, композитум от *dā* „Земя“ и **luptā-s* от и.-е. **lubh-tā(s)*, ср. слав. *любити* „любя“ от и.-е. **leubh-* и пр. Следователно тракийското божество *Δηλοπτη(ς)* стои в същото отношение към тракийската богиня *Δα* „земя“, както фригийското божество *῎Αττις*, любовникът на *Κυβέλη*, към споменатата (върховна) фригийска богиня. За *῎Αττις* вж. по-нататък.

Тракийският глагол *δαλ-* „защищавам, отбранявам, браня, пазя, закрилям“ се явява често като съставна част на тракийски лични имена, ср. *Δαλη-πορις*, буквално „*᾿Αλέξ-ανδρος*“[3], *Δαλη-ζαλις*, *Δαλη-ζαλης*, *Δαλα-ζελμις*, *Δαλο-σακος*, *Δαλο-σηκος* буквално „*᾿Αλεξι-κράτεις*“, *Σακε-δαλ(λ)ος*[4],

---

[1] Ср. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 234.

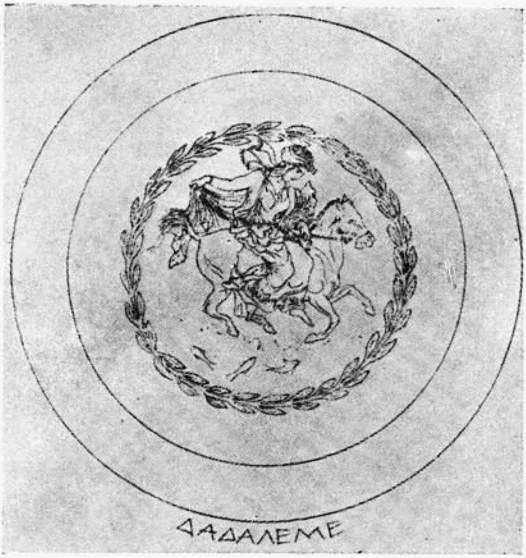
[2] Ср. D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 129.

[3] Трак. *-por, -porus, -πορις, -πουρις, -πουρεις* „мъж“, ср. A. v. Blumenthal, Glotta, XX, 1931, стр. 287; Д. Дечев, Характеристика на тракийския език, София, 1952, стр. 40; вж. гл. IV.

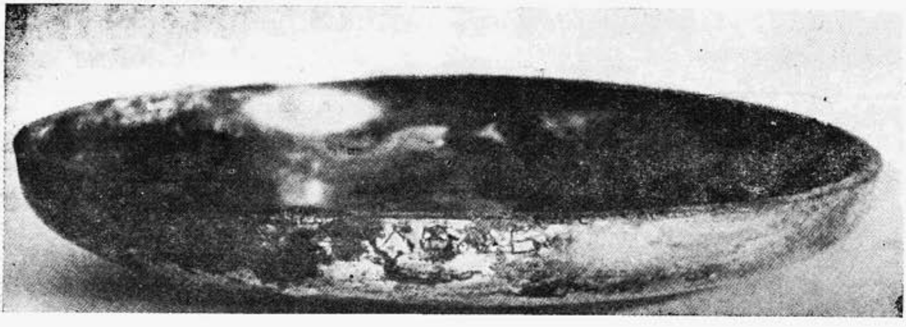
[4] Трак. *-σακος, -σηκος, Σακε-* = стинд. *śākā-* „силен, помагащ; помощник“, *śāka-* „сила, помощ“, ср. Д. Дечев, там, стр. 11; вж. гл. IV.

Δαλαι-τραλις, Δαλις, Δαλλεας, Δαλλεις, Δαλλιον, Δαλλίων, Δαλλός, Dalus[1].

Третата дума *με* „ме“ е личното местоимение за 1. л. ед. ч. във винителен падеж = алб. *të*, гр. *(ἐ)μέ*, бълг. *ме* и пр.

Обр. 7. Надписът *ΔΑΔΑΛΕΜΕ* от Дуванли

Обр. 8. Сребърно блюдо без дръжка от Дуванли

Следователно тракийският израз *Δα, δαλε με* съответствува точно на алб. *dhe, del (zot) më* „земьо, пази (защити, закриляй) ме“ и представя някаква култова формула, както нашите *пази боже, помози бог*. Касае се по всяка вероятност за заклинание срещу грабители.

---

[1] Вж. Д. Дечев, там стр. 10, 28, 29, 38.

II. Надписът върху първия златен пръстен от Дуванли

Върху един златен пръстен с изображение на конник, намерен до лявата ръка на скелета, погребан в Арабаджийската могила при с. Дуванли, Пловдивско, се чете следният текст (вж. обр. 9).[1]

ΗΥΣ ΙΗ̣ . . . . . Δ̣Ε̣Λ̣Ε̣

ΜΕΖΗΝΑ̣Ι

Обр. 9. Надписът върху първия златен пръстен от Дуванли

За надписа се дават следните сведения[2]: Надписът, който обикаля цялото изображение на конника, не е добре запазен; той е особено много изтрит в горната си половина, дето на някои места изобщо не личат вече никакви букви, а на други се забелязват само остатъци от букви. Това се дължи на обстоятелството, че пръстенът, който изглежда да е бил носен продължително време, е изтрит в горната си част много повече, отколкото в долната. От горния надпис пред главата на коня личат буквите *ΗΥΣ* или *ΗΨΣ*. Над главата на коня изглежда да не е имало букви. След това между главите на коня и на конника се забелязват само две вертикални чертици, от които първата е сигурно *I*, а втората е само част от друга някаква буква. В дясно от главата на конника е имало букви, от които няма запазени почти никакви следи; едва в края, над задната част на коня, се забелязват четири знака, от които първият изглежда да е горната част от *Α* или *Λ*, вторият и четвъртият са вероятно долна част от *Ε* или *(Ꮭ-Σ)*, а третият е вероятно *Λ*, т. е. *Α̣Ε̣Λ̣Ε̣* или *Λ̣Ε̣Λ̣Ε̣* (или Ꮭ вместо *Ε*). По-добре е запазен долният надпис, който гласи *ΜΕΖΗΝΑΙ* (последната буква се намира между краката на коня). Погребението се датира от втората половина на V в пр. н. е.

Нашето тълкуване на тоя текст е следното:

---

[1] Вж. Б. Филов, там, стр. 127 и сл. Филов чете *Λ̣Ε̣Λ̣Ε̣* или *Α̣Ε̣Λ̣Ε̣* вместо *Δ̣Ε̣Λ̣Ε̣* и *ΜΕΖΗΝΑΙ* вместо *ΜΕΖΗΝΑ̣Ι*, вж. по-нататък.

[2] Там, стр. 129 и сл.

MEZHNAI вместо *MEZHNΛI*. Консонантното съчетание *NΛ* е много странно: твърде вероятно е, че предпоследната буква *Λ* стои вместо буквата *A*, на която средната чертица е била изтрита. Както бе изтъкнато по-горе, много букви в тоя надпис са отчасти или изцяло изтрити (заличени) поради продължително носене на пръстена, и то буквите от горния ред — отгоре, а тия отдолу (дето е и разглежданото *Λ*) — отдолу; сам Филов предполага, че началната буква на предходната дума може да бъде *Λ* или *A*. От друга страна напълно правдоподобно би било и предположението, че се касае за грешка: *Λ* вместо *A*. Следователно думата трябва да се чете *MEZHNAI*=*μεζηναι* (*I*=*Z*).

Тая дума е написана п о д к о н н и к а: тя н е с ъ м н е н о с т о и в т я с н а в р ъ з к а с и з о б р а з е н и я к о н н и к. *MEZHNAI* е почти идентично с името (епитета) на месапийското божество (*Iuppiter*) *Menzana*, едно божество, на което са били принасяни в жертва к о н е („конско божество"). Последното име —*Menzana*— е отдавна изтълкувано като сродно с албанската дума *mes, mezi* (основа *mez-*) м. р. „жребец" и румънската дума от тракийски произход *mânz* „жребец", илир. *mandos* „малък кон", от което с асимилация *nd* > *nn* произлиза лат. диал. *mannus* „малък галски кон", ср. и илирийското лично женско име *Menda*, буквално „кобила" и др.[1] *Μεζαναια* е тракийско женско име.[2]

И така *Μεζηναι* е идентично с месапийското божество *Menzana*. Това съвпадение никак не е случайно, понеже месапийски е един диалект на оня език, от който произлиза днешният албански, а както бе изтъкнато по-горе, албански е наследник на тракийския език.

Липсата на първото *ν* в тракийски *Μεζηναι* се обяснява с дисимилаторно изчезване поради въздействието на второто *ν* или пък като изчезване пред *ζ* (=*z*), както и в албанската дума *mez-* „жребец". Тракийската дума *Μεζηναι* и месапийската *Menzana* представят производно (ие. **mendjānā*[3]) от ие. **mend(i)-* „кон" и означават буквално „конник". Преходът на *d* в *z* пред *i* и *j* е добре засвидетелствуван в тракийски (и в румънски като тракийски субстрат), ср. трак. *Βενδῖς* и *Βενζεις*, *Diu-zenus* и *Ζιο-πορος* и под.[4] Преходът на *ā* в *ē* (широко отворено *ē*=гр. *η*) е също така засвидетелствуван в тракийски, ср. *Ma-docus*, *Μη-δοκος*, *Μη-τοκος*, *Μη-τακος*, лично име, първият член на което е името на богинята *Μᾶ* „майка" (ср. гр. *Θεό-δοκος*, *Ἑρμό-δοκος*)[5].

Следователно *Μεζηναι*, което значи буквално „конник", е името на добре известното тракийско б о ж е с т в о - к о н н и к, изобразено върху стотици релефи, намерени в източната част на Балканския полуостров. Конникът, изобразен върху разглеждания златен пръстен,

---

[1] Ср. P o k o r n y, Idg. et. Wb., стр. 729. Ако трябва да се чете *μεζηνλι*, то тоя вокатив представя деноминативно производно от трак. *μεζην-* „кон" със суфикса *-li-s*, ср. лат. *aedi-lis* „едил" от *aedes* „храм; дом", *sodālis*, *erīlis* и под.

[2] Ср. D. D e t s c h e w, Die thrakischen Sprachreste, стр. 291.

[3] *ā*-основа от м. р. като стбълг. *владыка* и под.

[4] Ср. Д, Д е ч е в, там, стр. 22.

[5] Вж. Д. Д е ч е в, там, стр. 29.

е богът-покровител на притежателя на пръстена, а думата, написана под конника *Μεζηναι* „конник“, е името на тоя бог-покровител.

Както ще видим по-нататък, от общия смисъл на текста личи, че *Μεζηναι* е звателен падеж. Следователно в тракийски звателен падеж при *ā*-основи е завършвал на *-ăi* също както в ирански или староиндийски, ср. стинд. *áśve* зв. пад. ж. р. (ие. *ek'wai*) от *áśvā* „кобила“ (ие. **ek'wā*).[1]

В своята статия за религията на тракийците Г. Кацаров изтъква между другите имена на тракийски божества, запазени в надписите, също и *Myndry(tus?)*[2]. *Myndry(tus?)*, чиято първоначална тракийска форма е била **Mund(i)-rid(a)-* или **Munt(i)-rid(a)-*, представя сложна дума, съставена от трак. **mund(i)-* (или **muntι-*) „кон“ < ие. **mn̥d(i)-* (или **mъndi-*) и **rid(a)-* > ие. **ridhó-* „ездач“, ср. нем. *Ritter*, *Reiter* „ездач“ от ие. **ridh-* и пр.[3] Следователно *Myndry(tus?)* означава буквално „коньо-ездач“, т. е. „конник“, и е епитет на бога-конник. Както етимологията на това име, така и на *Μεζηναι* се подкрепя от епитета на тракийския херос върху един надпис от Глава Панега *'Επίπιος* = гр. *ἐφίππιος*.[4]

ΛΕΛΕ (четенето на Б. Филов) трябва да се чете *ΔΕΛΕ*: долната чертица на буквата *Δ* е изтрита и поради това буквата изглежда като *Λ*. По всяка вероятност *δελε* е идентично с *δαλε* „пази, закриляй, защити“, което се среща в тракийския надпис, разгледан по-горе. Първото *е* в *δελε* се дължи на преглас или на колебание между *а* и *е*, едно явление, което се среща често в тракийски[5]. В същност, както видяхме по-горе, в албански императив от *dal* гласи *del* или *ail*. Това предположение намира потвърждение в два тракийски надписа от о. Самотраки: върху един съд (bowl или basin) се чете *ΔΕΛ* = *δελ* или *δελ(ε)* „закриляй, пази“, а върху една архаична ваза *]ΑΔΕΛ[* = *Δ]α, δελ[ε* „Земьо (Деметро), закриляй“, вж. по-нататък.

ΙΗ. Втората буква е предположена въз основа на обстоятелството, че тя представя, както изтъква и Б. Филов, една вертикална чертица като част от някаква изтрита буква. *ΙΗ* е = гр. *ἰή*, което се употребява обикновено като радостно култово възклицание в чест на Аполон (*ἰὴ παιών* Aristoph. Pax 453; *ἰὴ παιῆον* Call. H. Ap. 21, 97, 103, Hec. 1, 1, 10; *ἀλαλαὶ ἰὴ παιήων* Aristoph. Lys. 1291; *ἰὴ ἰὴ ἰή* Aristoph. Pax 195), обаче се среща и като възклицание за изразяване на скръб (Aesch. Pers. 1004, Supp. 114, Agam. 1485)[6].

Необясненото до сега култово възклицание *ἰή* може да се обясни като тракийско или предгръцко: в такъв случай *ἰή* със запазено *j* (> гр. *ι*) и контракция след изчезването на *w* между ед-

---

[1] Същото окончание *-ai* за именителен и звателен падеж при *ā*-основи се явява и в етруски език, ср. етр. *φersipnai* = гр. *Περσεφόνη*. Впрочем *Μεζηναι* би могло да бъде и в дателен падеж ед. ч.: индоевропейското окончание е *-āi*.

[2] Вж. G. Kazarow, RE, s. v. Thrake, 1936, кол. 476, D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 324.

[3] Вж. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 861.

[4] Ср. D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 167.

[5] Ср. Д. Дечев, там, стр. 29.

[6] Началното *ι* е кратко, ср. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexikon, s. v.

накви гласни произлиза от ие. **jewé* „помози, помагай, пази, закриляй“, императив от ие. **jewō,* ср. лат. *iuvō* „помагай“ и стинд. *yu-yó-ti* „отстранява, отдалечава, отбранява, пази, запазва“ от ие. корен **jeu-*. Следователно *ἰή* (*παιών*) представя култова формула от типа на нашата *боже помози, помози бог* или лат. *di iuvent*. Лат. *iuvo* (перф. *iūvī,* но Catull. *iū(v)erint*) произлиза от **iovō*, ср. фал. *iovent* и лат. надп. *adiovanto*. Лат. *iuvō*, *iuvāre* е възникнало под влияние на композита като *ad-iuvō, -āre*[1] и под.; първоначалното *iovō* (< ие. **jewō*), **iovĕre* е преминало в *iuvō*, *iuvāre*, както *sternere : consternāre*, *fligere : profligāre*, *capere : occupāre*, *pellere : compellāre*, *rapere : usurpāre*, *lavere : lavāre* и др.[2] Стинд. *yu-yó-tí* произлиза от ие. **ju-jeu-ti*, глагол с презентна редупликация. Както ще видим по-нататък, други форми от същия тракийски глагол са запазени в тракийските култови възгласи *εὐοῖ* = трак. **jewoi(t)* сегашен оптатив „помози“ и *ὑῆς* = трак. **jujēs* аористен оптатив „да помогнеш“.

ΗΥΣ е идентично с хомерическото прилагателно *ἠύς* „деен, могъщ, крепък, добър, благороден“, чиято етимология не е съвсем сигурна. Както за хомерическата, така и особено за тракийската дума най-подходящо съответствие е староиндийското *āyúḥ* „жив, подвижен; м. р. божество на жизнената сила (Genius dei Lebenskraft)“: в хом. *ἐύς* „добър“ и *ἠύς* „деен, жизнен, крепък, могъщ“ са се смесили две първоначално различни думи: ие. **esu-s* и **āju-s*. Трак. *ηυς*, хом. *ἠύς* и стинд. *āyú-h* произлизат от ие. **āju-s* : преходът на *ā* в *ē* = *η* (широко отворено *ē*), характерен за хомерическия и йонийско-атическия диалект, е засвидетелствуван и в тракийски език.[3]

По общия смисъл тук се очаква звателен падеж като обращение към божестрото. От гледна точка на гръцки език имена от типа *Ζεύς*, *βοῦς*, *ναῦς*, *σῦς* имат звателен падеж *Ζεῦ*, *βοῦ*, *ναῦ*, *σῦ*, обаче в староиндийски звателен падеж при имена като *dyāuḥ*, *gāuḥ*, *nāuḥ*, *rāḥ*, *bhūḥ*, *dhīḥ* е идентичен с именителен. Същото трябва да се приеме и за тракийския език от V в. пр. н. е.

Следователно текстът върху първия златен пръстен с изображение на конник от Дуванли има следното значение:

Трак.: *ΗΥΣ ΙΗ . . . . . ΔΕΛΕ* | *ΜΕΖΗΝΑΙ*
ηυς, ιη, ... δελε, μεζηναι.
Гръцки: *ἠύ, ἰή, ... ἄλευε, ἱππότα.*
Бълг.: „Могъщи[4], помагай, ... закриляй, коннико“.

Надписът върху първия златен пръстен от Дуванли представя един особено благоприятен случай за тълкуване на текст от непознат или слабо познат език. Той е една така наречена квазибилингва — термин, употребяван при тълкуването на критомикенските надписи за означение на текст, съпроводен с образ или пиктограма, която предава образно смисъла на самия текст. Въз основа на това, което се знае за тракийски, думата *μεζηναι* може

[1] Ср. *luo* вместо **lavo,* вж. Walde-Hofmann, Lat. et. Wb., стр. 775.
[2] Вж. Leumann-Hofmann, Lat. Gr., стр. 317.
[3] Вж. по-горе, стр. 11.
[4] Или „подвижни, бързи, животворни“.

успешно да се тълкува като „конник“. Тая дума е написана под едно изображение на конник. Изображението конник потвърждава значението на думата „конник“ и затова такова тълкуване може да се смята за напълно сигурно.

III. Другите надписи от Дуванли

Разгледаните надписи са несъмнено на тракийски език. В надгробните могили край Дуванли са намерени и други предмети с надписи, за които не може да се определи с абсолютна сигурност дали са на тракийски или на гръцки език. Ето тия надписи:

1. Върху друг един златен пръстен (вторият златен пръстен от Дуванли, обр. 10) с изображение на конник, намерен в Голямата

Обр. 10. Надписът върху втория златен пръстен от Дуванли

могила край с. Дуванли (от средата на V в. пр. н. е.), се чете *ΣΚΥΘΟΔ/ΟΚΟ*, което Б. Филов тълкува като стара генитивна форма на *-ο* (*-ω*) вместо *-ου* от личното име *Σκυθόδοκος*[1]. Името и формата могат да бъдат тракийски или пък погърчени тракийски. За окончанието вж. по-долу, при *Scorilo*.

2. Върху едно глинено блюдо, намерено в Кукова могила край споменатото село и датиращо от първата половина на V в. пр. н. е., се чете *ΙΠΠΟΜΑΧΣ*, което Б. Филов определя като *Ἱππομαχ(ο)ς*[2]. Преходът на индоевропейското консонантно съчетание *-k'w-* в *-ππ-* показва, че се касае за име от гръцки произход. По това време в древна Тракия вече се е извършвал постепенен, бавен процес на погърчване. Следователно, макар и името да е от гръцки произход, *Ιππομαχς* е било име на тракиец. Отсъствието на *ο* в окончанието вероятно не е грешка, а представя изчезване на неударена гласна, едно явление, което е добре засвидетелствувано за тракийския език, ср. *Σπαρδοκος*, *Σπαρτακος*, *Spartacus* покрай *Σπαραδοκος* и под.[3]

[1] Вж. Б. Филов, там, стр. 105, 232, 240 и табл. VIII, 4 и 9.
[2] Вж. там, стр. 58. Обр. 11.
[3] Ср. Д. Дечев, там, стр. 42.

3. В Башова могила край с. Дуванли е намерена една атическа глинена хидрия (обр. 12) от V/IV в. пр. н. е. с рисунки, представящи

Обр. 11. Надписът *ΙΠΠΟΜΑΧΣ*

Обр. 12. Глинената хидрия от Дуванли

теоксения („угощение на боговете") на Диоскурите. Над някои фигури се забелязват надписи, които отчасти са изличени и не могат да се

четат сигурно. Над Диоскурите и над жената-жрица се чете думата *ΚΟΑΣ*=*κοας*, а над жреца *ΚΟΜΟΣ*=*κομος*[1]. Дж. Бонфанте правилно свързва думата *κοας* с *καύης* „жрец" (Hipponax, fr. 5 Diehl) = лид. *kaveś, καυειν* вин. пад. ж. р. „жрица", гр. *κοέω* „забелязвам, разбирам", *θυο-σκόος* „жрец, който надзирава жертвоприношенията" и др.[2] от ие. **(s)kou-*.

Обаче думата вероятно не е тракийска, както смята Бонфанте, а диалектна или култова гръцка дума. Съображенията за това са следните. Вазата е от атически произход. Думите *κοέω, θυο-σκόος* и др. са гръцки. Над жреца се чете *ΚΟΜΟΣ*=*κόμ ς*, което е по всяка вероятност някаква култова гръцка дума в смисъл на **ἱερο-κόμος* (ср. *ἱερο-ποιός, ἱερουργός*), ср. гр. *ἱππο-κόμος* „коняр (palefrenier)", *εἰρο-κόμος* (Il. III 387) „вълнар (qui travaille la laine)", *κομέω, κομίζω* „грижа се (за н.)", *κάμνω* „работя" и др.

IV. Надписът върху златния пръстен от Езерово

През 1912 г. в местността Пържинака на югоизток от с. Езерово, Първомайско, е била разкопана една тракийска надгробна могила, в която са били намерени редица предмети, отнасящи се до погребение: златен пръстен, златна диадема, малка златна лъжичка, две триъгълни пластинки от злато, строшен бронзов съд, кръгло бронзово огледало и строшена бронзова гривна.[3]

Златният пръстен, на тегло 31.30 гр., се състои от една отворена халка (най-голям диаметър 27 мм.) и от една елипсовидна плочка с размери 17 × 20 мм., която се върти свободно около една ос, прикрепена към двата края на халката. Плочката отдолу е малко издута: дебелина по средата 5, а по краищата 4 мм. На равната горна страна се чете следният текст, разпределен в 7 реда, отчасти извити съответно на периферията на елипсовидната плочка, които в края стават съвсем кратки (обр. 13):

ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣΝ
ΕΡΕΝΕΑΤΙΛ
ΤΕΑΝΗΣΚΟΑ
ΡΑΖΕΑΔΟΜ
ΕΑΝΤΙΛΕΖΥ
ΠΤΑΜΙΗΕ
ΡΑΖ

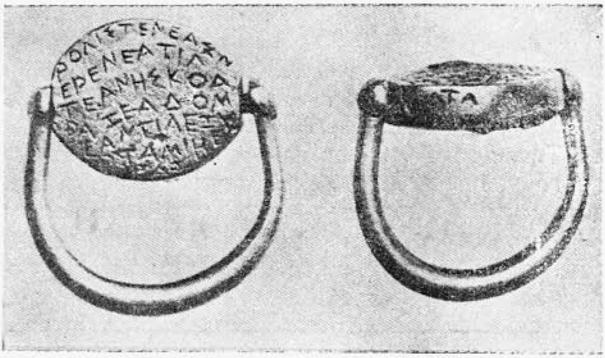
и на ръба като продължение, понеже не е останало място върху плочката:

ΗΛΤΑ

Четенето е съвършено сигурно. Ясно е, че се касае за scriptio continua. На долната страна на плочката се намира грапаво петно

[1] Вж. там, стр. 73 и сл., 78 и обр. 95—99.
[2] Вж. G. Bonfante, Hesperia, XXIV, 1955, стр. 108 и сл.
[3] Вж. Б. Филов, Златен пръстен с тракийски надпис, Известия на Българското археологическо дружество, III, 1913, стр. 202—223.

(10×10 мм.), образувано вероятно при отливането на формата. Въз основа на археологически данни и палеографския характер на надписа (начертанието на буквите *N*, *Σ*, *Π*, *Y*) пръстенът се датира не по-късно от V в. пр. н. е., най-вероятно от първата половина на V в.[1]

Обр. 13. Златният пръстен от Езерово

За разлика от другите тракийски надписи текстът върху езеровския пръстен е бил подлаган досега на многократни опити за дешифриране. Обаче никое от досегашните тълкувания, 19 на брой, не се смята за напълно убедително[2].

За тълкуването на тоя надпис могат да се изтъкнат следните данни:

1. Златният пръстен и другите златни и бронзови предмети, намерени заедно с него в тракийската надгробна могила, показват, че там е бил погребан з н а т е н тракиец.

Херодот разказва следното за погребалните обичаи у знатните тракийци (V 8): *ταφαὶ δὲ τοῖσι εὐδαίμοσι αὐτῶν εἰσὶ αἵδε· τρεῖς μὲν ἡμέρας προτιθεῖσι τὸν νεκρόν*... (Богатите се погребват така: трупа държат изложен три дни наред; колят разни жертвени животни и се угощават, като по-напред оплакват умрелия; след това го погребват, като го изгарят или просто заравят в земята. После издигат могила и устройват разни състезания или игри...). Въз основа на намерените в надгробната могила предмети Д. Дечев правилно показа, че всички те се отнасят за тържественото (тридневно) излагане на покойника (протезис). При това той сравни една подобна находка от с. Требенище в Македония, дето покрай другите предмети е намерен също един златен пръстен, чийто кръг не е напълно затворен. Въз основа на тоя факт Дечев правилно определи, че споменатият пръстен е бил направен специално за тържественото излагане. От това може да се заключи, че и езеровският пръстен,

[1] Вж. там, стр. 216.

[2] Досегашните тълкувания са разгледани накратко у D. D e t s c h e w, Die thrakischen Sprachreste, стр. 566–582.

който не е подходящ нито за носене, нито като печат, е имал същото предназначение.[1]

2. У тракийците е бил разпространен обичаят заедно с покойния мъж да се погребва и неговата любима съпруга. Ето какво разказва Херодот за погребалните обичаи на знатните тракийци у някои тракийски племена (*οἱ κατύπερθε Κρηστωναίων*): *ἔχει γυναῖκας ἕκαστος πολλάς· ἐπεὰν ὦν τις αὐτῶν ἀποθάνῃ, κρίσις γίνεται μεγάλη τῶν γυναικῶν καὶ φίλων σπουδαὶ ἰσχυραὶ περὶ τοῦδε, ἥτις αὐτέων ἐφιλέετο μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός· ἡ δ'ἂν κριθῇ καὶ τιμηθῇ ἐγκωμιασθεῖσα ὑπό τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν σφάζεται ἐς τὸν τάφον ὑπὸ τοῦ οἰκηιοτάτου ἑωυτῆς, σφαχθεῖσα δὲ συνθάπτεται τῷ ἀνδρί. αἱ δὲ ἄλλαι συμφορὴν μεγάλην ποιεῦνται· ὄνειδος γάρ σφι τοῦτο μέγιστον γίνεται.* (Тия, които живеят над крестонците, постъпват така: всеки има много жени; когато някой от тях умре, става голям спор между жените му и приятелите му полагат големи усилия да узнаят, коя от жените му е била най-любима. И тази, на която се признае тая чест, се чествува тържествено от мъже и жени, а след това се посича на гроба от най-близкия си роднина и се погребва заедно с мъжа си. Останалите пък жени скърбят твърде много, защото това е за тях най-голям позор.). Тоя жесток и странен обичай не е могъл да не остави следи в тракийските надгробни могили, в които откриваме толкова скъпоценни (златни и сребърни) предмети. В подготовката на погребението е вземала дейно участие и самата съпруга, която е знаела, че ѝ предстои да бъде погребана заедно със своя съпруг.

3. В надписа от Езерово могат да се отделят въз основа на окончанията лично име от мъжки род (-*ε*: *Ρολιστενε*) и лично име от женски род (-*α*: *Νερενεα Τιλτεα*).

Въз основа на всичко това може да се предположи, че пръстенът и надписът са били направени специално за погребението, за тържественото излагане, и че съдържанието на надписа стои в тясна връзка със споменатите погребални обичаи у тракийците.

Тия съображения водят до следното разделяне и тълкуване на текста.[2]

Т р а к и й с к и т е к с т:

Ρὸλιστενε, ας Νερενεα Τιλτεα νησκō αραζεα δō μεαν τιλεζυπταμ, ιη εραζ ηλτα.

Г р ъ ц к и п р е в о д:

*Ρολιστενε, ἐγὼ Νερενια Τιλτια θνήσκω ἄρασα („ἡσυχάζουσα") παρὰ (τὸν) ἐμὸν ἀτρεμεὶ-κεκοιμημένον („τεθνεῶτα"), ἣ ἐρέας („τὰ τέκνα") *ἤλδετο* („aluit").

Б ъ л г а р с к и п р е в о д:

„Ролистене, аз Неренеа Тилтеа умирам спокойна до (теб) моя блажено-починиши, (аз) която децата отхрани (отгледа)".

К о м е н т а р:

Ρōλιστενε е звателен падеж от двуосновно лично име. Формално това е съвсем ясно и при това подобни обращения към покойния

---

[1] Вж. D. D e t s c h e w, Eine neue Deutung der thrakischen Ringinschrift. Годишник на Софийския университет, Ист.-фил. фак., XXVII, 1930/31, 9.

[2] Вж. V. G e o r g i e v, Die Inschrift von Ezerovo, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 65, 1938, стр. 184—192.

се срещат често по гръцките надгробни надписи (епиграми), ср. например Kaibel, Epigr. Gr., № 289: Ἀπολλωνίδη ἐσθλέ, σὲ μὲν γοάοντε γονῆε/[μ]υρομένω θάψαν..., ср. и №№ 56, 57, 475, 476, 482, 489, 649 и др. Първият член на двуосновното име *Pōli-στενε* съответствува на тракийските имена ʿΡώλης и ʿΡολλι-γεράς, а вторият на Στενε-κόρτα;[1] за *ō* вж. по-нататък.

ας е = стбълг. *азъ*, лит. *aš* (и *eš*), авест. *azəm* „аз" и пр. Личното местоимение ἐγώ „аз" се среща често в гръцките надгробни надписи (епиграми), ср. Kaibel, там, № 171 Σώζων ἐνθάδε ἐγὼ κεῖμαι..., № 617 υἱὸς ἐγὼ λεγόμην Ἀγαπωμενοῦ..., № 22 ... ἐγὼ... Ἀντιστάτης υἱὸς Ἀτάρβου/ κεῖμαι τῇδε θανών...; и пр. Много такива примери дават и античните гръцки надгробни надписи (епиграми) от нашите земи, ср. Г. Михайлов, Гръцките епиграми от българските земи (Год. на Соф. университет, Ист.-филолог. факултет, XXXIX, 1944), № 3 Ἐνθάδε ἐγὼ κεῖμε Κλύτη Ἀπφία τὲ Φιλίππου..., № 56 Ἐνθάδε ἐγὼ κεῖμε ʿΕκάτη θεὸς ὥς ἐσορᾷς...

Νερενεα е име на жена, ср. лат. *Nerienē(s)*, *Nerienis*, Νερίνη, *Nerio*, *Neria*: -εα = -^{e}a (както в румънски) от *-ia*[2] или *-ja*, вж. по-нататък.

Τιλτεα, с -εα = -^{e}a от *-ia* или *-ja* е патронимикон, ср. тракийското лично име *Τιλθ-αζεις*. Името *Νερενεα Τιλτεα* (-εα = -ια) е от същия тип, както гр. *Αἴας Τελαμώνιος* или лат. *Marcus Tullius*. Тия патронимични имена са присъщи и на фригийски.[3] *Νερενεα Τιλτεα* е съпруга на покойния *Ρολιστενε*: *Τιλτεα* е нейното бащино име, ср. подобни означения у Kaibel, там, № 505 (тесалийски надпис от III в. пр. н. е.) Πουτάλα Πουταλεία κόρα, Τιτυρεία γυνά (със същия патронимичен суфикс -ιος), № 62 (атически надпис от VI в. пр. н. е.)... Νικ]οπτολέμη Νι[κο]κ[ράτου] Κεφαλῆθεν, [Πο]λυάρτου Κριωέως γυνή.

νησκō = гр. ат. θνήσκω „умирам". Както показва дорийската форма θνᾱ́σκω, в тракийски *ā* е преминало в *ā* = η, също както в йонийско-атически, което се потвърждава и от други случаи, вж. по-горе, при *μεζηναι*. Както личи от македонските съответствия δάνος = = θάνατος и δανῶν· κακοποιῶν, κτείνων. Μακεδόνες (Hes.)[4], тракийското *νησκō* произлиза от по-старо **δνησκō*. Следователно началното консонантно съчетание ие. **dhwn-*, което в гръцки е преминало в θν-, в тракийски е преминало в *dn-*, от което по-сетне чрез асимилация се е получило *n-*. Промяната *dn>n(n)* се наблюдава в различни наши диалекти, ср. бълг. диал. *неска = днеска*, *ино = едно*, *ши пани = ще падне* и под.[5] В тоя надпис не се среща буквата Ω. Понеже в тракийски или поне в тоя диалект ие. *ŏ* е преминало в *a*, то *O* означава тук само *ō* (= ω).

---

[1] Вж. Д. Дечев, там, стр. 10; Die thrakischen Sprachreste, стр. 403, 406, 479. — *Ρολι-* от **Ρορι-* (?), ср. гр. ῥωρός „σφοδρός".

[2] *i* пред гласна е било произнасяно отворено и затова то се предава и с *e*, ср. *Πιάσται* и *Pehasti*, ср. Д. Дечев, Характеристика..., стр. 31.

[3] Ср. N. Jokl, Reallexikon der Vorgeschichte, X, s. v. Phryger, стр. 150 и сл.

[4] Ср. O. Hoffmann, Die Makedonen, Göttingen, стр. 75 и сл.

[5] Ср. St. Mladenov, Geschichte der bulgarischen Sprache, Berlin — Leipzig, 1929, стр. 150.

αραζεα, т. е. $araz^{e}a$ от $ara^{n}\check{c}^{e}a$ (-*εα* = ^{e}a както в румънски) е тракийското съответствие на гръцкото причастие от женски род *ἄρασα* < ие. **ara-ntjə* от глагола *ἀρά-μεναι· ἡσυχάζειν* (Hes.).

δō = лат. *dō-*, лит. *do*, англосакс. *tō* „до, при" от ие. **d(h)ō*, стбълг., новобълг. *до* от ие. **d(h)o*: отглас *ŏ* : *ō*.

μεαν е = лат. *meum* от ие. **mejo-m* винителен падеж „мой". Както показва следващата дума *τιλεζυπταμ* изгласното ие. *m* е запазено в тракийски; *-ν* в *μεαν* се явява поради асимилация на следващия дентал (*μεαν τιλεζυπταμ*). Това явление се наблюдава често по гръцките надписи, ср. *τὴμ πόλιν*, *ἐστὶμ περί*, *τὸγ κήρυκα*, *νῦμ μέν*, *ἐρ Ῥόδῳ*, *ἐλ λίμναις*, *τὸλ λόγον*, *τῶς συμπάντων* и под.[1] От *μεαν* и *αραζεα* трябва да се заключи, че ие. интервокално *j* в тракийски е изчезнало, но след съгласна то е било запазено (или е преминало в *i* респ. *e*), ср. подобно лат. *meus* от ие. **mejo-s*, обаче *medius* от ие. **medhjo-s*.

τιλε-ζυπταμ „блажено-почивши" представя сложна дума, съставена от *τιλε* „спокойно, тихо, блажено", ср. лит. *tylùs* „спокоен, тих", и *-ζυπταμ* = стинд. *suptá-m* вин. пад. „заспал" от ие. **sup-tó-m*. За образуването ср. гр. *τηλε-κλυτός* и под. Въз основа на *μεαν* и *τιλεζυπταμ* трябва да се заключи, че ие. *ŏ* е преминало в тракийски или поне в тоя диалект в *a*, интервокалното *s* е преминало в *z* (= *ζ*), а изгласното ие. *-m* е било запазено (поне пред гласна или *j*). Преходът на ие. *s* в *z* в тракийски е засвидетелствуван с много примери, ср. *Γερμι-ζερα* покрай *Δαυ-σαρα*, *Ζμερτο-* покрай *Σμερτο-* и др.[2] Сложната дума *τιλε-ζυπταμ* буквално „спокойно-заспал" или „тихо-заспал" е била подобен евфемистичен израз за мъртвеца, както нашето *блаженопочившият*, руското *у-соп-ший* „починалия" от същия корен **sup-* „спя", както и трак. *τιλε-ζυπταμ*, нем. *der sanft Entschlafene*, гр. *κεκοιμημένοι* или *κοιμηθέντες* буквално „заспалите" = бълг. *покойници, починали* и под.

ιη (т. е. *jā̆*) = гр. *ἥ* „която" от ие. **jā*, ср. старофриг. *ιος* „който" = гр. *ὅς* от ие. **jo-s*. Както личи от *νησκō* = ат. *θνήσκω*, дор. *θνᾱ́σκω*, *ιη* = гр. *ἥ* от ие. **jā* и *μεζηναι* от ие. **mendjān-*, в тракийски *ā* е преминало в *ǟ* = *η*. Тогава в *αραζεα*, *Νερενεα*, *Τιλτεα* *-εα* произлиза от ие. **-jə*, а вокативът *δα* в надписа от Дуванли е с първоначално *ă*, ср. бълг. *жена*, вокатив *жено* с отглас ие. *-ā* : *-ă* (или *-ə*).

εραζ е = *ἐρέας· τέκνα. Θεσσαλοί* (Hes.), ср. още *ἐρέεσφι· τέκνοις* (Hes.) и фриг. *ειροι* „деца", вж. по-нататък. Трак. *εραζ*, което е вин. пад. мн. (или ед.) число, може да произлиза от ие. **ero-ns* (*o*-основа) или от ие. **eros* (*es*-основа), или с контракция *α* от *εα*[3], или с асимилация **ερεα-* > **ερια-* > **ερ(ρ)α-*. Както в *τιλε-ζυπταμ* така и при *εραζ ηλτα* интервокалното *s* е преминало в *z*, ср. старофриг. *αϝταζ* = гр. *αὐτῆς*, *ματερεζ* и под.

ηλτα „aluit, възпита, отхрани, отгледа" произлиза от ие. **āl-to*, медиален аорист 3. л. ед. ч. от **al-*, ср. лат. *alo* „възпитавам, от-

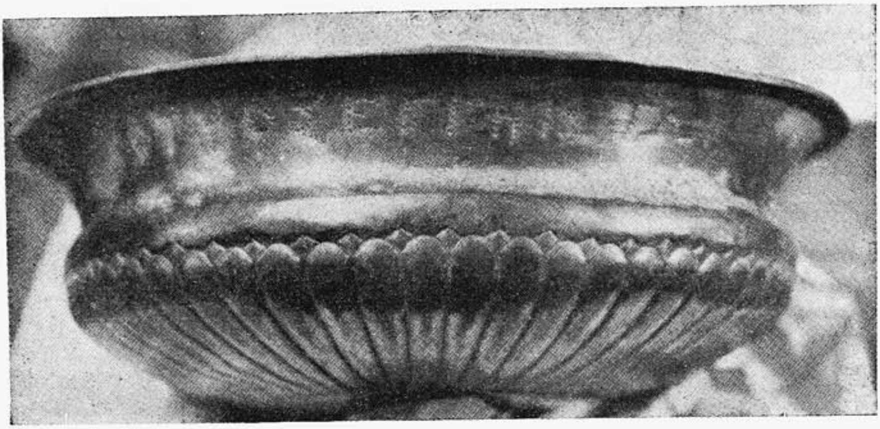
---

[1] Ср. C. Buck, Greek Dialects, 2. изд., стр. 75 и сл.
[2] Ср. Д. Дечев, там, стр. 18 и сл.
[3] Ср. ат. *βορέας* > *βορρᾶς*, йон. *βορῆς*.

хранвам, отглеждам" и старофриг. *λαF-αλταει* дат. падеж буквално „*λαο-τρόφῳ*". Преход $\bar{a} > \eta$ както в *νησκō* = *θνήσκω*, *ιη* = *ἥ* и преход $\breve{o} > a$ както в *μεαν* = лат. *meum* и (*τιλε*)-*ζυπταμ* = стинд. *suptá-m*.

V. Надписът върху сребърното тасче от Александрово

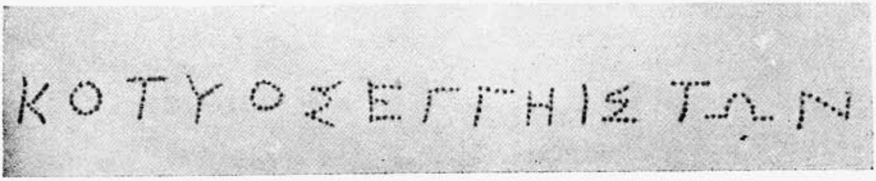
През 1900 г. в сбирките на Народния музей в София постъпили няколко предмета, намерени в една могила в землището на с. Александрово, Ловчанско. Тези предмети са: три сребърни тасчета, една бронзова кана, една бронзова кофа и един бронзов тас.

Обр. 14. Сребърното тасче от Александрово

За самата могила и нейното разкопаване липсват каквито и да било сведения.[1] Върху едно от споменатите сребърни тасчета (обр. 14), което се датира от V в пр. н. е., се чете следният текст (обр. 15):

ΚΟΤΥΟΣΕΓΓΗΙΣΤΩΝ

Обр. 15. Надписът върху сребърното тасче от Александрово

Б. Филов тълкува тоя текст *Κότυος Ἐγγηϊστῶν*, като предполага, че се касае за име на някакво тракийско племе.[2] Обаче такова тракийско име е неизвестно, а и смисълът остава неясен.

[1] Б. Филов, там, стр. 180 и сл.
[2] Ср. там, стр. 65, 180 и сл., 240 и обр. 202 и 208.

В същност надписът трябва да се чете по следния начин.

Κότυος· ἐγ γῆι (ἔ)στων.

„На Котис. Нека бъдат (лежат) в земята".

Смисълът е: Тия предмети са на Котис: нека останат (лежат) в земята.[1] Това е заклинание срещу грабители. В сребърното тасче с надписа вероятно са били поставени на съхранение пепелта и костите (останките) от изгореното тяло на мъртвеца (Котис), също както в сребърното блюдо с надписа от Дуванли. Блюдото от Дуванли има размери диаметър 20.5 см. и височина 3 см., а тасчето от с. Александрово — диаметър 13.5 см. и височина 4.2 см.[2] Следователно по обем тасчето от Александрово не е много по-малко от блюдото от Дуванли. В такъв случай смисълът на текста е „Пепелта и костите (останките) са на Котис: нека останат (лежат) в земята." От всичко това личи, че надписът върху сребърното тасче от Александрово има същото предназначение и приблизително същия смисъл, както разгледания по-горе надпис върху сребърното блюдо от Дуванли: *Δα, δαλε με* „земьо, (за)пази (съхрани) ме".

Отсъствието на началното *Ε* при *ἔστων* може да се обясни по няколко начина: а) елизия (или кразис) след крайната гласна на предходната дума: *ἐγ γῆι 'στων*; б) погрешно изпускане на *Ε*, понеже следващото *Σ* е сходно по очертания с *Ε*: *ΕΓΓΗΙΣΤΩΝ* вместо *ΕΓΓΗΙΕΣΤΩΝ*; в) *ΕΓΓΗΙΣΤΩΝ*=*ἐγ γῆι (ἴ)στων* с (диалектално) *ι* вместо *ε* под влияние на 2. л. ед. ч. *ἴσθι*, ср. обратно *ἔσθι* (Хекат.) под влияние на *ἔστω(ν)*.[3] Липсата на члена пред *γῆι* е напълно съобразна с употребата на тая дума, ср. *κατὰ γῆς* (Xen. An. 6, 5, Aeschyl. Ch. 377, Soph. O. C. 1775), *κάτω γῆς* (Soph. O. R. 968), *κατὰ γῆν* (Thuc. I 18), *ἐπὶ γῆς* (Soph. O. R. 416) и под.

Може ли да се смята, че текстът *Κοτυος εγ γηι στων* е на тракийски език? Формата *Κοτυος* род. падеж и предлогът *εγ* (=*εν*) могат да бъдат тракийски. Както видяхме, *στων* може да се обясни като гръцка форма, но все пак тя няма точно съответствие в никой от познатите гръцки диалекти, тъй като в гръцки тия форми се образуват от пълната степен на корена. В индоирански обаче 2. и 3. л. мн. и двойствено число заповедно наклонение от глагола *as-mi* „съм" се образуват от нулевата степен на корена: стинд. *s-ta*=гр. *ἔσ-τε* „бъдете", стинд. *s-antu*=гр. *ἔσ-των* „нека бъдат", стинд. *s-tam*= гр. *ἔσ-τον* „бъдете вие двамата", стинд. *s-tām*=гр. *ἔσ-των* „нека бъдат те двамата", а авест. дори и при 2. л. ед. число *z-dī* (ие. **s-dhi*)= гр. *ἔσ-θι* „бъди". И така малко странната от гледна точка на гръцкия език форма *στων* е по-вероятно тракийска отколкото гръцка:

---

[1] Възможно е и следното тълкуване: *Κότυος ἐγ γῆι (ἔ)στων* „на Котис в земята (гробницата) нека бъдат (останат)".

Думата *γῆ* се среща често в гръцките надгробни епиграми от източната част на Балканския полуостров, ср. Г. Михайлов, Гръцките епиграми от българските земи, София, 1944 (Годишник на Софийския университет, Ист.-фил. фак., т. XL), № 101 (Димотика) 5 *[κεῖμ]ε δ'ἐν γέῃ Θρακ[ῶν*, № 45 (Варна) 4 *οὗ κεῖται κατὰ γῆς σῶμα μαραινόμενον*, № 115 (Петричко) *'Επάνω γῆς κοινὸν ἔ|χοντα βίον καὶ ὑποκά|τω γῆς κοινὸν ἔχοντα| τάφον.*

[2] Ср. там, стр. 63 и 181.

[3] Вж. Schwyzer, Gr. Gr., I, стр. 677 и сл.

тогава *στων* съответствува точно на стинд. *stām* (от ие. **s-tōm*) 3. л. двойствено число заповедно наклонение „нека бъдат те двамата". В такъв случай надписът трябва да се преведе „на Котис: нека бъдат (лежат) в земята двамата"[1]. Следователно в надгробната могила от Александрово са били погребани Котис и неговата съпруга. Както видяхме по-горе, у някои тракийски племена е било обичай заедно с покойния съпруг да се убива и погребва и неговата съпруга. Обаче трак. *στων* може да съответствува и на гр. *ἔστων* „нека бъдат" 3. л. мн. число, тъй че и изтъкнатият по-горе превод е също възможен.

Известна мъчнотия за определяне тракийския характер на тоя текст създава само думата *γηι*. Разбира се наличието на две думи за „земя" не е трудност, понеже и в гръцки (а също и в други езици) има няколко думи, означаващи „земя", ср. *χθών, γῆ, αἶα*, хом. *ἔρα(ζε)* и разгледаното по-горе *δᾶ*. Затруднението се явява поради обстоятелството, че думата *γῆ* няма сигурно установена етимология. По мое мнение гръцката дума ат. *γῆ*, йон. *γέη*, дор. *γᾶ*, хом. *γαῖα* „земя" е от предгръцки (пеласгийски) произход: тя произлиза от ие. **ghaw(j)ā*, **ghəwjə* или **ghēw(j)ā* и съответствува на гот. *gawi* „страна, област", нем. *Gau*, арм. *gavaṙ* „област" и др. от корена **ghā-* (или **ghē-*)[2]. Следователно *γηι* може да бъде чисто тракийска дума, която произлиза от ие. **ghāwā* (или **ghēwā*) с изчезване на *w* между еднакви гласни[3] и преход на *ā* в *ē* (широко отворено *ē* = гр. *η*), едно явление, което е засвидетелствувано в тракийския език (или поне в някои негови диалекти)[4].

Тия съображения, особено формата *στων*, дават основание да се заключи, че надписът върху сребърното тасче от Александрово би могъл да бъде на тракийски език.

VI. Надписът от с. Браничево

Неотдавна при разкопаването на една тракийска могила в с. Браничево, Коларовградско, са били намерени редица предмети от погребение на мъж и жена. Тая находка ще бъде публикувана наскоро в Сборника в чест на акад. Д. Дечев (издание на БАН) от археоложката Цв. Дремсизова. Тук с любезното разрешение на откривателката е даден надписът върху сребърния съд, намерен в тая гробна могила:

ΤΗΡΗΣ *ΑΜΑΤΟΚΟΥ* *ΠΑΔΡΥ* / *ΙΗ*

Според Цв. Дремсизова погребението датира от IV/III в. пр. н. е. *Τηρης* и *Αματοκος* са известни тракийски имена.

Αματοκου е род. пад. ед. ч.: тракийското окончание е *-o* или *-u* = *-ου* от и. е. *-ōd* (вж. по-горе, стр. 14). Преходът *ō* > *u*[5] се е из-

[1] Или: „На Котис в земята (гробницата) нека бъдат (лежат) двамата".
[2] Вж. В. Георгиев, Вопросы языкознания, 1954, 4, стр. 58.
[3] Вж. по-горе при думата *ιη*.
[4] Вж. по-горе при думата *μεζηναι*.
[5] Ср. Д. Дечев, там, стр. 34 и сл.

вършвал постепенно (по различни времена в разните диалекти) след V/IV в. пр. н. е., тъй че покрай *-o* (ср. *Σκυθοδοκο*, *Scorilo*) се среща и *u* (=*ου*).

Παδρυ (*Γ*=*Π*) е засвидетелствувано тук за пръв път. В тракийски (както и в разни други езици) беззвучните експлозивни пред *r* могат да преминават в звучни, ср. *Τριβαλλοί* и *Dribalus*, *Δρειβαλις*, *Dri-gis(s)a* от и. е. **tri-*, *Priantae* и *Βριαντική*, *Προυσαεύς* и *Βρουσαεύς*, *Κρίσος* и *Grisia*.[1] Следователно *Παδρ-υ* произлиза от по-старо **Πατρ-* и е сродно с гр. *Πατρ-ώ*, *Πάτρ-ων*, *πάτρ-ως* и под., производни от *πατήρ* „баща", ср. и трак. *Patrus*, епитет на Surgasteus (CIL 5, 4206 от Brixia: *dis paternis Surgasteo Magno Patro Q. M. Tryphon v. s. l. m.*), и местното име *Πατρί-δαυα*[2]. Има три възможности за тълкуването на *Παδρυ*:

1. *Παδρυ* може да бъде лично име от женски род=гр. *Πατρώ*, ср. тракийските женски имена *Sulu*, *Dentu-sucu*, *Τηρυ* и под. с *-u* (*ου*)=гр. *-ώ*[3]. В такъв случай *Παδρυ*=гр. *Πατρώ* е името на съпругата на покойния, която е била погребана заедно с него, какъвто е бил обичаят у траките.[4]

2. *Παδρυ* може да бъде прозвище (фамилно име) на покойния, ср. лат. *Marcus Tullius Cicero*. В такъв случай *Παδρυ* е=гр. *Πάτρων*, лично име от мъжки род (или=гр. **Πατρυ-ς*, ср. *Τῆλυς*, *Θράσυς* и под.). Изчезването на изгласния назал е характерно за редица (късни) гръцки диалекти: същото може да се предположи и за тракийски. Допустимо е и обяснението, че именителен падеж на *-ōn*-основи в тракийски е завършвал на гласна, както в латински, староиндийски и др.

3. Въз основа на следващото *ιη* „помози, закриляй" най-вероятното предположение е, че *Παδρυ* само по форма е=гр. *Πάτρων* или **Πάτρυς*, а по смисъл е=лат. *patrōnus* „покровител", гр. *Πατρῷος*, епитет на разни богове (Зевс, Бакх, Аполон, Хермес). В такъв случай *Παδρυ* (=гр. *Πάτρων* или **Πάτρυ*) е в звателен падеж и значи приблизително „отче-покровителю". Следователно *Παδρυ* е равно по значение на гр. *πατήρ* „баща, отец" като епитет на върховното божество (Зевс) и съответствува доста точно на илирийското *-πατυρος*, засвидетелствувано в Хезихиевата глоса *Δει-πάτυρος*=гр. *Ζεὺς πατήρ*: *Παδρυ* е същото божество (*Magno*) *Patro* (дат. пад.), което се явява в посочения по-горе тракийски надпис.

ιη „помози, помагай, пази, закриляй" е същата дума, която се явява и върху първия златен пръстен от Дуванли, вж. по-горе, стр. 12. Тоя факт е особено важен. Досега са известни само няколко съвсем кратки тракийски надписа и на два от тях се явява думата *IH*. Предположението, че *IH* означавало цифра, е изключено, понеже такова тълкуване не подхожда за надписа върху златния пръстен от Дуванли. Тая форма съответствува точно на култовия възглас (от култа на Дионис) *ἰή*, който произлиза от ие. **jewé*, императив от ие. **jewō*=лат. *iuvō* „помагам", вж. по-нататък.

---

[1] Ср. Д. Дечев, там, стр. 27.
[2] Вж. D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 359 и 360.
[3] Ср. Д. Дечев, Характеристика на тракийския език, стр. 35.
[4] Вж. по-горе, стр. 18.

И така надписът от Браничево трябва да се тълкува по следния начин:

Трак. текст: *Τηρης Αματοκου. Παδρυ, ιη.*

Гръцки превод: *Τήρης 'Αματόκου. Πάτρων* (или **Πατρυ*), *βοηθεῖ.*

Бълг. превод: Терес Аматоков. Отче-покровителю, помози (закриляй).

(Или: *Τήρης 'Αματόκου, Πατρῷ. βοηθεῖ.* Или пък: *Τήρης 'Αματόκου Πάτρων. βοηθεῖ*).

VII. Надписът от Дакия

При Дялул Грдищей в планината Оръщией е бил намерен глинен съд с два печата (обр. 16), които имат следния текст:[1]

Decebalus per Scorilo.

Освен това върху каменни блокове от стената на гръцкото дакийско светилище в градището Мунчелулуй се четат отделни букви или съчетания от по две или три букви: *ΖΠΡ, ΙΒ, ΙΘ, ΒΨ, Ν, Χ, Δ.*[2] Тия съкращения не могат да се тълкуват. Надписът върху глинения

Обр. 16. Надписът от Дакия

съд от Дялул Грдищей обаче е ясен. Името *Scorilo* е споменато у Фронтин: *Scorylo Dacorum dux.* Следователно *Decebalus per Scorilo* значи „Декебал, син на Скорил(о)". Първото име, изглежда,

[1] Вж. G. Daicoviciu, Studii şi cercetări de istorie veche, VI, 1—2, 1955, стр. 57, 59, 200—202, обр 7—9.

[2] Вж. G. Daicoviciu, там, II, 1951, стр. 119—122, обр. 18—19.

е с латинизирано окончание. Думата *per* „дете, момче, син“ може добре да се изведе от ие. **pwer(o)-* или **p(o)wér(o)-*, ср. лат. *puer* „дете, момче, син“ от ие. **powero-* или **powəro-*, *-por* „син“ в имена на роби като *Marcī-por*, *Nae-por*, *Ōli-por*, етр. *nei-pur*, *naei-purs*.[1] Ср. също тракийското лично име *Zi-per* „син на Zi- (= Διν „Зевс“)“.

Scorilo е в родителен падеж ед. ч. също както *Σκυθοδοκο* върху втория златен пръстен от Дуванли.[2] Следователно окончанието за родителен падеж ед. ч. при *o*-основи в тракийски е *-o*: по всяка вероятност то произлиза от ие. *-ōd*, също както окончанието за род. пад. ед. ч. лит. *-o* и слав. *-a* от ие. *-ōd*.

VIII. Надписът от Мизия

С името *Μυσία* в древността са означавали две области: едната от тях (по-късната *Μοισία*, лат. *Moesía* с *οι* = *ii*) е била разположена приблизително в днешните граници на Северна България, а другата е заемала част от Северозападна Мала Азия между Фригия и Лидия. По античните сведения малоизийските мизийци са били преселници от Балканския полуостров; техният език представял смесен фригийско-лидийски диалект.[3]

През 1926 г. в Уюджук, погранична област между някогашните Мизия и Фригия, е бил намерен един надпис, който напълно правилно е определен от неговите издатели Кокс и Камерон като мизийски.[4] Надписът се състои от 7 реда и се датира от IV/III в. пр. н. е. Той е силно повреден и се чете трудно, но все пак ясно личат две думи, които определят положението на езика. Това са думите, следващи една след друга *braterais̆ patrizi*, в които личат индоевропейските думи **bhrātēr* „брат“ (ср. новофриг. *βρατερε* дат. пад. ед. ч.) и **pətēr* „баща“.

Има две възможности за тълкуването на тия думи: 1) = гр. **φράτραις πατρίσι* от гр. **φράτρα* = йон. *φρήτρη*, ат. *φρατρία* „братство, фратрия“ и *πατρίς, -ίδος* „отечествен, отечество“. 2) = гр. *ἀδελφοῖς πατράσι (τέ)*; *braterais̆* дат. пад. мн. ч. от трак. *bratera-* „брат“, ср. стбълг. *братръ* от ие. **bhrātro-* и лит. *vilkaĩs* от *vil̃kas* „вълк“; *patrizi* дат. пад. мн. ч. от ие. **pətr̥-si*.

---

[1] Вж. Walde-Hofmann. Lat. et. Wb., s. v. *puer*.

[2] Ср. и *Εμιναχο* род. пад. върху една сребърна монета от Олбия, вж. D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 166.

[3] Ср. Hdt. I 171, VII 74, 75, Strab. XII, 550, 572, XIII 628; вж. J. Friedrich, RE, s. v. Phrygia (1941), кол. 881—882.

[4] Cox-Cameron, Klio, XXV, 1932, стр. 34—49; ср. и J. Friedrich, Kleinasiatische Sprachdenkmäler, Heidelberg, 1932, стр. 140 и сл.; P. Kretschmer, Glotta, XXII, 1934, стр. 201—203.

ГЛАВА ВТОРА

САМОТРАКИЙСКИТЕ НАДПИСИ

I. Надписите

При разкопки след втората световна война американският археолог К. Леман (K. Lehmann) открил на о. Самотраки надписи, които той определя като тракийски. Споменатите надписи са обнародвани неотдавна в американското списание Hesperia (Journal of the American School of Classical Studies at Athens), т. XXIV, 1955, стр. 93—100 под заглавие: Documents of the Samothracian Language. Статията на Леман е съпроводена от друга статия на италианския езиковед Дж. Бонфанте (G. Bonfante) под заглавие A note on the Samothracian Language (стр. 101—109), дето е направен опит да се обяснят някои от тия надписи. Тая интерпретация е неубедителна.

Публикувани са 40 надписа, повечето от които представят съвсем кратки фрагменти. Според Леман по-голямата част от тях се отнасят към VI или началото на V в. пр. н. е., а някои са от IV в.; крайната граница (terminus ante quem) е около 290 г. пр. н. е. От тези надписи 38 са върху (фрагменти от) вази (китикси, амфори, кантароси, чаши) и други съдове, един (№ 33) е върху керемида и един (№ 40) върху стела.

Ето самотракийските надписи и най-необходимите бележки за четенето им:

№ *1.* Киликс:]*ΕΓΟΤΕΨΒΝΕΥΣΑΝΤΟΚΑΕ*[Пред началното *Ε* Леман предполага следи от буквата *Ψ*.

№ *2.* Киликс: *ΔΙΝΤΟΛΕ*[

№ *3.* Киликс: *ΔΕΝΤ[Ο]ΛΕ*

№ *4.* Амфора: *ΔΕΝΤ*[*Ο̇ΛΕ*

№ *5.* Голям съд (нач. V в. пр. н. е.): *Δ*]*ΙΝ̣Τ*[*ΟΛΕ*?

№ *6.* Киликс: *ΔΕΝΑ*

№ *7.* Голям съд (нач. V в. пр. н. е.): *ΔΙΝ*

№ *8.* Фрагмент от голям съд: *ΔΙΝ̣*

№ *9.* Фрагмент:]*ΔΙ̣Ν*[?

№ *10.* Фрагмент от кантарос (IV в. пр. н. е.?): *Δ*]*ΙΝ*

№ *11.* Голяма амфора: *ΔΙ/ΙΑ*

№ *12.* Малък съд (bowl, V/IV в.): *ΔΙ*

№ *13.* Фрагмент от малък съд (bowl), ретроградно:]*ΔΙ*[

№ *14.* Фрагмент от киликс, ретроградно: *ΛΕ*[.]
Или *ΛF*[.].

№ *15.* Киликс: *ΛΙ*[

№ *16*. Фрагмент, ретроградно: *ΛΙ*[
№ *17*. Малък фрагмент:]*ΛΕ*
№ *18*. Киликс:]*ΛΕ*
№ *19*. Плосък съд (bowl, basin): *ΔΕΛ*
№ *20*. Архаична ваза:]*ΔΔΕΛ*[

Или *Α* вместо *Δ*

№ *21*. Фрагмент: *ΔΕ*[
№ *22*. Киликс: *ΔΕ*[
№ *23*. Фрагмент от ваза:]*ΔΕ*[

Или *Γ*, *Π* вместо *Ε*

№ *24*. Фрагмент от ваза:]*ΔΑΠΑ*[

Или *ΛΔ* вместо *ΔΑ*

№ *25*. Малък съд (bowl): *ΑΓ*
№ *26*. Киликс, ретроградно:]*ΠΙΤΟΛΕΣΙ*[
№ *27*. Малък съд (bowl; V/IV в.):]*ΣΙ*
№ *28*. Киликс:]*ΙΤΙΡ*[

Или ретроградно]*ΔΙΤΙ*[

№ *29*. Плосък съд (bowl):]*ΕΤΙ*
№ *30*. Малка ваза:]*ΑΡΚΑΙΕ*[

Или *Ρ* вместо *Α*

№ *31*. Голяма ваза:]*ΕΚΑΙΕ*[
№ *32*. Фрагмент от ваза (ранна елинистична епоха): *ΤΛΕΕ*[
№ *33*. Фрагмент от керемида: *ΘΙΟΒΗΙ*[

Или *Γ*, *Π* вместо *Ι*

№ *34*. Малка ваза:]*ΥΟΔΙΣF*⁝

Или *Κ* вместо *Υ*

№ *35*. Ваза, в два реда: *ΤΩΜ*/*ΜΥ*
№ *36*. Фрагмент от ваза, ретроградно:]*FI*
№ *37*. Малка ваза:]*ΛΧΙ*
№ *38*. Фрагмент от голям съд, ретроградно:]*ΛΝ*
№ *39*. Киликс:]*ΛΟΚ*[

№ *40*. Голям фрагмент от стела; началото, краят и вероятно половината (или повече) от текста са унищожени; между деветия и десетия ред има голям интервал (V/IV в. пр. н. е.):

. . . . *Ε*
. . . . . *ΛΕ*
. . . . *ΔΑΟΗΤΟ*
. . . *ΥΕΛΑ*
. *ΕΒΛΟΣΕΗΟ*
. *ΡΑΙΑΝΕ*
. . *ΟΝ·ΒΕΚΑ*
. . *ΟΛΕΙΤΡΑ*
. . *ΝΤΟΛΑ*

ΕΨΕΝΤ..
. . *ΟΝΟΣ*

II. Данни за тълкуване на самотракийските надписи

Ние разполагаме със следните данни (опорни точки) за тълкуване на самотракийските надписи:

1. Според Херодот (II 51) преди гърците о. Самотраки е бил обитаван от пеласги, които са основали тук оргиастичния култ на Кабирите (*τὰ Καβείρων ὄργια*) и в тоя култ се е употребявал някакъв особен език: *ὅστις δὲ τὰ Καβείρων ὄργια μεμύηται, τὰ Σαμοθρήικες ἐπιτελέουσι παραλαβόντες παρὰ Πελασγῶν, οὗτος ὡνὴρ οἶδε τὸ λέγω. τὴν γὰρ Σαμοθρηίκην οἴκεον πρότερον Πελασγοὶ... καὶ παρὰ τούτων Σαμοθρήικες τὰ ὄργια παραλαμβάνουσι· ὀρθὰ ὦν ἔχειν τὰ αἰδοῖα τἀγάλματα τοῦ Ἑρμέω Ἀθηναῖοι πρῶτοι Ἑλλήνων μαθόντες παρὰ Πελασγῶν ἐποιήσαντο, οἱ δὲ Πελασγοὶ ἱρόν τινα λόγον περὶ αὐτοῦ ἔλεξαν, τὰ ἐν τοῖσι ἐν Σαμοθρηίκῃ μυστηρίοισι δεδήλωται.* (Посветеният в кабирските мистерии, които извършват самотракийците, като са ги заели от пеласгите, разбира какво казвам. Самотраки по-рано е бил населен от пеласги, които са живеели и при атиняните, и от тях самотракийците са заели мистериите; атиняните първи от гърците са изобразявали фалоса на Хермес изправен, като са научили това от пеласгите. А пеласгите разказвали за него някаква свещена легенда, чийто смисъл разкриват мистериите в Самотраки). Според Диодор (Diod. Sic. V 47 = Fr. Gr. Hist. III B, № 518) най-старите жители на острова са говорели някакъв особен стар език, който и до негово време е бил отчасти запазен в техните свещени обряди като „свещен език": Някои казват, че остров Самотраки се наричал в старо време Самос, а след като сегашният Самос бил заселен, бил наречен Самотраки по името на съседната на стария Самос Тракия, за да се избегне еднаквостта в названията. Той бил населен с хора коренящи... Някои пък разказват, че нарichаният в старо време Саонесос бил наименуван Самотраки поради преселниците от Самос и Тракия. Кореняците имали свой стар език, от който и до сега се е запазило много нещо в жертвоприношенията.

Според Леман (стр. 95) „свещеният език" е бил до известна степен жив в архаичната епоха, постепенно е отмирал през V в. и е изчезнал през IV в.

2. Островът е бил заселен още твърде рано от тракийското племе *Σάϊοι*, които са населявали срещуположния бряг, затова островът бил наречен *Σαόννησος* или *Σαωκίς*, а най-големият връх *Σάος*, *Σάον* или *Σαώκη*.

3. Гърците са наричали острова *Σάμος Θρηικίη* или *Θρακία* (Il. XIII 12, Strab. VIII 338, X 457 и др.), ат. *Σαμοθράκη*, у Херодот *Σαμοθρηίκη*, *Σάμος Θράκης* (Schol. D. Per. 514). Според D. Sic. III 55, Strab. VII 331, fr. 50, Exc. Strab. VII 84, Strab. X 457, Hes. той се наричал първоначално Самос, а сетне бил наречен „Тракийски Самос" за разлика от другия остров Самос. Наречен е бил „тракийски" или поради географска близост с Тракия, или поради това, че е бил обитаван от тракийци (D. Sic. V 48, Schol. Ap. Rh. I 917). Той се нарича у древните още *ἱερὰ νῆσος* (D. Sic. III 55), *ἱερὴ χθών* (Orph. h. 38); по-рано той бил наричан *Σαόννησος* (D. Sic. V 47) или *Σαωκίς* (Hes. s. v.) и планината на острова *Saoce* (Plin. IV 12, 23, Schol. Il.

XIII 12) или *Δαρδανία* (Paus. VII 4, 3, St. Byz., Plin. IV 12, 23) или *νῆσος Τρωϊκή* (Scymn. 679), или *Λευκωσία* (Arist. y Schol. Ap. Rh. I 917), или *Λευκανία* (Heracl. Pont. c. 21), или *Μελίτη* (Strab. X 472), или *᾿Ηλεκτρίς* (Schol. D. Per. 524), или *Αἰθιοπία* (Hes. s. v.), или *ἄστυ Κορυβάντων* (Eust. D. Per. 508, 524, 803). Жителите му са се наричали *Σαμοθρᾶκες* или *Σαμοθράκιοι*, йон. *Σαμοθρήικες*: това са по-късно засвидетелствувани названия.

Σάμος е било название не само на известния остров от югоизточната част на Егейско море (Aesch., h. Apoll. и пр.) и на „Тракийския" Самос (Il. и пр.), но също и на редица други острови и селища: *Σάμος* се е наричал още остров Кефалення (Il. и пр.), един град в Трифилия (Strab. VIII 346, 347, Schol. Il. XIII 13), едно селище в Месения (Exc. Strab. VIII 14), един град в Кария, вероятно пристанището на Фискос (An. st. m. m. 267, 268). Името *Σάμος* е сродно със следните названия: *Σάμη* = Кефалення (Od. и пр.) и град в Елида (Strab. и др.), *Σαμία* = о. Самос (Theocr. и др.) и град *Σάμος* в Трифилия (Paus. V 6, 1), *Σαμικόν* крепостта на Саме в Елида и градът (Strab. и др.; *Σαμικὸν πεδίον*), *Σάμινθος* местност в Арголида срещу Микена (Thuc. V 58), *Σαμυλία* град в Кария (St. Byz.).[1]

Името *Σάμος* е обяснено у Strab. VIII 346, XIV 647, Exc. Strab. X 17 и Eust. D. Per. 533 със съществителното *σάμος* = *ὕψος* „височина, възвишение". Това название напълно подхожда за означение на тоя остров, който е н а й - в и с о к и я т от всички острови на Егейско море, ср. F r i e d r i c h, RE, s. v. Samothrake (1920), кол. 2224. Думата *σάμος* произлиза от ие. **twə-mo-s* и съответствува на лат. *tama* „оток" от ие. **twə-mā* (= *Σάμη*), лат. *tumulus* „хълм, възвишение" от ие. **tu-m(o)-lo-s* и др. от ие. корен **tēu(ə)-* : **təu(ə)-* : **twə-* : **tŭ-*[2]. Изброените имена могат да бъдат от гръцки или предгръцки (пеласгийски) произход. Като се има предвид географското разпространение и името *Σάμινθος*, образувано с пеласгийския суфикс *-ινθ-* (деминутивум), по-вероятен е пеласгийски произход.

4. В древността островът е бил прочут със своите мистерии на Кабирите — *Κάβειροι*, наречени също *Διόσκουροι* (Phil. Bybl. fr. 2, 11) или *Σαμόθρακες θεοί* (Call. ep. 48 и др.).

5. Гърците са колонизирали острова ок. 800 г. пр. н. е., ср. F r i e d r i c h, RE, s. v. (1920), кол. 2225.

6. Заедно с тия надписи са били намерени и г р ъ ц к и н а д п и с и от втората половина на V в. пр. н. е., ср. L e h m a n n, там, стр. 95. Освен това сам L e h m a n n, там, стр. 94 отбелязва, че някои от изброените 40 самотракийски надписа може да са на гръцки език.

7. Повечето от половината от тия надписи са намерени в т. нар. „з а л а н а о б р о ч н и т е (в о т и в н и т е) д а р о в е" (hall of vo-

---

[1] Местните имена *Σαμώνιον* нос на о. Крит (Strab.; също *Σαμμώνιον* Plin., Ptol.; сега Салмон) и равнина при Троада (Strab. X 472), които се наричат още *Σαλμώνη, Σαλμώνιον*, и *Σάμορνα* = Ефес (наречен още *Σάμορνος, Σαμορνία* и *Σαμορνία*) вероятно не са сродни със *Σάμος*.

[2] Ср. W a l d e - P o k o r n y, Vgl. Wb., стр. 708, дето обаче под влияние на погрешната Кречмерова теория за неиндоевропейския характер на предгръцките местни названия за тая етимология е изказано неоправдано съмнение.

tive gifts). Леман пише: „... most if not all of them have a dedicatory meaning" (там, стр. 95).

Въз основа на тия данни могат да се направят следните заключения за тълкуването на надписите:

1. Надписите могат да бъдат на някакъв негръцки език, най-вероятно на тракийски (или пеласгийски). Обаче част от тях могат да са и гръцки.

2. Повечето от 38-те вази (или фрагменти) с надписи представят оброчни дарове, поставени в светилището на главното божество на о. Самотраки. Следователно тия надписи имат съдържание, подобно на гръцките оброчни надписи.

III. Тракийски надписи

ΔΙΝ. Върху един голям съд (№ 7), фрагмент от голям съд (№ 8), друг фрагмент (№ 9), един кантарос (№ 10) и фрагмент от малък съд (№ 13) се чете думата *ΔΙΝ*, отчасти допълнена. Известно е, че името Зевс (както и имена на разни други божества) се явява често в различни форми върху гръцки вази, и то както в именителен, така и в звателен падеж[1]. *Διν* означава „Зевс" и е идентично със слав. *дьнь* „ден", пеласг. (предгр.) *Τιν-δαρίδαι* „*Διόσ-κουροι*", етр. *Tin* „Зевс" от ие. **din*[2]. *Διν* „Зевс" е от същия корен, от който е и ие. **ajēus* „светлина, ден, небе, Зевс", ср. стинд. *dyauḥ* „небе", гр. *Ζεύς*, ст.-лат. *Dies-piter*, лат. *Iūpiter*, *Iuppiter*, *diēs* „ден".

Същото име намираме като съставна част на македонския (тракийски) град *Διν-δρύμη* (St. Byz.), което отдавна правилно е изтълкувано като „дъбрава на Зевс" (Zeus-hain), съставено от *Διν* „Зевс" и *-δρύμη* „дъбрава"[3], ср. гр. *δρυμός*, *δρυμά* „гора, добрава", стинд. *aruma-ḥ* „дърво", слав. *дръмъ* „горичка", нбълг. местно име *Вълчедръм*. Това име се смята за тракийско (то може да бъде и македонско). *Διν* може да бъде в именителен или звателен падеж. Тракийският епитет на Зевс и на хероса *Ζινδρυμηνός*, *Ζεινδρουμηνός* (с преход *δι* > *ζι*) представя производно от същото име.[4]

Следователно името на върховното божество в светилището на Кабирите е било *Διν* „Зевс". Това е засвидетелствувано в схолиите към Apoll. Rhod. I 917: *οἱ δὲ δύο εἶναι τοὺς Καβείρους φασὶ πρότερον, πρεσβύτερον μὲν Δία, νεώτερον δὲ Διόνυσον*. Името *Δία*, вин. падеж от *Ζεύς*, представя гръцкото съответствие (превод на трак.) *Διν* „Зевс".

К. Леман (Hesperia, XIX, 1950, стр. 18) с право изтъква, че името *Διν* стои във връзка с широко разпространеното лично име

---

[1] Ср. P. Kretschmer, Die griechischen Vaseninschriften, Gütersloh, 1894, стр. 82, 87, 93, 102 и сл., 199, 230.

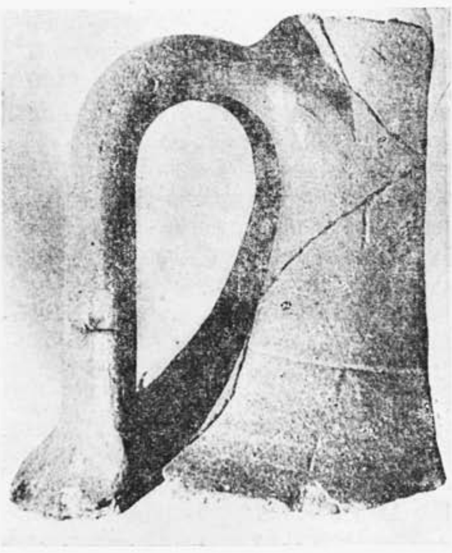
[2] Слав. *дьнь* е било първоначално консонантна основа, която вторично се е превърнала в *i*-основа поради съвпадението на вин. пад. *дьнь* от ие. **din-m̥* с *i*-основи (ие. *m̥* > балтослав. *im*).

[3] Ср. W. Brandenstein, RE, s. v. Thrake, 1936, кол. 411, 412.

[4] Ср. G. Kazarow, RE, s. v. Thrake, кол. 481, 513; D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 189.

Δίνων, което се смята за тракийско.[1] В същност както *Δίνων*, така и многобройни други тракийски имена, които съдържат елемента *din*, представят производни от името *Διν* „Зевс“ и имат точни съответствия в гръцките лични имена, образувани от *Ζεύς*, род. пад. *Διός*. Така тракийските лични имена *Dina*, *Δινιας*, *Dinias*, *Dines* (=*Dinens*), *Δινειλας*, *Dini-bales*, *Δινι-κενθος*, *Dini-centus*, *Dini-tralis*, *Δινιζητης*, *Δινις*, *Dinis*, *Dinnia*, *Dinnius*, *Δινο-γέτεια*, *Δινvος*, *Δινος*, *-dinus*[2], *Δινvυς*, *Δίνων* съответствуват точно на гръцките лични имена *Δία*, *Δίας*, *Δίης*, *ΔιFι-(μένης)*, *Δu (στέφης)*, *Δι-(φιλος)*, (*Dini-centus*=гр. *Διόγνητος*), *Διο-γείτων*, *ΔιFίων*=*Δίων*. Разликата се състои в това, че в тракийски основата е *din*-, а в гръцки *δι(F)*-.

ΔI. Върху една голяма амфора (№ 11) и една малка чаша или купа (bowl, № 12) се чете *ΔI*. Според Леман (там, стр. 96) *Δι* е вероятно съкращение от *Διν*. По мое мнение *Δι* представя смешение (контаминация) на тракийското *Διν* и гръцката диалектна форма *Δῑ́* (Pind., Сиракуза, Елида, ат. само в *Δῑ-πολίεια*)[3] = ат. *Διί*, дат. падеж от *Ζεύς*; то може да бъде дори диалектната гръцка форма *Δῑ́* „на Зевс“.[4] През VI—IV в. тракийският „култов“ език на о. Самотраки е бил в процес на отмиране и са се употребявали смесени (контаминирани) тракийски и гръцки думи и форми.

Обр. 17. Надписът върху амфора от Самотраки

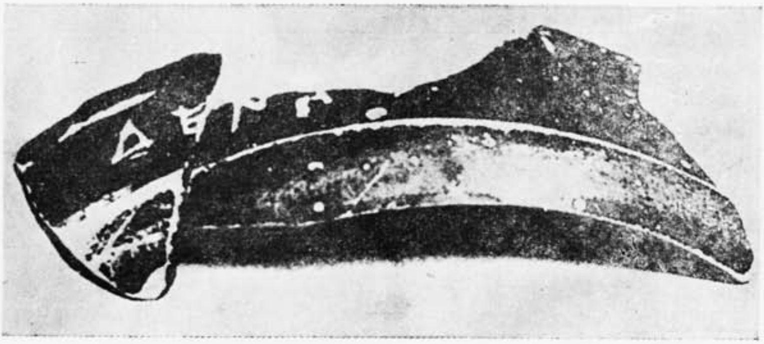
Леман изтъква, че често се среща и само буквата *Δ*. Въз основа на факта, че в гръцки посветителни надписи от о. Самотраки от V в. и по-късно се срещат съкращенията *ΘE* и *Θ* покрай *ΘEOIΣ*, той правилно заключава, че *Δ* (и *ΔI*) е съкращение на *ΔIN*. Освен това Леман сочи, че буквите *ΔK*, които се срещат един път, представят съкращение на *ΔIN KABEIPOΣ* или *ΔIN KAΔMIΛΩI*.[5] Обаче Леман не обяснява какво значи *Δι*.

ΔI/IA. Върху една голяма амфора се чете *ΔI/IA* или *IA/ΔI* (№ 11). Леман смята, че *IA* може да означава цифра:

---

[1] *Δίνων* е и името на един магистрат от Самотраки, ср. I. G., XII, 8, № 188.
[2] Вж. Д. Дечев, там, индекс; Die thrakischen Sprachreste, стр. 137 и сл.
[3] Вж. Schwyzer, Gr. Gr., I, стр. 576.
[4] Ср. *ΔI* = *Δί* и *ΔII* = *Διί* върху два съда, намерени в Олбия и датиращи от V в. пр. н. е., ср. И. И. Толстой, Греческие граффити древних городов Северного Причерноморья, Москва-Ленинград, 1953, стр. 21 и 26.
[5] По мое мнение *Διν Κάβειρος* и *Διν Καδμῖλος* или **Δινι* (или *Δί*) *Καβείρῳ* и **Δινι* (или *Δί*) *Καδμίλῳ*.

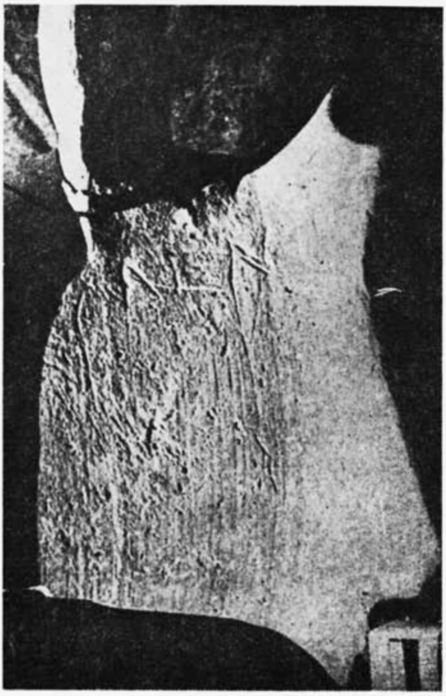
ΙΑ=ΙΙ. Може да се предполага Δι(ν), ια „Iuppiter iuvet", ако ια би могло да се изведе от ие. *ju-ā-t (или -ā-s) конюнктив 3. л. или

Обр. 18. Надписът ΔΕΝΑ от Самотраки

2. л. ед. ч. сег. вр. от ие. *juō „iuvo". Подобно тълкуване е възможно и за надписа върху една ваза (№ 24)]ΔΑΙΙΑ[=Δα, ιια[ς? „Demeter, iuves". В такъв случай формата ια, ιια вместо *ιϝα би била сродна с разгледаната по-горе форма ιη от ие. *jewé „iuva". Тия предположения обаче не биха могли да се смятат за сигурни.

ΔΕΝ, ΔΕΝΑ. Леман (там, стр. 96) правилно отбелязва, че думите ΔΕΝΑ върху един киликс (№ 6), ΔΕΝ (в ΔΕΝΤ[Ο]ΔΕ=ΔΙΝΤΟΔΕ), ΔΕ са сродни с ΔΙΝ. Той предполага, че един и същ звук е бил означен ту с I, ту с E. По-вероятно е, че ΔΕΝ=ΔΙΝ и ΔΕΝΑ представят смешение (контаминация) на тракийските форми Διν им. зват. падеж и Διvα(ν) вин. или дат. падеж[1] с гръцките диалектални форми ат. Ζεύς, беот., лат., род., коринт. Δεύς, лесб. Σδεύς, крит. *Δῆν = хом. Ζῆν им. падеж, крит. Δῆνα = хом. Ζῆνα вин. падеж (δ- от по-старо ζ- = zd или dz < ие. dj). Неразбираемото чуждо име е било до известна степен нагодено към своето, вж. по-нататък.

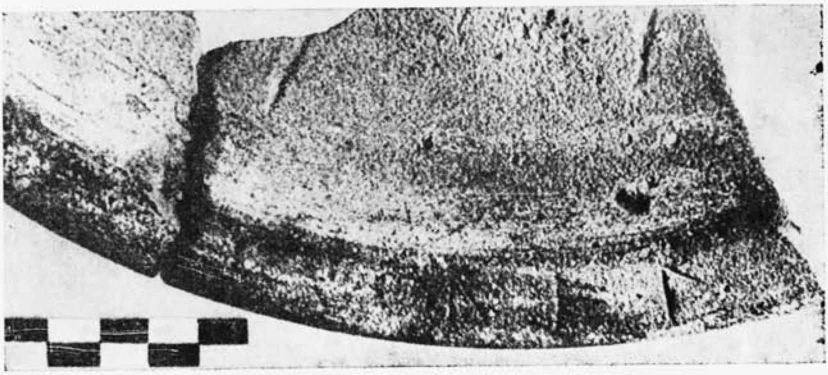

Обр. 19. Надписът ΔΕΝ от Самотраки

[1] Ср. хетското окончание за дат. падеж -a.

ΔΕ[(№ 21, № 22) и]*ΔΕ*[(№ 23) могат да бъдат = *ΔΕΝ* или *ΔΕΝΑ*.

ΔΕΛ (№ 19, плоска купа) = *δελ* би могло да бъде идентично с разгледаното по-горе *ΔΕΛΕ* = *δελε* върху първия златен пръстен от

Обр. 20. Надписът *ΔΕΛ* от Самотраки

Дуванли, което означава „защити, закриляй, пази“. Тогава и надписът върху една архаична ваза (№ 20)]*ΑΔΕΛ*[може да се тълкува = *Δ*]*α*, *δελ*[*ε* „*ἄλευ δᾶ*“, „закриляй, земьо“.[1] Обаче началото и краят на текста са отчупени и затова тълкуването не може да се смята за сигурно.

Върху два киликса (№ 2, № 3) и една амфора (№ 4) се чете *ΔΙΝΤΟΛΕ*, *ΔΕΝΤ*[*Ο*]*ΛΕ* и *ΔΕΝΤ*[*ΟΛΕ*. Същото четене може да се допълни и при фрагментите]*ΛΕ* (№ 17, № 18). Ясно е, че *ΔΕΝ-*

Обр. 21. Надписът *ΔΙΝΤΟΛΕ* от Самотраки

Τ[*Ο*]*ΛΕ* е = *ΔΙΝΤΟΛΕ*. *ΔΙΝΤΟΛΕ* е = *Διν*, *τολε* „Iuppiter, tolle“, ср. лат *tollo* „дигам, вземам, отдалечавам, махам“ от ие. **tl̥nō* или **tolwō*, стлат. *tulō* „нося“, стирл. *tellaim* „вземам, отнемам“ от **tl̥-nā-mi*, арм. *tʿolum* „оставям, търпя, понасям, издържам“, венет. *tolar* „поднасям“. Значението е „вземи (тоя дар)“. Подобен императив четем върху една гръцка ваза: *ΔΕΧΟ* = *δέχου* „приеми“.[2]

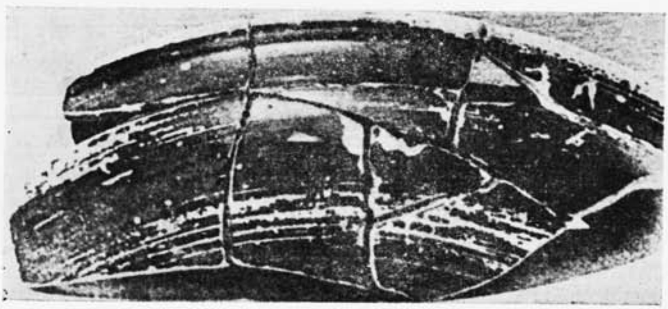
[1] Вж. по-горе, стр. 8 и 12.

[2] Вж. Kretschmer, цит. съч., стр. 86.

Подобно значение може да има и надписът върху един киликс (№ 26)]*ΠΙΤΟΛΕΣΙ*[, дето може да се отдели същото *ΤΟΛΕ*=

Обр. 22. Надписът *ΛΕΝΤ[Ο]ΛΕ* от Самотраки

Обр. 23. Надписът *ΛΕ* от Самотраки

Обр. 24. Надписът *]ΠΙΤΟΛΕΣΙ[* от Самотраки

tolle. Началното]*ΠΙ* може да бъде представката *pi* или *e|pi*=гр. *ἐπί* (ср. *ἐπι-φέρω* и под.), стинд. *api-*, *pi-* „при, към" и пр. Обаче... *πιτολεσι*... може да бъде=*πτόλεσι*, ат. *πόλεσι*, дат. пад. мн. ч. от *π(τ)ό-*

λις „град“ с анаптиктично *ι*. Изобщо поради фрагментарното състояние на текста тук не може да се твърди нищо сигурно; дори не може да се определи дали текстът е грънки или негръцки.

IV. Гръцки надписи

Следните надписи са на гръцки език:

ΤΩΜ ΜΥ върху една ваза (№ 35) е съкращение на *τῶν μυστῶν* (или *μυστηρίων*), род. пад. мн. ч. от *μύστης* „посветен в мистериите“ (или *μυστήριον* „тайнство, религиозен обряд, религиозна церемония, мистерия“): асимилацията *-ν μ->-μ μ-* е обикновено явление по гръцките надписи. Смисълът е „(съд) на мистерийните обряди“, т. е. касае се за съд (ваза), който се е употребявал при религиозните обряди. Сам Леман (Hesperia, XIX, 1950, стр. 17) посочва, че в Самотраки са намерени два надписа, единият върху чаша (bowl) *]ΥΣΤΗ=μ]ύστη[ς* и един върху кантарос *]ΙΜΥ=τῶ]ι μύ[στηι*? Един надпис от Томи (ср. K e r n, RE s. v. Kabeiros, 1919, кол. 1414) гласи: *τῶ]ν μυστῶν Θεῶν τῶν ἐν [Σαμοθρά]κῃ*. Ср. надписи върху вази като *'Απόλλωνός εἰμι, 'Ελεφαντίδος εἰμὶ ἱερός*.[1]

ΘΙΟΕΗΙ[или *ΘΙΟΒΗΙ[*[2]. В тоя текст (№ 33), написан върху една керемида, може да се отдели с голяма вероятност *ΘΙΟ=θιῷ*: *θιός* се явява в тесалийски, беотийски, лаконски и критски = ат. *θεός* „бог“. *ΘΙΟ* стои вероятно вместо *ΘΙΟΙ*.

]ΑΡΚΑΙΕ[върху една ваза (№ 30) е вероятно *ἀρχαῖε*, зват. пад. от *ἀρχαῖ ς* „древен, античен; почетен (особено за богове, Pind. Clem. 702, Aeschyl. Eum. 728)“ като обращение към божеството. *Κ* вместо *χ* може да се обясни като архаично писане.

Същото означава вероятно и надписът върху ваза № 31 *]ΕΚΑΙΕ[*, ако *Ε* стои вместо *Ρ*.

ΑΓ върху една чаша (№ 25) би могло да бъде някакво съкращение като *ἀγ(αθῷ δαίμονι)*, *ἅγιον* (или някаква друга форма от *ἅγιος*), *ἀγ(αθῇ τύχῃ)* и под., ср. подобни съкращения върху вази *ΑΡ= 'Αρ(τέμιδι)* *ΑΘΗ = 'Αθη(νᾶι)*, *ΑΠ='Απ(όλλωνι)*, *ΔΗ=Δή(μητρι)*, *ΕΡ=῾Ερ(μεῖ)*, *ΝΙ=Νι(κίας)* и т. н.[3]

Върху един киликс се чете следният текст (обр. 25):

]ΕΠΟΤΕΨΕ̣ΝΕΥΣΑΝΤΟΚΑΕ[

Леман чете седмата буква *Б=β*, която намира още само веднаж в надпис № 33. Обаче последният знак няма голямо подобие с нашата буква: той по-скоро прилича на цифрата 6. Леман открива съответствия на посочената буква от разглеждания надпис само в надписи от Тера (=*β*). По мое мнение *Б* е само вариант на *Е*, ср. първото, петото и деветото *Е* в разглеждания надпис, които са писани по различен начин.

---

1 Вж. K r e t s c h m e r, там, стр. 4, бел. 5.

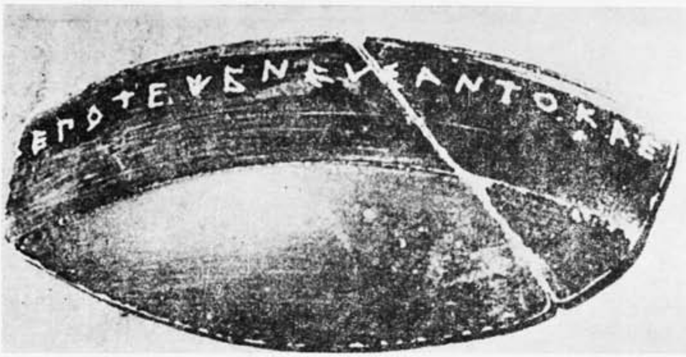
2 Последната буква може да бъде още *Γ* или *Π*. За *Е* или *В* вж. по-долу.

3 Вж. И. И. Т о л с т о й, Греческие граффити древних городов Северного Причерноморья, 1953.

Дж. Бонфанте (там, стр. 106) отделя *ЕПОТЕΨ*=*εποτεχ* и сравнява лат. *pōtus* „изпит; пиян", гр. *ποτήριον* „чаша". Предположението е невероятно. Смисълът на текста е ясен:

μ᾽]ἐπ(οίησε) ὁ τεχενεὺς ᾽Αντοκ[λ]έ[ης.

Глаголът *ἐποίησε(ν)*, *ἐποίει* и под. (тук съкратено *ἐπ.*), придружен от името на тоя, който е направил предмета, се среща често

Обр. 25. Надписът върху киликса от Самотраки

по вази и други предмети.[1] Може да се предполага дитография *ЕПОТЕ...* вместо *ЕПОІЕІОТЕ...*: *μ᾽]ἐποίει ὁ τεχενεύς...*

τεχενεύς „занаятчия, майстор" = *τεχνεύς* е производно от *τέχνη* „занаят, изкуство" с анаптиктична гласна, както се среща често по надписи, ср. *τεχινίτης* = *τεχνίτης*, *πραγαματος* = *πράγματος*, *ἀραχοντος* = *ἄρχοντος*, *῾Ερεμῆς* = *῾Ερμῆς*.[2] Според Леман трябва да се чете *τεχβνεύς*: ако това четене е вярно, то представя погрешно писане, и то точно така, както *ΔΒΕΥΣ* = *ΔΕΥΣ* „*Ζεύς*" върху една гръцка ваза[3]. За съдържанието на надписа ср. Dittenberger, Sylloge, II, 2. изд., 773: *Μ. Καικίλιος Σωτᾶς ὁ χαλκεὺς ἀπὸ τῆς τέχνης Θεοῖς Μεγάλοις τοῖς ἐν Σαμοθράκῃ.*

᾽Αντοκ[λ]έ[ης е = *᾽Αντι-κλῆς, -κλέης*, ср. *᾽Αντό-δωρος* = *᾽Αντί-δωρος* (или пък **᾽Ανθο-κλῆς, -κλέης*, ср. *Κλε-άνθης*, *Φίλ-ανθος* и под.). Понеже буквите *Α* и *Λ* са доста сходни, може да се предположи, че *Α* е грешка вместо *Λ*. Или (?) *᾽Αντοκαε[* = **᾽Αντ(ι)οχα(ι)ε[ύς*, ср. *᾽Αντιόχεια*; за *Κ* вм. *χ* ср. *ΑΡΚΑΙΕ* = *ἀρχαῖε*, вж. по-горе, стр. 36.

*

Най-дългият надпис (№ 40) е върху една стела (обр. 26), която датира от края на V и началото на IV в. пр. н. е. Дж. Бонфанте открива тук индоевропейските глаголни окончания *-το* (... *ΛΑΟΗΤΟ*),

[1] Ср. Kretschmer, там, стр. 12, 124, 130, 227. Ср. например надписа върху една ваза: *μ᾽ ἐποίεσεν*|*"Αμασις*, вж. W. Klein, Die griechischen Vasen, Wien, 1887, стр. 45.

[2] Вж. Schwyzer, там, стр. 278.

[3] Ср. Kretschmer, там, стр. 102.

-ντ (]*ΕΨΕΝΤ*[), ие. суфикс *-trā* (]*ΟΛΕΤΡΑ*). В *ΒΕΚΑ* той вижда съответствие на фригийската (и кипърска) дума *βέκος* „хляб“ (там, стр. 105).

Обаче текстът е тъй силно повреден, че предположението на Бонфанте не може да се смята за достоверно. По мое мнение тоя

Обр. 26. Надписът върху стелата от Самотраки

надпис е на гръцки език, но поради фрагментарното му състояние и поради това, че се касае за scriptio continua, той се поддава трудно на тълкуване. Ето какво би могло да се тълкува:

	Текст	Интерпретация
1	. . . . *Ε*	. . . . *Ε*
	. . . . . *ΛΕ*	. . . . . *ΛΕ*
	. . . *ΔΑΟΗΤΟ*	. . . . δαόη τ'ο͂
	. . . *ΥΕΛΑ*	[ς ἡδ]ὺ ἐλα-

. *ΕΒΛΟΣΕΗΟ*	[σ]ε, βλὸσε, ἥο-
. *Ρ̣ΑΙΑΝΕ*	[ς] ῥ' αἰανέ-
. . *ΟΝ· ΒΕΚΑ*	[α τ]ὸν βε̃κα
. . *ΟΛΕΙΤΡΑ*	[ἀπ]ολεῖ, τρα-
. . *ΝΤΟΛΑ*	[πὼ?]ν τολα (?).
. . *ΕΨΕΝΤ*. .	. . ἔχεν Τ..
. . *ΟΝΟΣ*	. . ΟΝΟΣ.

Атически: ... *δαείη θ' ὣς ἡδὺ ἤλασε, ἔβλωξε, ἕως ῥ' αἰανῆ τὸν βῆχα ἀπολεῖ, τραπὼν* (?), *θὦλα* (?=*τὰ ὅλα*)... *ἔχειν*... „... и нека научи как приятно замина, си отиде, докато мъчителната кашлица загуби, обърнал всичко... да има...“

По всяка вероятност касае се за (рекламен) надпис за (чудотворно) изцеряване от болест. Такива надписи са известни от древността: те са били поставяни в светилища с рекламни цели. Особено много такива надписи са известни от светилището на Асклепий в Епидавър, ср. например Dittenberger, Sylloge, № 802, 121—125: *Ἡραιεὺς Μυτιληναῖος. Οὗτος οὐκ εἶχε ἐν τᾶι κεφαλᾶι/ τρίχας, ἐν δὲ τῶι γενείωι παμπόλλας· αἰσχυνόμενος δὲ ἅτε καταγελάμενος ὑπὸ/ τῶν ἄλλων ἐνε·[κάθε]υδε· τὸν δὲ ὁ θεὸς χρίσας φαρμάκῳ τὰν κεφαλὰν ἐπόησε/ τρίχας ἔχειν.*

Коментар: *δαόη τ' ο̄̈[ς* (*τ'* вм. *θ'*) или *δαόητ' ο̄̈[ς* или *δαόητ(ο) ο̄̈[ς*... Формата *δαόη* или *δαόητο* вместо *δαοίη* е=*δαείη*, опт. 3. л. ед. ч. от аор. *ἔδαον*, сег. *δάω* „научавам; *непрех.* узнавам, зная; *мед.* научавам се да (по)знавам (apprendre à connaître)“.

ἔλα[σ?]ε, аор. от *ἐλαύνω*; без аугмент или $E = \eta$ (?).

βλοσε=? ат. *ἔβλωξε*, аор. от *βλώσκω* „вървя, отивам, идвам, отивам си“ (или=? *ἔβλυσε* от *βλύζω, βλύω* „бликвам“). Или *ἔλα[σ ?]', ἔβλοσε*.

ἧο[ς=*ἧος*, ат. *ἕως* „докато, когато, quamdiu“.

αἰανέ[α=вин. пад. ед. ч. от *αἰανής* „мъчителен, нещастен; вечен“.

βε̃κα=ат. *βῆχα*, вин. пад. ед. ч. от *βήξ* м. р. „кашлица“; *Е* вм. *Н*, но *ἧο[ς, δαόη* с *Н*: колебание в употребата на $H = \bar{\alpha}$ (?); *-κ-* вм. *-χ-* архаично писане, ср. по-горе *ἀρκαῖε*=*ἀρχαῖε*.

τρα[πώ?]ν, аор. прич. от *τρέπω* „обръщам“. Четенето е несигурно: или *τρα[γω?]ν*, *τρα[φώ?]ν* или *τρα[πό]ντ(α)*, *τρα[γό]ντ(α)*, *τρα[χύ]ν* и пр.

ὅλα: отделянето на думите е несигурно; или *θὦλα*<*τὰ ὅλα*.

ἔχε̄ν=ат. *ἔχειν*: *Е* вм. *Н* или *ΕΙ*. Тълкуването е несигурно.

Разбира се нашето тълкуване не може да се смята за напълно сигурно, но то не е по-лошо от това на Бонфанте. Неговото значение е да покаже, че тоя надпис може да бъде на гръцки език.

V. Заключение

Една част от самотракийските надписи е на гръцки език. Друга част е в такова фрагментарно състояние, че не може изобщо да се тълкува. Някои от тия надписи са обаче действително на тракийски език. В тях се пазят следните тракийски думи:

Διν „*Ζεύς*“ = слав. *дьнь*; *Διν*, *τολε* „Iuppiter, tolle“. Тракийският характер на тия думи личи не само от това, че те не са присъщи на гръцкия език, но и поради сравнението на *Διν* с тракийското (македонското) местно име *Διν-δρύμη*, което значи буквално „дъбрава на *Διν* = Зевс“.

Следователно в светилището на Кабирите на о. Самотраки се е употребявал като „свещен език“ тракийски, т. е. езикът на предгръцкото население на острова. Този език се е употребявал като „култов език“ и след като гърците са колонизирали острова към 800 г. пр. н. е. Постепенно обаче тоя език, излязъл вече от жива употреба, е започнал да отмира. През VI—IV в. вероятно са се употребявали само отделни тракийски имена на божества като *Διν* „Зевс“ и някои петрифицирани изрази като *Διν*, *τολε* „Iuppiter, tolle“, а може би и смесица от тракийски и гръцки думи и форми, ср. *ΔΕΝ* = *Διν* + *Ζεύς*, *ΔΙ* = *Διν* + *Δú*, вж. по-горе (стр. 33). През IV в. пр. н. е. тракийският език ще да е окончателно отмрял.

VI. Приложение: самотракийските глоси и собствени имена

Известни са от древните писатели следните самотракийски глоси:

1. *πανρακίς· τὴν πέμπτην* („петък“) *Σαμοθρᾷκες καλοῦσιν* (Hes.). Думата до сега остава неизтълкувана. По мое мнение в *πανρακίς* *υρ* стои погрешно вместо *ντ*: известно е, че *ν* и *υ* се смесват твърде често (или погрешно четене на лигатура N + T като Y + P, и то под влияние на гръцкото наречие *παυράκι(ς)* „рядко“ и късното *παρασκευή* „петък“). Предполаганата дума **πανταxίς* е съвсем близка до стб. пѧтъкъ „петък“ от ие. **peŋkʷ-t-u-ko-s*. Тракийската дума произлиза от **penkʷ-to-kis* > трак. **pentakis* с асимилация *e — a* > *a — a*.

2. *ἄδαμ[να]* = *φίλον*. Ср. St. Hyppolytus, Refut. omn. haer. 5,7, p. 99 17 (Wendland): *σὲ* (отнася се за *Ἄττις*) *καλοῦσι . . . Σαμοθρᾴκες Ἀδαμ[να]* (coni. Bergk) *σεβάσιμον*. Ср. фриг. *ἀδαμνεῖν· τὸ φιλεῖν. καὶ Φρύγες τὸν φίλον ἀδάμνα λέγουσιν*. Думата е сродна с лат. *amo*, *ad-amo* „обичам“: префиксът (и предлогът) *αδ-* = лат. *ad-* се среща често и във фригийски, ср. фриг. *αδ-δακετορ* = лат. *af-ficitur*, фриг. *αδ-ειτου* = лат. *aditō*.

3. *κόης, κοίης*[1] „*ἱερεὺς Καβείρων*“ (*Κοίης· ἱερεὺς Καβείρων· ὁ καθαίρων φονέα· οἱ δὲ κόης*. Hes.). Дж. Бонфанте (там, стр. 108) определя тая дума като самотракийска, понеже е свързана с култа на Кабирите. Той я сравнява с думата *κοας* „жрица“[2], която по наше мнение е гръцка. Думите *κόης* „жрец“ и *κοας* „жрица“ са несъмнено сродни

---

[1] Формата *κοίης* може да бъде = *κόFης* (*I* вм. *F*) или *κο(F)ίης*.

[2] Вж. по-горе, стр. 16. Вж. и Ure, Journal of Hellenic Studies, LXXI, 1951, стр. 196 и сл.

с *καύης* „жрец“ (Hipponax, fr. 5 Diehl), лид. *kaveś*, *καύειν* вин. пад. ж. р. „жрица“ (гр. надп. от Сарди, II в. от н. е.), стинд. *kavi-ḥ* „мъдър; м. р. ясновидец, мъдрец, поет, vates“, гр. *θυο-σκόος* „жрец, който надзирава жертвоприношенията“, *κοέω* „забелязвам, разбирам“, нем. *Schauer* „зрител“[1]. Въз основа на запазеното ие. *ŏ* *κόης* от ие. **(s)kowēs* може да се определи като гръцка или фригийска (македонска) дума, а *καύης* е от тракийски, лидийски или ликийски произход (ие. *ŏ*>*a*). Впрочем както ще видим по-нататък, ие. *ŏ* се явява в тракийски ту като *a*, ту като *o* (диалектално различие). От същия корен са и думите *κοιώσατο· ἀφιερώσατο, καθιερώσατο* (Hes.), *κοιόλης· ὁ ἱερεύς* (Hes.), *κοιᾶται· ἱερᾶται* (Hes.), *κώταρχος τῶν μεγάλων θεῶν Καβίρων* (CIG, II, 2880—86) от *κοητ-*, а също и личното име *Κοῖος*.

4. *Κάβειροι* (демони, *ἄνακτες*)=*Διόσκουροι* (Paus. X 387, Schol. Eur. Or. 1632) или служители на божеството. Според други (D. Hal. I 23, Eus. pr. ev. 1, 65, Strab. X 472, Paus. IV 1, 7, IX 25, 8) те са били старинни пеласгийски богове, на които са били правени жертвоприношения и са били изграждани храмове. Те са били почитани особено в Самотраки, но също и в Самос, Лемнос, Имброс, Троя и другаде. Кабирите били двама (Зевс и Дионис), или двама сина на Хефест или на Зевс, или трима сина на *Καμῖλος* (или *Κάμιλλος*) или на Хефест, или четири деца (*Ἀξίερος, Ἀξιόκερσα, Ἀξιόκερσος* и *Κάσμιλος*)[2].

Името може да се изтълкува като *Κάβ-ειροι* „деца (*κοῦροι*, синове) на жреца (или мъдреца)“: *Καβ-*[3] е равно на *καύης*, лид. *kaveś* „жрец“, стинд. *kavi-ḥ* „мъдрец, vates“, а *-ειροι* е=фриг. *ειροι* „деца, (синове)“[4], тесал. (=трак.) *ἐρέας· τέκνα. Θεσσαλοί* (Hes.)[5].

5. Според Schol. Apoll. Rhod. I 917 и Et. M. Кабирите са били четири деца: *Ἀξίερος=Δημήτηρ, Ἀξιόκερσα=Περσεφόνη, Ἀξιόκερσος=Ἅιδης* и *Κάσμιλος=Ἑρμῆς*. Началото на първите три имена напомня много името на македонската река *Ἄξιος, Ἀξιός* (сега Вардар; името е засвидетелствувано от Илиадата насам) и на друга една река *Ἄξιος* в Мизия (Ael. n. a. 14, 25). Мизийската река се нарича днес *Черна вода* (ср. RE, s. v. Axios, 1896, кол. 2630) и въз основа на това името на реката *Ἄξιος* вече отдавна е изтълкувано от ие. **n̥-ks(e)io-s* „тъмен, черен“, ср. авест. *a-xšaēna-* „тъмен, черен“ от ие. **n̥-ksei-nos*.[6] От съответствията *Ἅιδης, Περσεφόνη* и *Δημήτηρ* личи, че се касае за подземни божества. На гръцки „подземното царство“, „адът“ се означава с думата *Ἔρεβος*=*ἔρεβος* ср. р. „мрак, тъмнина“, стинд. *rajas-* „мрак“, арм. *erek* „вечер“, гот. *riqis* „мрак“. Следователно на самотракийски *αξιο-* е означавало същото, каквото на гр. *ἔρεβος* (=*Ἔρεβος*), т. е „мрак, подземно царство“. И така *Ἀξί-ερος* „Деметра“ означава буквално „*τέκνον τοῦ Ἐρέβους*“, ср. фриг.

---

1 Ср. O. Masson, Jahrbuch für kleinasiatische Forschung, I, 1950, стр, 182—188; G. Bonfante, цит. ст., стр. 108 и сл.

2 Mnas. и Dionys. у Schol. Ap. Rh. I 917, Et. M.

3 *-β-* като субституция на тракийско спирантно *v* (или на семивокално *w*).

4 Вж. N. Jokl, Reallexikon der Vorgeschichte, XIII, s. v. Phryger; O. Haas, Wiener Zeitschrift der Kunde des Morgenlandes, XLV, 1938, стр. 130.

5 Или *Κάβειροι* < **kaweies *isroi* (> йон. *ἱροί* „свети“).

6 Ср. Д. Дечев, Характеристика на тракийския език, стр. 41. — Тракийското местно име *Ἀξίοπα* се тълкува добре като „Черна вода“, ср. лит. *ùpe* „вода“, вж. по-нататък, гл, IV.

εἱροι „деца, синове", тесал. (=трак., мак.) *ἱρέας· τέκνα*,[1] *ἱρέεσφι· τέκνοις* (Hes.). В такъв случай вторият член на двуосновните имена *᾿Αξιό-κερσος* „*῞Αιδης*" и *᾿Αξιό-κερσα* „*Περσεφόνη*" представя прилагателното *-κερσος* „черен" от ие. **kerso-s* (или **kʷerso-s*), ср. лит. *kéršas* „с черни (и бели) петна", нбълг. *чер*, стинд. *kṛṣ-ṇa-ḥ* „черен" и пр.[2] Следователно *᾿Αξιό-κερσος* „*῞Αιδης*" означава „(*ὁ*) *μέλαν* *῎Ερεβος*" („черният мрак, черният пъкъл") и представя персонификация на „подземното царство". *᾿Αξιόκερσα* „*Περσεφόνη*" представя ж. р., т. е. производно от *᾿Αξιόκερσος*.

Подобен е епитетът на бог *Μήν*, употребяван главно в Лидия, а именно *᾿Αξιοττηνός*.[3] Култът на Мен се среща в Западна Мала Азия. Между епитетите на тоя бог на луната са *βασιλεύων* „царствуващ", *τύραννος* „владетел, господар", *χθόνιος* и *καταχθόνιος* „подземен". Епитетът *᾿Αξιοττηνός*, вероятно от лидийски или фригийски произход, може да се изтълкува като *᾿Αξιο-ττην-* „*Ζεὺς τοῦ ᾿Ερέβους*" или „Черният Зевс", ср. крит. *Τ(τ)ῆνα*, *Δῆνα*=хом. *Ζῆνα*, вин. пад. от *Ζῆν*, ат. *Ζεύς*.[4]

---

[1] Касае се следователно за епитет на Деметра, ср. *Ταρταρό-παις* = „*παῖς τοῦ Ταρτάρου*", епитет на Хеката (Orph. Arg. 780).

[2] Ср. тракийските лични имена *Κερσο-βλέπτης*, *Κερσι-βαυλος*, *Cersie*, *Κερσούλας*, *Cerzulas*, които обаче Д. Дечев, Характеристика ..., s. vv. обяснява по друг начин. — *Περσε-φόνη* може да се тълкува като **kwerse(s)-gwhonā* „тая, която убива мрака": йон.-ат. *Π-* (а не *Τ-*) под влияние на следното *-φ-*.

[3] Ср. Lesky, RE, s. v. Men (1931), к. 689 и сл.; Kern, RE, s. v. Kabeiros (1919), к. 1102.

[4] Вж. Schwyzer, Gr. Gr., I, стр. 577.

ГЛАВА ТРЕТА

ТРАКИЙСКИ ДУМИ И ИЗРАЗИ, ЗАЕТИ В ГРЪЦКИ ЕЗИК

Тук ще бъдат разгледани няколко думи и изрази от тракийски и фригийски произход, запазени в гръцки език: не се касае за глоси, а за тракийски и фригийски заемки в гръцки език, главно от култов характер. В тая връзка е разгледан и един тракийски израз, запазен у Аристофан.

I. *δᾶ*

Както бе изтъкнато по-горе, тракийската (или пеласгийската) дума *δα* „земя“ е запазена в гръцки в няколко петрифицирани израза, които се срещат у гръцките трагици и у Теокрит: *φεῦ δᾶ, δᾶ φεῦ, οἰοῖ δᾶ φεῦ, ἄλευ (ἆ) δᾶ, ὀττοτοτοῖ τοτοῖ δᾶ, οὐ δᾶν*. Заета от чуждия култ, неразбираемата дума *δᾶ* в тия изрази се е обезличила в гръцки до обикновен възглас или междуметие за изразяване на скръб, страх или ужас. По същия начин са се обезличили до голяма степен нашите култови изрази *боже, пази боже, боже упази, боже помози, ох боже, олеле боже, господи,* както също са добили смисъл на възклицания за изразяване на неудоволствие, скръб и ужас.

II. *ἰή*

По-горе бе посочено, че култовият възглас *ἰή* е от тракийски произход и значи буквално „помози“: *ἰή* представя заемка на трак. *ιη*, засвидетелствувано в надписа върху първия златен пръстен от Дуванли и в надписа от Браничево; *ἰή* произлиза от ие. **jewé*, императив от глагола **jewō* „помагам“, ср. лат. *iuvō* „помагам“. Запазването на началното *j* показва, че думата *ἰή* не е гръцка. Тоя култов възглас (в чест на Аполон), зает в гръцки, постепенно се е обезличил във възклицание: той може да се сравни с нашия архаизиран култов възглас *помози*.

III. *εὐοῖ σαβοῖ, εὐοῖ*

Обяснението на култовия възглас *ἰή*=трак. *ιη* от ие. **jewé* „помози“ дава възможност да се разбере и известният възглас от култа на Дионис-Сабазий-Бакх *εὐοῖ σαβοῖ*.

Култовият възглас *εὐοῖ σαβοῖ*, както и друг един възглас *ὕης Ἄττης Ἄττης ὕης* са засвидетелствувани у Демостен в речта му *περὶ τοῦ στεφάνου*, дето той говори срещу Есхин (313, 25 = XVIII 260); ... *ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοὺς καλοὺς θιάσους ἄγων διὰ τῶν ὁδῶν, τοὺς ἐστεφανωμένους τῷ μαράθῳ καὶ τῇ λεύκῃ, τοὺς ὄφεις τοὺς παρείας θλίβων καὶ ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αἰωρῶν, καὶ βοῶν ʽεὐοῖ σαβοῖʼ, καὶ ἐπορχούμενος ʽὕης Ἄττης Ἄττης ὕηςʼ, ἔξαρχος καὶ προηγεμὼν καὶ κιττοφόρος καὶ λικνοφόρος καὶ τοιαῦθ' ὑπὸ τῶν γραδίων προσαγορευόμενος*... Страбон изрично отбелязва, че тия изрази са тракийски или фригийски (471, 18): *Ἀθηναῖοι δ' ὥσπερ περὶ τὰ ἄλλα φιλοξενοῦντες διατελοῦσιν, οὕτω καὶ περὶ τοὺς θεούς. πολλὰ γὰρ τῶν ξενικῶν ἱερῶν παραδέξαντο ὥστε καὶ ἐκωμῳδήθησαν· καὶ δὴ καὶ τὰ Θρᾴκια καὶ τὰ Φρύγια. τῶν μὲν γὰρ Βενδιδείων Πλάτων μέμνηται, τῶν δὲ Φρυγίων Δημοσθένης διαβάλλων τὴν Αἰσχίνου μητέρα καὶ αὐτὸν ὡς τελούσῃ τῇ μητρὶ συνόντα καὶ συνθιασεύοντα καὶ ἐπιφθεγγόμενον „εὐοῖ σαβοῖ" πολλάκις καὶ „ὕης ἄττης [ἄττης] ὕης." ταῦτα γάρ ἐστι σαβάζια καὶ μητρῷα.* (Атиняните обичат чуждото. Както в други отношения, тъй и в религията, те са приели толкова много чужди свещенодействия, та са станали за присмех дори и в комедията; между другото те са приели и тракийските и фригийските свещенодействия. За бендидиите споменава Платон, за фригийските свещенодействия — Демостен, укорявайки майката на Есхин и самия него, че присъствувал при нейните тайни свещенодействия и участвувал в процесиите и викал многократно: „*εὐοῖ σαβοῖ*" и „*ὕης ἄττης* [*ἄττης*] *ὕης*". Това се отнася за празниците на Сабазия и великата Майка.).

Освен *εὐοῖ σαβοῖ* се среща и само *εὐοῖ* (Soph. Tr. 219, Aristoph. Lys. 1294 и др.).

Първата дума в израза *εὐοῖ σαβοῖ*, именно *εὐοῖ* вместо **εὐοῖς* поради погрешно отделяне пред *σ-* на следващото *σαβοῖ* представя 2. л. ед. ч. оптатив от ие. **jewō* „помагам, закрилям, пазя"[1], а *εὐοῖ* е 3. л. ед. ч. оптатив от ие. **jewoit* и значи буквално „помози (бог)".

Втората дума *σαβοῖ* вместо *Σαβοῖ* е звателен падеж[2] от трак. **Σαβω(ς)* или **Σαβα* = *Σάβος* (Orph. h. 49.2, Phot. 495.12)[3], гальовно (хипокористично) съкращение на *Σαβάζιος*, както бълг. *божке*, *божко* от *боже*. Следователно *εὐοῖ(ς)*, *Σαβοῖ* значи „iuves, Sabe (= Sabazi)", гр. „*βοηθοῖς*, *Σάβε* (= *Σαβάζιε*)". Това тълкуване се подкрепя от изричната бележка у Страбон, че тоя възглас е „Сабазиев" (*ταῦτα γάρ ἐστι Σαβάζια*...), вж. по-долу. То се потвърждава и от латинския култов възглас *euhoe Bacche* (Plaut., Men. 835 и др.), дето добре личи звателният падеж на едно друго име на Дионис-Сабазий, а именно

[1] Липсата на началното *j-* при *εὐοῖ(ς)* от трак. **jewois*, докато в *ἰή* от трак. **jē* < ие. **jewé* то се явява в гръцки като *ι*, се обяснява с колебанието при предаване на един чужд звук, несвойствен на гръцкия език. В тракийски, както и във фригийски началното *j-* е било запазено (докато в гръцки то е преминало в *ζ*, *h* или е изчезнало), ср. фриг. *ιος* = гр. *ὅς* „който" от ие. **jo-s*, трак. *ιη* = гр. *ἥ* „която" от ие. **jā*. Впрочем при *ἰή* и *εὐοῖ* може да се касае за думи, заети по различни времена или от разни тракийски диалекти; при това чужди думи и изрази се възприемат обикновено само приблизително, а не езиковедски точно.

[2] За окончанието ср. трак. *μεζηναι*, вж. по-горе, стр. 12.

[3] Ср. *Σαβον* „Iovem, *τὸν Διόνυσον*" в един фригийски надпис, вж. O. Haas, Handes Amsorya, 1939, Heft 7—12, стр. 228, 230, 232.

Βάκχος. Лат. *euhoe Bacche* е заето от гръцки, а предполагаемата гръцка форма представя заемка на трак. или фриг. **jewois Βάκχε*, един тракийски култов възглас, както нашият *боже помози*. За прегледност ще съпоставим тракийския (фригийския) оригинал с неговите преводи на гръцки и латински:

Dem., Strab.: *εὐοῖ σαβοῖ*.
Трак. или фриг.: **jewois*, **Saboi*.
Гр. превод: „*βοηθοῖς, Σάβε* (=*Σαβάζιε*).
Лат. превод: „iuves, Sabazi".
Бълг. превод: „помози, Сабазий".

В историята на гръцки език *εὐοῖ* постепенно се е обезличило до обикновено възклицание или междуметие.

IV. *εὐαὶ σαβαῖ, εὐάν*

Индоевропейското *ŏ* е преминало в тракийски в *a*, обаче тук ние намираме многобройни случаи, в които индоевропейското *ŏ* е запазено, ср. тракийските местни и лични имена *Παράλισσος*, *Paralisensis* = *Πορόλισσον*, *Porolisensis*, *Βύζας* = *Βυζος*, *Βαστας* = *Βαστος* и пр. Относно обяснението за тая особеност на тракийския език няма единство между специалистите. Ф. Солмсен смята, че ие. *ŏ* е преминало в тракийски в *a*.[1] Според Х. Барич ие. *ŏ* е преминало в тракийски в *a* само под ударение[2]. Н. Йокл приема, че ие. *ŏ* е преминало в *a* в южните и северни тракийски диалекти, но е било запазено в централните[3]. Д. Дечев смята, че запазеното *ŏ* се дължи на грецизиране, но *-os* е преминало в *-us*[4]. Най-вероятно остава предположението, че се касае за диалектални различия.

Каквото и да е обяснението за тая особеност на тракийския език, нейното наличие е несъмнено. Както при много други тракийски имена, така и при разгледаните по-горе тракийски заемки в гръцки се наблюдава същата особеност и това е едно от вай-добрите доказателства за тракийския произход на разглежданите думи. Ето тия двояки форми:

εὐαὶ σαβαῖ (Eup. 84) е = *εὐοῖ* (v. l. *εὐοὶ*) *σαβοῖ*.
εὐαί (Aristoph. Lys. 1294 и др.) = *εὐοῖ*.

От тоя вече обезличен възглас в гръцки са образувани редица производни като *ὀτοτύζω* от *ὀτοτοῖ*:

εὖα· ἐπιφημισμὸς ληναϊκὸς καὶ μυστικός Hes.
εὐᾶν възглас в чест на Бакх (Eur. Tr. 396, Lyc. Trag. 38).
εὖας = лат. *ovatio* (Plut. Marc. 22).
εὐάς, -άδος ж. р. „(бакханка), която вика *εὐαί* (Orph. h. 49.1); същ. (Philostr. Im. I 19); прил. бакхически (Nonn. D 19.110)".
Εὔας име на Бакх (Hes.).

---

1 Ср. F. Solmsen, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 34, 1897 стр. 49.
2 Ср. H. Barić, Zbornik Belić, Beograd, 1921, стр. 186 и сл.
3 N. Jokl, Reallexikon der Vorgeschichte, XIII, 1929, s. v. Thrake, стр. 285.
4 Д. Дечев, там, стр. 31 и сл.

εὐάζω „викам *εὐαί* в чест на Бакх" (Soph. Ant. 1137 и др.); производните: *εὐαστής* „(бакхант), който вика *εὐαί*" (Orph. h. 54.5 и др.) =*εὐαστήρ* (Orph. h. 30.1 и др.); *ὁ εὐαστὴς θεός = Βάκχος* (Ath. Mitt., 27, стр. 94) и *εὐαστήρ = Βάκχος* (AP IX 246).

ovō, ovāre „ликувам" и *ovātio* произлизат от същата дума: **ewājō* > лат. *ovō*[1].

Името *Ἄττης*, *Ἄττις* е от фригийски произход. От цитирания по-горе пасаж у Страбон личи, че изразът *ὑῆς Ἄττης*, *Ἄττης ὑῆς* е фригийски. От същия пасаж може да се заключи, че и *εὐοῖ σαβοῖ* е на фригийски. За това говори и фактът, че ие. *ŏ* остава непроменено във фригийски. Следователно въз основа на прехода *ŏ > a* и на запазването на ие. *ŏ* би могло да се заключи, че възгласите *εὐ ῖ σαβοῖ* и *εὐοῖ* са на фригийски, а *εὐαῖ σαβαῖ* и *εὐαῖ* (*εὐαί*) са техните точни тракийски съответствия.

V. *ὑῆς Ἄττης, Ἄττης ὑῆς*

Също такъв култов възглас е и цитираният по-горе, запазен у Демостен и Страбон израз *ὑῆς Ἄττης*, *Ἄττης ὑῆς* (v. l. *ὕης ἄ...*). В Dictionnaire grec-français на A. Bailly-L. Séchan-P. Chantraine (Paris 1950, стр. 305) към тоя израз е дадено следното пояснение: „formule mystique d'exorcisme, employée par les prêtres de Cybèle."

Тая култова формула, цитирана в най-тясна връзка с *εὐοῖ σαβοῖ*, има почти същия смисъл, както и последната:

Фригийски (трак.?):	*ὑῆς, Ἄττης, Ἄττης, ὑῆς.*
	**jujēs, Attēs, Attēs, *jujēs.*
Латински:	„iuves, Attēs, Attēs, iuves".
Български:	„помози, Атес, Атес, помози".

Глаголната форма *ὑῆς* (v. l. *ὕης*)[2] представя фриг. **ju-jḗ-s* „да помогнеш, помогни", аористен оптатив действ. залог 2. л. ед. ч., образуван от нулевата степен на **jewō* „помагам". Следователно разгледаното по-горе *εὐοῖ(ς)* = фриг. или трак. **jewoi-s* „да помагаш, помагай" представя оптатив сег. време действ. залог 2. л. ед. ч., образуван от пълната степен на корена **jeu-*, а **ju-jḗ-s* „да помогнеш, помогни" е аористен оптатив от нулевата степен на корена. Тук намираме същото съотношение на отглас и окончание, както при гр. *φέροις*, стинд. *bhareḥ*, гот. *bairais* „(нека) да носиш" от ие. **bhérois* оптатив сег. вр. действ. залог 2. л. ед. ч. срещу стинд. *vidyā́ḥ* „(нека) да знаеш" от ие. **wid-jḗ-s, syā́ḥ*, лат. *siēs* „(нека) да бъдеш" от ие. **s-jḗ-s* и пр. Изобщо оптативният формант *-(i)-jḗ-* се е прибавял първоначално към нулевата степен на корена и е приемал вторични лични окончания.[3] И така *ἰή* = трак. **je(w)é*, *εὐοῖ(ς)* = трак. (фриг.) **jéwoi(s)* и *ὑῆς* = фриг. (трак.) **ju-jḗ-s* представят три форми на глагола **jewō* „iuvo, помагам": императив, презентен оптатив и аористен оптатив.

---

[1] Ср. Walde-Hofmann, Lat. et. Wb., s. v.

[2] Ударението в *ὕης* се явява вероятно под влияние на гр. *ὕει* „вали дъжд" и *Ὕης*, епитет на *Ζεὺς ὄμβριος*.

[3] Ср. E. Schwyzer, Gr. Gr., I, стр. 793.

Името *Ἄττης* (Dem., Arr., Paus. и др.) е идентично с *Ἄττις*, името на жреца или на любовника на Кибела, известен от култа на Кибела във Фригия. Тук *Ἄττης* е в звателен падеж, който е идентичен с именителен падеж — същото явление, което вече установихме за трак. *ηυς* = хом. *ἠΰς*, зват. пад. *ἠΰ*. Повторенията са характерни за такива афектирани изрази.

Самото име *Ἄττις* (Anacr. и др.) или *Ἄττης* (Dem. и пр.) е от фригийски произход. Втората форма в същност представя тракофригийски именителен падеж от *i*-основа. Ие. окончания са: им. пад. *-i-s*, зват. пад. *-ei* (ср. бълг. им. пад. *господь*, зват. пад. *господи*); обаче във трако-фриг. се е получила контаминация от им. пад. и зват. пад.: *Attēs* от *Attis* + **Attē* (< **Attei*). Името *Ἄττις*, (култовият) любовник на богинята земя (Кибела), произлиза от ие. **ág-ti-s* букв. „карач", т. е. оплодител на богинята (или пък „тоя, който извършва (прави) жертвоприношения"), производно от ие. **agō*, ср. лат. *ago* „карам, върша, правя" и в семантично отношение *ἔρδω* „правя; правя жертвоприношения". Суфиксът *-ti-* служи за образуване на nomina agentis и nomina actionis, ср. гр. *μάν-τι-ς* „жрец", стинд. *dhū-ti-* „разтърсвач" и „разтърсване" и пр. Преходът *kt (gt)* > *tt(h)* > *t(h)* е засвидетелствуван във фригийски и тракийски.[1]

VI. *ὀττοτοτοῖ τοτοῖ δᾶ*

У гръцките драматически писатели се среща в различни варианти изразът *ὀτ(τ)οτοτοῖ τοτοῖ δᾶ*. Както видяхме по-горе (стр. 43), *δα* е тракийска дума. Въз основа на тоя факт, както и на обстоятелството, че тоя израз може да се обясни като тракийски, трябва да се заключи, че това е тракийски (или фригийски, ср. фриг. *Γδαν* „*Χθών*") култов израз, възприет в гръцки език. Тоя израз се среща в следните варианти, които представят възгласи за изразяване на скръб:

Aesch. Agam. 1072, 1076: *ὀττοτοτοῖ τοτοῖ δᾶ* (v. l.: *ὀτοτοτοῖ* и *ὀτυτοτοτοῖ*; *πόποι* или *ποποῖ* вм. *τοτοῖ*).

Aesch. Pers. 268, 274, 318: *ὀτοτοτοῖ* (v. l.: *ὀττοτοῖ*, *ὀτοτοῖ τοῖ*).

Eur. Or. 1389, (Aesch. Pers. 918) и др.: *ὀττοτοῖ* (v. l.: *ὀτοτοῖ*).

Eur. Tr. 1287, 1994 и др.: *ὀττοτοτοτοι τοῖ* (v. l.: *ὀττοτοτο οτοῖ*).

Eur. Ion. 789: *ὀττυτοττοτοῖ*.

Soph. El. 1245: *ὀτοτοτοτοῖ τοτοῖ* (coni.).

Soph. Tr. 1010: *τοτοτοῖ*.

Aesch. Pers. 548, 551, 561 и др.: *τοτοῖ*.

Тези първоначално култови възгласи, които, заети в гръцки, са отчасти избледнели във възклицания или междуметия, могат добре да се изтълкуват въз основа на тракийски или фригийски език.

Aesch.: *ὀττοτοτοῖ τοτοῖ δᾶ*.

Тракийски (фриг.): *ut to(n) tutoi, tutoi da.*

---

[1] Ср. Д. Дечев, там, стр. 24 и сл. Вж. по-горе цитираното трак. *Δη-λοπτη(ς)*, буквално „любовник на *Δα* („земя")".

Гръцки превод: „ὡς αὐτὸν τύπτοι, τύπτοι (=βάλοι) δᾶ.“
Лат. превод: „ut illum tundat, tundat terra“.
Бълг. превод: „да го порази, порази земята“[1].

Коментар: Неразбираемият чужд израз е предаден у Есхил само приблизително, но все пак доста точно. Краткото тракийско *ŭ* е предадено у Есхил правилно с *о*, а не с гръцкото *υ=ü* или с *ου=ū*; известни са многобройни подобни примери[2]. Началното ὀττο- (или ὀτο-) предава трак. (фриг.) *ut to(n)*: трак. (фриг.) *ut* е=лат. *ut* „да, дано“, а трак. *to(n?)* представя винителен падеж ед. ч. (или мн. число) от показателното местоимение *to- „този“, което може да бъде и лично местоимение за 3. л. ед. и мн. число. Глаголът *tutoi* (тук повторен, което е характерно за култови и заклинателни формули) е в оптатив 3. л. ед. ч., също както εὐοῖ=трак. *jewoi(t)*. Етимологично той съответствува на лат. *tundō* (перф. *tutudī*) „блъскам, удрям; смачквам, смазвам“, стинд. *tudáti*, *tundáte* „блъска, боде“ и пр.: *-t-* вместо *-d-* може да се дължи на преход *d > t* (изместване на експлозивните съгласни, лаутфершибунг) или пък на неточно предаване на чуждия звук в неразбираемата чужда дума под влияние на началното *t*. Обаче трак. (фриг.) τοτοῖ=*tutoi с асимилация *pt>(t)t*[3] може да съответствува етимологично и на гр. τύπτω „бия, удрям“. За трак. *da* „земя“ вж. по-горе, стр. 43.

Другите подобни изрази имат следния смисъл:

Eur.:	ὀττοτοτοτοτοτοῖ.
Тракийски (фриг.):	*ut toto(n), toto(n) tutoi.*
Гръцки:	„ὡς αὐτόν, αὐτὸν τύπτοι.“
Латински:	„ut illum, illum tundat“.
Български:	„да го него порази“.

Трак. (фриг.) *toto(n)* вин. пад. „*illum*“ е=рус. *том*, ср. ат. надп. τοτο=τοῦτο. Повторението е характерно за такива афектирани изрази.

Aesch.:	ὀττοτ τοῖ.
Тракийски (фриг.):	*ut to(n) tutoi.*
Гръцки:	„ὡς αὐτὸν τύπτοι“.
Латински:	„ut illum tundat“.
Български:	„да го порази“.

Формата ὀττοτοτοῖ е засвидетелствувана като varia lectio.

Aesch., Eur.:	ὀττοτοῖ.
Тракийски (фриг.):	*ut tutoi.*
Гръцки:	„ὡς τύπτοι“.
Латински:	„ut tundat“.
Български:	„да порази“.

Глаголът ὀτοτύζω „оплаквам се, вайкам се“ представя производно от ὀτοτοῖ, образувано по подобие на ὀλολύζω „викам, ликувам, крещя (при радост или скръб)“, ср. бълг. *ах-кам, ох-кам, вай-кам*

---

[1] Ср. подобни изрази: гр. ὡς ὁ τάδε πορὼν ὄλοιτο (Soph. El. 126), αἴθ' οὕτως αὐτόν τε βάλοι κλυτότοξος Ἀπόλλων (Od. XVII 494), εἴθε οἱ αὐτῷ Ζεὺς ἀγαθὸν τελέσειεν (Od. II 33); лат. *ut illum di perdant*; бълг. *да го порази господ, бог да го убие.*

[2] Вж. Д. Дечев, там, стр. 33.

[3] Тая асимилация е засвидетелствувана в тракийски (и предгръцки), ср. Ετει-κενθος, *Eti-centus* покрай Επτει-κενθος, *Epte-centus*, вж. Д. Дечев, там, стр. 27.

се от междуметията *ах, ох, вай*; ср. и Аристофановото *ὀτοτύξιοι* „плачещи" (Arist. Av. 1043), образувано като игра на думи въз основа на *ὀτοτύζω* и *ὀλοφύξιος*.

Soph.: *τοτοτοῖ*.
Тракийски (фриг.): *to(n) tutoi.*
Гръцки: „*αὐτὸν τύπτοι*".
Латински: „illum tundat".
Български: „поразѝ го".

Последните изрази са се обезличили напълно и са били чувствувани като обикновени междуметия. Това се отнася особено до най-краткия вариант:

Aesch.: *τοτοῖ*.
Тракийски (фриг.): *tutoi.*
Гръцки: „*τύπτοι*".
Латински: „tundat".
Български: „да поrápзи".

VII. *παπαῖ*

По подобен начин се обяснява и възклицанието (междуметието) *παπαῖ* или *παπαί* (Aeschyl. и пр.), изразяващо радост, радостна изненада, учудване и скръб. Могат да се разграничат два вида междуметия: първични като *о*, *ах*, *ох*, *ей* и пр. и вторични, които са произлезли чрез обезличаване на нарицателни, собствени имена или цели изрази като например лат. *mehercle, edepol*, бълг. *боже, божке* и под. Междуметието *παπαῖ* е от втория вид. То представя звателен падеж на *-ăi* от *ā*-основа **papă* „баща, татко", което съответствува на гр. *πάπας, πάππας* (зват. *πάππα*) „татко". Липсата на геминация и особено вокативът на *-αι*, който е характерен за тракийски (ср. *μεζηναι*, вж. по-горе) и фригийски, показва, че *παπαῖ* е от тракийски или фригийски произход.

В култа на повечето народи върховното божество се означава с думата „баща".[1] Така например Зевс се нарича не само *Ζεὺς πατήρ* (=лат. *Iuppiter*), но и само *πατήρ* (Il. и пр.), затова Зевс носи и епитета *Πατρῷος* (Soph. и др.). Както изтъква Херодот (IV 59), у скитите Зевс се е наричал *Παπαῖος*: това име съответствува по значение точно на гр. *Πατρῷος*; от него може да се заключи, че у скитите Зевс се е наричал *papă*=*πάπ(π)ας* „татко".

Същото име *Πάπας* като епитет за Зевс и Атис е съществувало у тракийците[2] и фригийците. За фригийски то е засвидетелствувано в надписа Ramsay, Zeitschrift für vergl. Sprachforschung, XXVIII, стр. 394: *Δαδα Καυκαρου Νουναδος Ουεκροκωμήτισσα Διὶ Παπᾷ εὐχήν*. Ср. FHG III 592, 30: *οἱ Βιθυνοὶ ἐκάλουν Παπᾶν τὸν Δία.*

И така тракийската или фригийската дума *papă*, която първоначално е означавала „баща, татко", се е специализирала в означение

[1] Християнската религия не прави изключение, ср. израза *небесният отец* или началото на молитвата: *татко наш, който си на небето* . . .
[2] Ср. D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 355.

на върховния бог, „небесния отец". Тук откриваме почти същата семантична промяна, както в нашата дума *отец*, която в старобългарски означава „баща", но по-късно се е специализирала в значение на „небесния отец" (= господ) и „духовния отец" (= свещеник). Гръцкото възклицание παπαῖ (или παπαί) представя в същност обезличения вокатив от името на върховното божество, наричано на тракийски и фригийски *papă* буквално „татко": то се е обезличило във възклицание също както нашите *боже, божке, господи* и под. Изрази като παπαῖ φεῦ (Soph. Ph. 785), φεῦ παπαῖ, παπαῖ (Soph. Ph. 792) съответствуват на нашите *ох боже, ох божке, боже* и под.

Особено ясно изпъква това сходство в изрази като παπαῖ, οἶον λέγεις (Hdt. VIII 26, Plat. Leg. 704 c), което може съвсем точно да се преведе на български „боже (*или* господи), какво говориш". Повторенията при такива афектирани изрази са нещо обикновено.

В παπαιάξ (Eur. Cyc. 153, Aristoph. Lys. 924, Aristoph. Vesp. 235), което се определя като усилване на παπαῖ и изразява изненада, учудване, се крие вероятно трак. (фриг.) **papai* **adz(e)* (или **az*, **ać*): втората дума е тракийското или фригийското съответствие на лат. *age*, гр. ἄγε, ср. арм. *acem* „водя, нося", стинд. *ájati* „кара", авест. *azaiti* „кара, отнася"; παπαιάξ съответствува приблизително на нашето *дай боже*, лат. *di (meliora) ferant*.

VIII. (ὦ) πόποι

Възклицанието παπαῖ (παπαί) е сродно с възклицанието πόποι (v. l. ποποῖ), което изразява учудване, гняв, скръб. Произходът на ποποί е ясен: у Plut. M. 22 c, E. M. 823, 30 е изрично отбелязано, че πόποι означава „богове" (δαίμονες) у дриопите (Δρύοπες); у Lyc. 943 πόποι е изтъкнато като именителен падеж мн. ч. = θεοί, а у Euph. 136 (fr. 91) то е употребено в дателен падеж множествено число πόποις. Това възклицание се среща от Илиадата насам: в Илидиата винаги с ὦ (ὦ πόποι). За обяснението на πόποι трябва да се приеме наличието на един индоевропейски език или диалект, именно тоя на дриопите, в който ие. *ă* е преминало в *ŏ*, също както в славянски:[1] следователно πόποι произлиза от първоначалното *papă* в значение на „бог, господ" и представя именителен и звателен падеж множествено число или звателен падеж единствено число: ὦ πόποι значи буквално „о богове", ср. лат. *di, di boni*, бълг. *о боже, о господи*. Това значение добре личи в изрази като ὦ πόποι, οἶον ἔειπε... (Od. XVII 248) „о боже, какво каза..."; ὦ πόποι, οἶον δή νυ... (Od. I 32) „о боже, какво пък сега..."; ὦ πόποι, ὡς... (Od. X 38) „о боже, как. . ."[2]

Тези тълкувания свидетелствуват, че в гръцкия култ е дълбоко залегнала употребата на тракийски или на един език, съвсем близко сроден с тракийски. Култовият език е особено старинен.

---

[1] Разбира се може да се касае и за тракийски диалект, вж. по-горе, стр. 45.
[2] Вж. по-горе, под παπαῖ.

Тоя факт, както и многобройни други езикови, исторически, археологически и етнографски данни показват, че преди гърците Гърция (или поне известни области на Гърция) е била сбитавана от население, което е говорило тракийски или един език, много близък до тракийски.

IX. *βαβαί*

Видяхме, че възклицанието (междуметието) *παπαῖ* (*παπαί*) съответствува по значение на нашите възклицания *боже* или *господи* и представя обезличения звателен падеж на тракийската дума *papă*, която първоначално е означавала „баща, татко", но сетне се е специализирала в означение на „небесния отец", т. е. върховното божество — бог, господ. Когато в тракийски *papă* се е специализирало за означение на „бог, господ", друга една дума, именно *babă* е поела функцията да означава „баща, татко". Следователно в тракийски се е извършила приблизително същата промяна, както в историята на българския език: стбълг. *отьць* „баща, татко" добива по-късно значението „небесният баща (=господ)" или „духовният баща (=свещеник)", а за означение на физическия (родния) баща се появяват думите *баща* или *mam(к)о*.

Думи като *papa*, *baba*, *tata* и под. са присъщи на детския говор, това са т. н. бълболни думи (Lallwörter). Такива думи често губят своя „детински" характер и се превръщат в обикновени думи, ср. *papa* „баща" (в разни езици), итал. *babbo* „баща, татко", бълг. *тато, mame, татко* и пр.

Видяхме по-горе, че албански е наследник на тракийски. Не само много от изтълкуваните до сега тракийски собствени имена и глоси намират най-добри съответствия в албански, но и повечето от думите в малкото тракийски надписи имат също точни съответствия в албански: *δα*=алб. *dhe* „земя", *δαλε* и *δελ(ε)*=алб. *dal*, императив *del (dil)*, *μεζ-ηναι* „конник"=алб. *mez*-„жребец" и др. Също така и тракийската дума *babă* „баща, татко" намира най-точно съответствие в алб. *baba*, *babë* „баща, татко". Това е отлично потвърждение за наличието на тракийската дума „баща, татко", както и за правилното тълкуване на гръцкото възклицание *βαβαί* (*βαβαῖ*).

В гръцки *βαβαί* (или *βαβαῖ*) е възклицание (междуметие) за изразяване на изненада, възхищение (Eur. и др.). Същото възклицание е заето и в латински: *babae* означава учудване и одобрение (Plaut. Petron.).

Въз основа на вокативното окончание *-ai*, характерно за тракийските *ă*-основи, и въз основа на албанската дума *baba* „баща, татко", възклицанието *βαβαί* (или *βαβαῖ*) се определя като обезличен звателен падеж на тракийската дума *babă*=алб. *baba*, *babë* „баща, татко".

И така възклицанието *βαβαί* (*βαβαῖ*), което в същност представя звателен падеж от трак. *babă* „баща, татко", се употребява в гръцки, а също и *babae* в латински, за изразяване на учудване, одобрение, възхищение. Тук откриваме същата семантична промяна,

както в нашите *майко, майке, мале, майчице* и под., които също така се употребяват като възклицания за изразяване на учудване, възхищение и под., а в действителност представят звателен падеж от думата *майка*.

X. *βαβαὶ σατρεῦ*

Следният факт показва, че в тракийски е съществувала думата *babă*=алб. *baba, babë* „баща, татко". Едно от действуващите лица в Аристофановата комедия „Птици" е представено като тракиец (трибал), който произнася няколко фрази на своя език (стихове 1615, 1628 и сл., 1678 и сл.). Несъмнено целта на Аристофан е била да предизвика смях. Несъмнено е също, че някои от тракийските думи у Аристофан представят само изкълчени гръцки думи, обаче все пак отделни думи тук са действително тракийски. Аристофан е имал възможност да използува тракийски думи: между многобройните роби или метеки в Атина е имало и тракийци (и фригийци), а освен това тракийци са живеели в близко съседство с гръцкия свят и гърците са общували с тях.[1]

Тракийски е изразът, с който трибалът отговаря на Пистетер (1615): *βαβαὶ σατρεῦ* (v. l. *βαβοὶ σατρεῦ, βαβα κατρεῦ, μαβαισατρεῦ, ναβαισατρεῦ, νὰ βαισατρεῦ*).

Сцената представя следното: При Пистетер, който е нещо като върховен началник (вожд)[2] в царството на птиците, се е явила делегация на боговете, състояща се от Посейдон, Херакъл и един бог-трибал. Пистетер ги убеждава, че е добре да има царство на птиците. Посейдон, убеден от доводите на Пистетер, казва: *Νὴ τὸν Ποσειδῶ ταῦτά γε τοῖ καλῶς λέγεις.* Херакъл добавя: *Κἀμοῖ δοκεῖ.* Пистетер тогава запитва трибала: *Τί δαὶ σὺ φῄς;* Трибалът отговаря: *Βαβαὶ σατρεῦ.* При тия думи Херакъл забелязва: *Ὁρᾷς, ἐπαινεῖ χοὖτος.*

Тракийската дума *σατρεῦ* има съответствия в тракийските лични и племенни имена *Σατρης, Σατραλις, Σατραι, Σατρο-κενται.* Тия имена са отдавна изтълкувани правилно като сродни със стинд. *kṣatriya-ḥ* „господин, господар, княз, благородник", *kṣatra-m* „сила, власт", авест. *xšaϑryō* „господар, повелител, владетел".[3] Тракийската дума *σατρεῦ* стои най-близко до дадената у Фотий дума *σάτρης*, обяснена като=*σατράπης* „сатрап", която представя производно от същата основа. Тракийската дума представя производно със същия суфикс за образуване на nomina agentis, който е обикновен за гръцки език, именно *-εύς*. Следователно трак. *σατρεῦ* е звателен падеж и значи буквално „господине, господарю, царю", което е подходящо обращение към върховния началник (вожд) на птиците.

---

[1] Ср. например Strab. X 471, 17: *Πιερία γὰρ καὶ Ὄλυμπος καὶ Πίμπλα καὶ Λείβηθρον τὸ παλαιὸν ἦν Θρᾴκια χωρία καὶ ὄρη, νῦν δὲ ἔχουσι Μακεδόνες. τόν τε Ἑλικῶνα καθιέρωσαν ταῖς Μούσαις Θρᾷκες οἱ τὴν Βοιωτίαν ἐποικήσαντες, οἵπερ καὶ τὸ τῶν Λειβηθριάδων νυμφῶν ἄντρον καθιέρωσαν.*

[2] В стих 1123 Пистетер е наречен *ἄρχων* (*ποῦ Πισθέταιρός ἐστιν ἄρχων;*); накрай той се оженва за *Βασίλεια* „царската власт".

[3] Ср. D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 426.

Щом като *σατρεῦ* е в звателен падеж, то същото се отнася и за *βαβαί*. В същност по-горе бе вече изложено, че *-αι* е тракийско окончание за звателен падеж при *ă*-основи, че трак. ***babă*** е = алб. ***baba***, ***babë*** „баща, татко“ и че възклицанието *βαβαί* (или *βαβαῖ*) е от тракийски произход и значи буквално „татко“.

Следователно тракийският израз *βαβαί* (или *βαβαῖ*) *σατρεῦ*, който у Аристофан е предаден като обращение към едно високопоставено лице, значи буквално „татко[1] господарю“. Такова обращение към високопоставени лица е съвсем обикновено, ср. рус. *батюшка государь, батюшка царь,* при което *батюшка* значи „баща, татко; отец, свещеник“.

[1] С думата *πάτερ* „татко“ поетът се обръща към Пистетер: *Σὺ δὲ πάτερ* . . . (926). Или ***νὰ*** *(βα)βαὶ σατρεῦ* = „Да (*να* = ***νή*** или ***ναί***), татко господарю“ или *μὰ (βα)βαὶ σατρεῦ*. Ср. v. l.: ***ναβαισατρεῦ***, *νὰ βαισατρεῦ* и *μα βαισατρεῦ*.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

ТРАКИЙСКИЯТ ЕЗИК

През първата четвърт на XX век характеристиката на тракийския език се базираше единствено върху трудовете на виенския учен В. Томашек, който се беше опитал да събере целия материал за тракийския език, известен до края на XIX век.[1] Между това бяха открити голямо количество гръцки и латински надписи и папируси, съдържащи тракийски имена, което чувствително допълни, а отчасти и коригира до известна степен събрания от Томашек материал. Дори бяха намерени няколко кратки надписа на тракийски език. Освен това бяха отбелязани някои постижения също и в областта на проучванията на географските названия из източната част на Балканския полуостров, и то както древните, така и по-късните. Най-сетне споменатият по-горе труд на акад. Д. Дечев „Die thrakischen Sprachreste“ окончателно замени остарелите вече работи на Томашек и откри нови възможности за изследвания върху тракийския език.

Тракийският езиков материал, с който ние разполагаме, е следният:

1. Разгледаните по-горе тридесетина кратки надписи от Тракия, Дакия, малоазийска Мизия и о. Самотраки.
2. Ограничен брой глоси, между които няколко десетки дакийски названия на растения.
3. Няколко стотин географски названия и лични имена.
4. Някои думи, запазени в лексиката на балканските езици — гръцки, румънски и български.
5. Някои изводи, които могат да се направят въз основа на албанския език.

I. Лексиката на тракийския език

Въз основа на изтълкуваните глоси и на по-убедителните интерпретации на собствени имена може да се възстанови известна част от лексиката на тракийския език.[2] Не-

---

[1] W. Tomaschek, Die alten Thraker, Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl., т. 128, 130, 131, 1893/4.

[2] Данните за тракийския език са изложени и разгледани главно освен в споменатите книги на В. Томашек и Д. Дечев още и в следните работи: D. Detschew, Die dakischen Pflanzennamen (Годишник на Софийския университет, Ист.-фил. фак., XXIV, 1, 1928); N. Jokl, Reallexikon der Vorgeschichte, под *Thraker* (1929); W. Brandenstein, Realencyclopädie der Altertumswissenschaft, под *Thrake*

обходимо е да се отбележи, че при тия тълкувания има известна степен субективност, но все пак авторът се е старал да ограничи субективния елемент при тълкуването, като подбира това, което може да се смята за най-правдоподобно.

А) Глоси:

amolusta „Kamille", ср. алб. *amelje, amele* „вкусен, сладък".

ανα- „9" (местно име *'Ανα-δραιμός='Εννέα ὁδοί* St. Byz.) от ие. **enwn̥*, ср. гр. *ἔνα-*, йон. *εἰνα-* „9" от ие. **enwn̥*.

βόλινθος „бизон, див бик" (Aristot. de mirab. ausc. 1, p. 830 a 5: *ἐν τῇ Παιονίᾳ φασὶν ἐν τῷ ὄρει 'Ησαίνῳ* (вм. *Μεσσαπίῳ*) *καλουμένῳ, ὃ τὴν Παιονικὴν καὶ τὴν Μαιδικὴν ὁρίζει, εἶναί τι θηρίον τὸ καλούμενον β ό λ ι ν θ ο ν, ὑπὸ δὲ τῶν Παιόνων μόναπον* (v. l. *μόναιπον*), *τοῦτον λέγουσι τὴν μὲν ὅλην φύσιν παραπλησίαν εἶναι βοΐ ...*) от ие. **bhl̥n-ent-* (или **bhьl-ent-*), ср. стисл. *boli*, англосакс. *bula*, нем. *Bulle* „бик" от ие. **bhl̥n-ēn* (или **bhьl-ēn, -ōn*), гр. *φαλλός* „penis" от ие. **bhl̥no-s* или **bhl̥njo-s*. Суфиксът *-ινθο(ς)* съответствува на слав. -ѫт- в стбълг. *телѧ* (род. пад. *телѧте*) от ие. **tel-ent-*, ср. нбълг. *биче́* от ие. **bhūk-ent-* и под., вж. по-долу.

βρία „*πόλις*, град" (Strab. VII 6, 1; St. Byz. при *Μεσημβρία*; Hesych.; ср. местните имена *Μεσημβρία, Σηλυμβρία, Σκελαβρια* и под.) от **wrijā*, ср. „тох." A *ri*, B *riye* „град" от **wrijā*.

βρίζα „вид житно растение, лимец, ръж (Emmerkorn, Roggen, Einkorn)", ср. *ὀρίνδης* (*ἄρτος*) м. р. „оризов (хляб)" (Soph. у Ath. III 110 c), *ὀρίνδα* (*ἣν οἱ πολλοὶ ὄρυζαν καλοῦσι* Phryn.), *ὄρυζα* ж. р., *ὄρυζον* (-*υ*- вместо -*ι*-) „ориз" (Theophr.) от **wri(n)g'h-* (ие. *g'h* > иран., трак. *đ, z*), ср. стинд. *vrīhi-ḥ*, перс. *birinj, gurinj*, афган. *vriže* „ориз". D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 87 тълкува тия думи от ие. **bhrēi-*; G. Meyer и H. Hirt от ие. **wrug'ja-*, ср. ие. **rughio-* „ръж", вж. Detschew, там.

βρίλων „теляк, бръснар (Bader, Barbier)", (*βρίλων· ὁ βαλανεύς* Theogn. у Hrdn. 1, 30, 16 и 2, 734, 22 L.), ср. рус. *брить* „бръсна", стбълг. *бритва* „бръснач".

βρυγχός „*κιθάρα*" (*βρυγχόν· κιθάραν. Θρᾷκες* Hes.) от ие. **bhrm̥ko-s*, ср. пол. *brzęk* „звън, звънтеж", укр. *бряк* „звън, звук" от ие. **bhrm̥ko-s*, рус. *брякать*, нбълг. *брънча, бръмча* (звукоподражателно). От същия корен е гр. (-*ορ*- еол.) *φόρμιγξ* „*κιθάρα*, гусла" от ие. **bhr̥m-i-*.

βρῦτος м. р., *βρῦτον* ср. р. „вид ечемично пиво, бира" (Archil., Hecat. и др.), *βροῦτις, βρύττιν* (Hesych.); *βρύτεα* (-*ια*, ср. р. мн. ч.) „*τὰ στέμφυλα*" (Athen., Aret., Hesych.); производни: *βρύτινος* (Cratin.), *βρυτικός* (Antiph.). Трак. *βρῦτος* от ие. **bhrūto-* съответствува на англосакс. *brod*, ствнем. *prod* „чорба", лат. *dē-frutum* ср. р. „мъст".

γέντον „*κρέας*, месо" (Eust. Od. XIX 28, Il. XIII 25, Hrdn., Hes., Suid.; *γέντα=ἔντερα* Call. fr. 309; Nic. Al. 62, 569) от ие. **gʷhen-to-*.

(*Sprache*), 1936, кол. 407—414; Д. Дечев, Характеристика на тракийския език, София, 1952; H. Barić, Poreklo arbanasa u svetlu jezika, Lingvističke studije, Sarajevo, 1954, стр. 7—48.

gestistyrum „locus possessorum" (ср. D. Detschew, там, стр. 103) от ие. **ghend-ti-* „принадлежност, владение", ср. алб. *gjet* „намирам, получавам, придобивам", лат. *praehendo* „хващам, улавям" и ие. **stū-ro-* „място", ср. лит. *stovà* „място" от ие. **st(h)āw-ā*.

deva (*δευα*, *deba*, *δεβα*), *dava* (*δαυα*, *δαυον*, *daba*) „*πόλις*, град, селище" (трак. *Pulpu-deva*>нбълг. *Плов-див*=гр. *Φιλιππό-πολις*; *λέβα· πόλις ὑπὸ Θρακῶν* с *Λ* вместо *Δ*; местни имена *Μουρι-δεβα*, *Δαούσ-δαυα* и пр.) от ие. **dhēwā* (или *dhəwā*).

-δραιμός „път" (местно име *'Ανα-δραιμός*=гр. *'Εννέα ὁδοί* St. Byz.) от ие. **drom-jo-s*, ср. гр. *δρόμος* „път".

ζαλμός „кожа" (*τὴν γὰρ δορὰν οἱ Θρᾷκες ζαλμὸν καλοῦσι* Porphyr., Vita Pythagor. 14), ср. стинд. *śarman-* „покрив, покривало", гот. *hilms* „шлем". Ср. името на божеството *Ζάλμ-οξις*, *Σάλμ-οξις* и *-ζελμις*, *-zelmis*, *-σελμις* в лични имена.

ζετραία „гърне" (*ζετραίαν δὲ τὴν χύτραν οἱ Θρᾷκες καλοῦσι* Pollux 10, 95; вж. и Hes.) от ие. **g'heutr-*, ср. гр. *χύτρα* „гърне".

ζῆλας, *ζελᾶς* (Choirob. 124, 11 Gaisf.), *ζειλά* (Phot.), *ζίλαι* (Hes.) „вино" от ие. **ghēlos* (*-e-*?), ср. стинд. *hālā* „ракия", гр. *χάλις* „(чисто) вино", макед. *κάλιθος· οἶνος. 'Αμερίας* (Hes.). Вероятно от ие. **ghē(u)-lā* „сок", ср. гр. *χῦλος*, *χυλός*, *χυμός* „сок": **ghēu-*, **ghə(u)-*, **ghū-*.

καμολης „*προσφιλής*": *Μένανδρε Μενάνδρου καμολη χαῖρε* (надпис от Кизик), ср. *'Ηρόδοτος Ζείπα προσφιλὴς χαῖρε* (надпис от Тасос), вж. D. Detschew, там, стр. 225. Ср. стинд. *kāma-* „желание, любов".

μανδάκης „превръзка за сноп (Garbenband)" (=*δεσμὸς χόρτου* Eust.) <**bandakā* (*b — n*>*m — n*, ср. *Βενδῖς*: *Μενδῖς* и под., вж. Д. Дечев, Характеристика, стр. 23 и сл.), ср. стинд. *bandhati*, авест. *bandayaiti* „свързва". Според Д. Дечев, там, стр. 23, бел. 3 от ие. **mand-* (?).

μαντία „*βάτος*, къпина (Brombeere)" (Diosc. IV 37, RV, W. II 196; Pseudoap. 88, HS 158 *mantua*), ср. алб. *man*, скут. *mand*, калабр. *mën* „дуда, бобонка".

πῖνον „ечемично пиво, бира" (*κρίθινος οἶνος* Athen. 10, 447 a, b; Eust.), ср. гр. *πίνω* „пия".

σκάλμη „нож, меч" (Soph. у Poll. 10, 165, Marcus Anton., Hes., Phot.) от ие. **skolmā*, ср. стисл. *skǫlm* ж. р. мн. ч. „ножница", ср. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 124 и сл.

σκιάρη „dipsacus fullonum (Kardendistel; Diosc. 3, 11 RV)", ср. алб. *sh-qer* „одрасквам".

Б) Думи, възстановени въз основа на тълкуване на собствени имена

Принципите за тълкуване на тракийските собствени имена са следните:

1. Мним превод. Населението, което обитава продължително време дадена област, дава названия на географските обекти обикновено въз основа на техните най-характерни белези. Ако по-старото (първоначалното) население изчезне, то новото население дава названия на същите географски обекти по същите техни белези, тъй че новите названия изглеждат като пре-

води на предходните. В някои случаи се касае за истински преводи на по-старите имена. Ето няколко примера:

Ἄξιος приток на Истър (Дунав) в Добруджа (Ael. hist. anim. 14, 15), сега *Черна вода*. Градът на устието на споменатата река се е наричал *Ἀξί-οπα*, *Ἀξι-ούπολις*, *Axi-upolis* (преобразувано по народна етимология във връзка с *πόλις* „град"), сега *Черна вода*. *Ἄξιος* (Il. и пр.) е също старото име на р. Вардар. Следователно *Ἄξιος* произлиза от ие. **n̥-ks(e)i-* „черен, тъмен", ср. авест. *axšaēna-* „тъмен, черен", *xšay-* „блестя, сияя", а *-οπα, -ουπ-* = **upa* е сродно с лит. *ùpė* „река". Днешното название *Вардар* (*Βαρδάριος* Mac.) произлиза (като илир., макед. или мизийско) от ие. **sword(o)-worī* „черна вода", ср. гот. *swarts*, нем. *schwarz* „черен" и стинд. *varī* ж. р., *vār(i)* ср. р. „вода", ср. H. Krahe, Die Sprache der Illyrier, I, Wiesbaden, 1955, стр. 94.

Γέρμας, Γερμάη (-*αή*), *Γερμανός, Γέρμεννε, Γερμανία*, град в областта на Пауталия (Кюстендил), който сега се нарича *Сапаревска баня*; мястото се отличава със своите горещи извори. Името е запазено и до днес като *Джерман* (*Германщица* 1373 год.). *Γέρμη, Γέρμαι* е име на град при Хелеспонт. Птоломей (5, 4, 5) споменава *Γέρμα ἢ Θέρμα κολωνία* в Галатия (Мала Азия), засвидетелствувано и по надписи. Фактът, че *Γέρμα* се нарича и *Θέρμα* (=гр. *θερμά* мн. ч. ср. р. или ж. р. ед. ч. от *θερμός* „горещ, топъл") и че първият град се характеризира с горещи извори, показва, че трак. *γερμ-* значи „горещ, топъл" и съответствува на гр. *θερμός* от ие. **gʷhermo-*.

Asamus (Plin.), *Ἀσημοῦς* (Priscus), *Ἄσημα* (ж. р. ед. ч. или ср. р. мн. ч., Theoph. Simoc.), нбълг. *Осъм*, приток на Дунава в Северна България. Съвременното българско название показва, че изходната форма е била *Ásamus* (с преход на удареното *a* в *o*, а неудареното *a* в *ъ*) или **Asm-*. *Ἄσημα, Ἀσημοῦς* има *-η-* по народна етимология във връзка с гр. *ἄσημος*. Коритото на р. Осъм в горното ѝ течение е каменисто; под Ловеч до с. Александрово реката мъкне камъни и по-нататък пясък; освен това десният ѝ стръмен бряг на много места е скалист. В съседство с р. Осъм (под с. Угърчин) тече р. *Каменица*. Такива названия са присъщи на реки с каменисто корито или мъкнещи камъни. Названието на реката *Asamus* е идентично с името на града *Asamum* в Далмация, което се тълкува като „каменисто място" въз основа на средновековното му име *Lapida* (> хърв. *Lapad*) от лат. *lapis, -idis* „камък", ср. A. Mayer, Glotta, XXXII, 1952, стр. 57 и сл. Следователно *Asamus* и *Asamum* произлизат от ие. **ak'(a)mo-* „камък" или **ak'(a)mjo-* „каменист, каменен", ср. стбълг. *камы*, стинд. *aśman-* „камък", пел. *ἀσάμινθος* „(каменна) вана" и пр.

Σαλδο- ισσηνός, Σαλδο-ουισσηνός, Σαλδο-υισ(σ)ηνός, Σαλτουυσηνός, Σαλτοβυσηνός, Σαλδο-βυσ(σ)ηνός, както и *Σαλδο-κεληνός* са епитети на Асклепий от Глава Панега. От същото място са засвидетелствувани още *Σαλδηνός* епитет на Асклепий, Хигия и Артемида, както и *Saldaecaputenus Saltecaputenus*, епитет на тракийския Херос и Силван. Суфиксът *-(η)νός* служи за образуване на етнически названия (и прилагателни): споменатите епитети са произведени от местното име.

Глава Панега е изворът на р. *Златна Панега*: *глава* в някои диалекти означава също „извор". Ясно е, че *-caput-enus* от лат. *caput* „глава" представя превод на тракийското название така, както и българското *глава* в названието *Глава Панега*. Следователно *sald(a)-*, *salt(a)-*, *σαλδ(ο)-*, *σαλτ(ο)-* съответствува на бълг. *злато*, рус. *золото*, *золотой* „златен" от ие. **g'holto-*, *wis(a)-* (= *-οισση-*, *-ουισση-*) на стинд. *viṣa-m* ср. р. „вода", *veṣati* „разлива", а *κελ(λ)α* (ср. и местните имена *Κέλλη*, *Κέλλαι*) на немското *Quelle* „извор" от ие. **gʷelnā*.

Σουητ[ουληνός, *Σουιτουληνός* е епитет на тракийския Херос; той се среща върху два надписа: *[Πι]στους Θεῷ Σουητ[ουληνῷ] εὐχήν* (от Акча-кайрак); *Κυρίῳ ἥρωι Σουιτουληνῶι Παρδαλᾶς Λουπου εὐχήν* (с. Бобарци, Радомирско). Тоя епитет представя производно чрез суфикса *-ηνός* от местно име. Първият надпис е намерен в с. *Акча-кайрак*, букв. на турски „бяла плоча". Следователно *Σουητ[ουλ-*, *Σουιτουλ-*, т. е. **swētul-* или **switul-* съответствува на стбълг. *свѣтьлъ* „светъл" от ие. **k'woit-ilo-s*. Епитетът на тракийското божество съответствува точно на етруското божество *seϑlans* „Volcanus" (бог на огъня).

2. К в а з и б и л и н г в и с т и ч н и н а д п и с и. В някои надписи на гръцки език от тракийските земи се срещат най-разнообразни указания, които дават възможност да се тълкуват тракийските собствени имена. Примери:

Καν-ζηρηνός е епитет на тракийския Херос, ср. надписа от Кричим (D. D e t s c h e w, Die thrakischen Sprachreste, стр. 226): *Θεῷ Ἥρωι Κανζηρηνῷ εὐχαριστήριον* („благодарствено жертвоприношение") *περὶ κ υ ν ὸ ς μαινομένου*. От съдържанието на надписа е явно, че божеството има някакво отношение към к у ч е т а т а. Както е известно от Hipponax (fr. 4, Diehl 3, 77), по меонийски Хермес „куче-давец" се е наричал *Καν-δαύλα(ς)*: *Ἑρμῆ κυνάγχα Μῃονιστὶ Κανδαῦλα*. Подобен епитет е засвидетелствуван и за тракийския Арес — *Καν-δάων* (Lycophr.). Следователно *καν-* от ие. **kwon-* или **kwn̥-* е тракийското и фригийско съответствие на гр. *κύων*, лат. *canis* „куче". Втората част на името *-ζηρηνος* е сродно с племенното название *Ζηράνιοι*, местното име *Ζηρανία* и личните имена *Ζηρων*, *Ζηριων*. Производно от същия корен е *Ζήρινθον*, *Ζήρυνθος*, *Ζηρύνθιον*, название на пещера и град на о. Самотраки и в Тракия, както и *Ζηρινθία*, *Ζηρυνθία*, епитет на Артемида-Хеката, *Zerynthius*, епитет на Аполон, чиито имена също са свързани с кучетата, ср. St. Byz.: *Ζήρυνθος, πόλις καὶ ἄντρον Ἑκάτης ἐν Θρᾴκῃ. Λυκόφρων „Ζήρυνθον ἄντρον τῆς κ υ ν ο σ φ α γ ο ῦ ς [θεᾶς]"*. Ср. и Suid.: ... *τὸ Ζήρινθον ἄντρον, ᾗ κ ύ ν α ς ἔθυον*. Следователно *ζηρ-* съответствува точно на лит. *žvėris*, стбълг. *звѣрь* „звяр" от ие. **g'hwēr-*, *ζηρινθ-* на нбълг. диал. *зверé* от ие. **g'hwēr-ent-*, а *-ζηρη-* в епитета *Καν-ζηρη-νός* на гр. *θήρα* „лов", *θηράω* „ловя, ходя на лов, гоня, преследвам" от ие. **g'hwēr-ā*. Относно епитета на Аполон *Zerynthius* и на Артемида-Хеката *Ζηρινθία*, *Ζηρυνθία* ср. епитета на Арес *Θηρίτας*.

Тракийското лично име *Θιντ-* е засвидетелствовано в два надписа, единият от които гласи (D. D e t s c h e w, там, стр. 203) *Διζας Θιντου ἱερεύς*. Тракиецът *Διζας* е бил следователно *ἱερεύς* „жрец, свещеник". Тъй като такива длъжности често се наследяват от баща

на син, то името на бащата *Θιντ-* съответствува точно на лит. *šveñtas*, стбълг. *свѧтъ*, авест. *spənta-*, алб. *i shënjtë* (вероятно заето от стбълг.) „*ἱερός*, свет" от ие. **k'wento-*: ие. *k'(w)*>трак. *ϑ* (=*þ*) и *ent*>трак. *inth*, вж. по-нататък. Следователно тракиецът *ἱερεύς* „свещеник" е бил син на свещеник, но неговият баща е носел още тракийското название **ϑιντᾱ(ς)* „*ἱερεύς*". Ср. също епитета на Хероса *Ἀρχεγέτη Ζηνδη* (надпис от Селимбрия): *Ζηνδη*=слав. *свѧтъ* „свети".

3. Обикновено в названията на р е к и т е се крие някакво н а р и ц а т е л н о с ъ с з н а ч е н и е „в о д а", „р е к а", „т е ч е н и е" и под. Това е най-старинният тип на речни названия, ср. например *Utus* = трак. **utu*<ие. **ŭdō(r)* „вода".

4. Най-старинните племенни названия произлизат от нарицателни, които означават някакво ж и в о т н о — т о т е м а на съответното племе. Ср. илир. *Δαύνιοι* и *Βρέντιοι*, племена в Южна Италия, от ие. **dhauno-* „вълк" и **bhrento-* „елен", вж. H. K r a h e, Die Sprache der Illyrier, I, стр. 113. Такъв произход имат следните тракийски племенни названия:

Δᾶοι (*Δάοι*, *Δαῦος*, *Davus*) „вълци", ср. фриг. *δάος* „вълк", нбълг. *давя*.

Δᾶκοι (*Δακοί*, *Δᾶκαι*, *Δάκαι*, *Δάκες*; името е известно от II в. пр. н. е.) се смята като по-късно название на племето *Δᾶοι*, ср. D. D e t s c h e w, там, стр. 116 и сл. То произлиза от ие. **dhău-ko-s* „вълк", производно от **dhāwo-s* „вълк": преходът *au*>*a* е характерен за къснотракийски и албански, ср. Д. Д е ч е в, Характеристика, стр. 37.

Βέβρυκες, народ във Витиния, който е живял отсам и отвъд Босфора (Ap. Rh., Theocr., Apd. и др.) „бобри", ср. лит. *bẽbrus*, ствнем. *bibar* от ие. **bhebhru-s*, нбълг. местно име *Беброво*. Формантът (суфиксът?) *-κ-* в *Βέβρυ-κ-ες*, *Δά-κ-ες*, *Δᾶ-κ-οι* покрай *Δᾶοι*, *Θρᾷκες* от **Τραυσ-ικ-ες* (вж. по-долу, стр. 73 и 77) е вероятно същият, който се употребява в арменски (*-k^c*) за образуване на множествено число, ср. и гр. *γυνή* „жена", мн. ч. *γυναῖκες*, вж. по-нататък при *Μυσοί* = *mušku*.

Βυσναῖοι, едно племе от бебриките (St. Byz.), „кози, козли", ср. циг. *buzni* „коза", нем. *Bock* „козел" от ие. **bhug'no-*.

В *Βυζάντιοι* (Hdt., Thuc. и пр.) етникон и *Βυζάντιον* „Византия" се крие изчезналото племенно име **Βύζαντες* (ср. личното име *Βύζας*, *-αντος*) „козли", ср. авест. *būza-* м. р. „козел" от ие. **bhūg'o-s*, арм. *buz* „агне". Суфиксът (или морфемата) *-(α)ντ-* от ие. *-nd-* (*-n̥d-*) е вероятно идентичен с хет. *-ant-*, лув., „тох." *-nt-*, гр. *-αδ-*, който служи за образуване на колективни имена или множествено число, ср. H. K r o n a s s e r, Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen, Heidelberg, 1956, стр. 152.

Θῶες, име на тракийско племе=(?) гр. *ϑῶες* „чакали": името е грецизирано.

Μῦσοί (вместо **Μῦσες*, ср. *Δάκες* покрай *Δακοί*, *Δᾶκοι*) название на племена в Северна България и Северозападна Мала Азия, вероятно „мишки", ср. гр. *μῦς*, лат. *mūs*, слав. *мышь* „мишка" от ие. **mūs-*

Личните имена от тотемен произход, т. е. названия на животни като имена на лица, са по-старинни, отколкото двуосновните лични

имена. И двата типа са добре засвидетелствувани в тракийски, ср. *Δᾶος*, *Dāvus*, *Δᾶκος*, *Dacus* „вълк“; *Βύζας*, *Βυζης*, *Βυζος* „козел“; *Κοζινθης* „козле“ (вж. по-нататък); *Δρενις* „елен“; *Ζαικα* „заек“; и др.

5. Обаче в много случаи няма такива възможности за тълкуване на собствените имена. В такъв случай изходно начало за тълкуването е установяването в собствените имена на подходящи най-обикновени нарицателни въз основа на сравнително-историческия метод. Несъмнено, много от тия тълкувания остават хипотетични.

Ето списъкът на тракийските думи, които могат да се установят с по-голяма или по-малка вероятност въз основа на гореизложените съображения:

αβρο- (лични имена: *Αβρο-ζελμις*, *Αβρο-ζεος*, *Αβρού-πολις*) = гот. *abrs* „силен, мощен, буен“.

**αϑι-* „полуостров“ (название на полуостров *Ἄνϑεια*, *Anthium*, нбълг. *Атия*) от ие. **akti-*, ср. гр. *ἀκτή* „скалист бряг, полуостров“, вж. по-нататък, стр. 68.

αιζ- „коза“ (местни имена *Αἰζική*, *Αἰζισίς*) = арм. *aic*, гр. *αἴξ* „коза“.

-απα „вода, река“ (местни имена: *Ζάλδ-απα*, *Ζάλδ-αβα*, *Ζάρδ-απα*, *Μεσσ-άπιον ὄρος*, *Burd-apa*; речно име *Apilas*), ср. стинд. *ắp-* „вода“, стпрус. *ape* „река“.

αρζ- „бял“ (речно име *Ἄρζος*, *Arzos*, *Arsus*), ср. гр. *ἀργός* „бял“.

asam- „камък“, вж. по-горе, стр. 57 (под *Asamus*).

αυϑ-, по-късно *αϑ-* „висок“ (местни имена *Αὐϑι-πάρου*, *Ἀϑυ-παρηνός*) от ие. **auk-to-*, ср. (ст)лет. *aukts*, лит. *aukštas* „висок“.

βεβρυ(κ)- „бобър“ (*Βέβρυκες* народ във Витиния, вж. по-горе, стр. 59), ср. лит. *bēbrus* „бобър“.

βεργα „бряг, възвишение, хълм“ (местни имена: *Βέργα*, *Βέργη*, *Βέργισον*, *Βεργούλη* и др.), ср. стбълг. *брѣгъ*, нем. *Berg* „планина“ от ие. **bhergho-s*.

βερζα- „бреза“ (местни имена: *Βέρζανα*, *Bersamae*, *Bersovia*), ср. стбълг. *брѣза* от ие. **bherǵā*.

-βιστας „*πιστός*, верен“ (лични имена: *Βουρε-βιστας*, *Αυλο-βειστας* и др.), ср. гр. *πιστός* „верен“ от ие. **bhidh-to-s*.

-βουνον, *-βονων* „хижа, колиба“ (местни имена; *Βασί-βουνον*, *Κασι-βονων*), ср. алб. *bunë* „хижа, колиба“.

βουρδ-, *βουρτ-*, *burd(o)-* „брод“ (местни названия *Burd-apa*, *Βούρδωπες*, *Βουρτού-δεξον*), ср. нбълг. *брод*.

βρεντ(ο)- „елен“ (местни имена: *Βρεντο-παρα*, *Brendice*) от ие. **bhrento-*, ср. месап. *βρένδον* ($ντ > νδ$) „*ἔλαφον*“ (Hes.).

βυζα- „козел“ (местно име *Βυζάντιον*; лични имена: *Βύζας*, *Βυζης*, *Βυζος*, *Βουσειλας*, *Busilas*), ср. авест. *būza-* м. р. „козел“, вж. по-горе, стр. 59.

βυρ-, *βουρ-* „мъж“ (лични имена: *Βουρ-κεντιος*, *Βυρε-βιστας* „*Πίστ-ανδρος*“, *Μουκα-βουρ*), ср. алб. *burrë* „мъж“ от ие. **bhr̥-no-s*.

γερμ- „горещ“ (местни имена: *Γέρμας*, *Γερμή*, *Γερμανία*, *Germisara*), ср. гр. *ϑερμός* „горещ“, вж. по-горе, стр. 57.

δαρδα- „круша“ (племенно име *Δάρδανοι*, местно име *Δαρδά-παρα*), ср. алб. *dardhë* „круша“.

δατ(ο)- „място, селище“ (местно име *Δάτον, Δᾶτον*), ср. алб. *dhatë* „място, селище“.

δαο- „вълк“ (племенно и лично име *Δᾶοι, Δᾶος*, местно име *Δαούσδαυα*), ср. фриг. *δάος* „вълк“, вж. по-горе, стр. 59.

δι-, ζι- „2“ (лични имена *Δι-συρος, Ζι-συρας*), ср. гр. *δι-* „2“.

διζα-, -διζος „крепост“ (местни имена: *Burtu-dizum, Δακι-διζη, Βουρ-διζος, Diza-por, Orsu-disza, Tarpu-dizos, Διζα-πολις, Διζα-ζελμις*), ср. стперс. *didā* „крепост“ от ие. **dhiǵhā*, гр. *τεῖχος* ср. р. „стена; крепост“.

διν „ден, Зевс“ (местно име *Διν-δρύμη*; надп. *Διν*), ср. стбълг. *дьнь* „ден“, етр. *tin* „ден, Юпитер“ от ие. **din*.

δρενις „елен“ (лично име *Δρενις*), ср. алб. *drę̄ni* „елен“.

-δρυμη „гора, горичка“ (местно име *Διν-δρύμη*), ср. гр. *δρυμά* ср. р. мн. ч. „гора“, *δρυμός* м. р. „гора“, стинд. *druma-* „дърво“, бълг. *дръм(ка)*, местно име *Вълче-дръма*.

εσβ-, εζβ-, esb- „кон“ (лични имена: *Esbenus, Εσβενιος, Εζβενις Hezbenus*; име на божество *Βετ-εσπιος, Ουετ-εσπιος, Ουτ-ασπιος*) от ие **hek̓wo-s* „кон“.

ζαικα- „заек“ (лични имена: *Ζαικα, Σαικους, Saecus, Zeces, Secus, Zaece-thures* „бръз като заек“, ср. авест. *tūra-* „бръз“, *Ζαικε-δενθης, Zecae-por* „син на *Ζαικα*“), ср. нбълг. *заек*, лично име *Зайко*.

ζαλδα-, σαλδ(ο)-, σαλτ(ο)- „жълт, златен“ (местно име *Ζάλδ-απα*; етникон *Σαλδο-ουισσηνος, Σαλδο-βυσσηνος* и под.), вж. по-горе, стр. 57.

ζειζ-, ζισ-, ziz-, sez-, sis- „черен“ (лични имена *Ζειζας, Ζεισις, Ζισις, Zizo, Sezus, Sese, Sises, Σισος, Σισι, Ζισι, Sissa, Sisola, Σισουλος*), ср. алб. *i zi* „черен“, *e zezë* „черна“, лични имена *Gergi Zeza* (1417 г.), *Spiridon Zeze*, местни имена *Ziζa, Më-zezi*, речно име *Vito e zezë*, приток на Дрин[1]; ср. българското лично име *Черню*.

-ζενης, -ζενις, -ζενος (лични имена: *Αυλου-ζενης, Diu-zenes, Mucasenus* и др.) от ие. **ǵenēs*, ср. гр. *-γενης* в *Διο-γένης* (= трак. *Diuzenes*) и под.

ζηρ- = стбълг. *звѣрь*, вж. по-горе, стр. 58.

ζηρινθ- съответствува точно на нбълг. диал. *звере́* < ие. **ǵhwērent-*, умалително от *звяр*, диал. *звер*, вж. по-горе, стр. 58.

θιντ(α)- „*ἱερός*“ = лит. *šveñtas*, стбълг. *свѧтъ* „свети“, вж. по-горе, стр. 58.

ιστρ(ο)- „буен, бръз“ (речно име *Ἴστρος*) от **is(ə)ro-s*, ср. стинд. *iṣira-ḥ* „буен, бръз“.

καρπα- „скала“ (име на планина *Καρπάτης*), ср. алб. *karpë*, нбълг. диал. (трак.) *карпа* „скала“.

κελ(λ)α „извор“ (*Σαλδο-κεληνός* от *Σαλδο-κελ(λ)η-* „златен извор“, днес *Златна Панега*, вж. по-горе, стр. 58; местни названия *Κέλλη, Κέλλαι*) от ие. **gʷelnā*, ср. ствнем. *quella*, нем. *Quelle* „извор“ от ие. **gʷelnā*, гр. *Δεῖλοι, Δέλλοι*, извор в Сицилия, от ие. **gʷelno-* (вж. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 471 и сл.), ср. D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 238.

---

[1] Ср. E. Çabej, Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft, IX, 1956, стр. 209 и сл.

-κενθος, -cent(us) „начален, пръв“ (лични имена: *Αυλου-κενθος, Aulu-centus, Βειθυ-κενθος, Bithi-centus, Diu-centus, Dias-centus, Efta-centus*), ср. гал. *Cinto-gnatos* „Primi-genitus“, стбълг. *на-чѧти* „начевам“.

κοζα-, κοζι- „коза, козел“ (лични имена: *Κοζας* „*Αἰγεύς*“, *Κοζειλας* „*Αἴγιλος*, козел“, *Κυζιστης* „*Αἴγισθος, Αἰγιστέας*“, *Κοζινθης* „*Αἰγίδιος, Αἰγίδιον, Αἴγινθος*“, *Κοσις, Κόσιμος* „*Αἰγίμιος*“, *Κο ων* „*Αἴγων*“, *Αστι-κοσης, Δαι-κωσης, Τρι-κωσις*; местни имена: *Κοσσαία* „*Αἰγαία*“, *Cosintos, Κοσσινίτης* „*Αἴγινθος*“, *Κοσσός* „*Αἴγιον*“, *Κύζικος*) от ие. **(s)kōg'ā, *(s)kōg'i-*, ср. стбълг. *коза, козьлъ* от ие. **(s)kəg'-i-lo-s*, алб. *kec, kedh* „козле“ от ие. **(s)kog'-*, стинд. *chāga-h* „козел“ от ие. **skēg'o-s*.

κρισ(ο)-, gris- „черен“ (речно име *Κρίσος, Grisia*, днес *Körös*, унг. *Fekete-Körös* „Черен Кьорьош“), ср. нбълг. *чер* от **k^(w)r̥so-s*.

mal- „бряг, склон, възвишение, планина“ (местно название *Dacia Maluensis = Dacia Ripensis*), ср. алб. *mal* „планина“ от ие. **mol-no-s*, рум. (трак.) *mal* „бряг“, лет. *mala* „бряг, граница“, вж. D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 283.

mar(i)- „море; блатиста местност“ (местни имена *Marene, Μηρισός*,[1] *Τρα-μαρίσκα*; речно име *Μάρισος*), ср. лат. *mare*, слав. *море*.

μαρ(ο)- „голям“ (лични имена: *Βηρι-μαρος, Ζμερτο-μαρ(ο)ς, Καρσι-μαρος, Κατο-μαρος*) от ие. **mə-ro-s*, ср. гал. *-maros* „голям, велик“.

μουκα-, muca- (μοκα-) „семейство, порода, род, *φυλή, φῦλον*“ (лични имена: *Μουκα-βουρ, Μουκα-ζενις, Μουκα-ζερας, Μουκα-κενθος, Muka-por*), ср. иран. *muka-* в осет. *mugæ* „семейство“, *muggag* „порода“.

ὀλγαν(ο)- „влажен“ (речно име *Ὄλγανος*) = лет. *valgans* „влажен“ от ие. **wolgəno-, valga* „влага“, бълг. *влага*.

orol- (лично име *Oroles, Ολορος*) = слав. *орьлъ* от ие. **or-ilo-s*.

-παρα, -para, -phara, -παρος „брод“ (местни имена: *Agata-para, Bessa-para, Breiero-para, Βρεντο-παρα, Δαρδα-παρα, Subzu-para, Tranu-para*) от ие. **poro-s* (**porā*?), ср. гр. *πόρος* „брод“.

-paus, -παυς, -πουις, -puis, -pus (*Vitu-paus, Μουκα-πουις, Muca-puis, Muca-pus*) = атт. *παυς* „дете, син“, хом. *πά(F)ις*, кипр. *πάς*.

petra (местни имена: *Petra, Πέτρα, Πετρο-δαυα*; етнични имена: *Πετραδενος, Πετρο-ζεται*) = гр. (предгр.) *πέτρα* „скала, камък“.

-por, -porus, -πορις, -πορας, -πουρις „момче, син“ (лични имена: *Deos-por, Muca-por, Muca-pora, Nato-porus, Αυλου-πορις, Δαλε-πορις*), ср. лат. *puer* „момче“, *Mārci-por, Mārci-puer, Nae-por, Ōli-por* имена на роби, дак. *per* „син“, вж. по-горе, стр. 26 и сл.

---

[1] По D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, стр. 303 *Meritus* (v. l. *Merithus*, Plin. NH. IV 50), *Μηρισός* (Suid.), *Μήριζος* (Const. Porphyr. de them. III 47, 3 ed. Bonn.), *Μόριζος* (Hierocl. Synecd. 633, 3) се нарича планината Чакал-тепе при гр. Енос (*Αἶνος*) и някакво селище в съседство с Енос. В същност това е названието на блатистата местност при устието на река *Ἕβρος*, ср. названието на тракийската река *Μάρισος, Μάρις, Marus, Marisia, Μορήσης*, днес *Марош* (рум. *Муреш*). Споменатите по-горе названия представят (неточно предадена) по-старата форма на името на днешната река *Марица*. Названието **Maritja* (*-o-*) е означавало първоначално областта при устието на р. *Ἕβρος*, по-късно то постепенно е изместило названието *Ἕβρος*, което се е запазило днес само като означение на горното течение на реката, именно *Ибър*, и в названието на селото *По-ибрене*, разположено на един от притоците на р. Марица.

ρησ(ο)- „цар“ (име на тракийски цар *Ῥῆσος*) от ие. **rēg'-*, ср. лат. *rēx*, стинд. *rājā* „цар“.

-σακος, -σηκος, Σακε- (лични имена: *Δαλο-σακος, Δαλο-σηκος, Σακεδαλλος*), ср. стинд. *śākā-* „силен, помагащ; помощник“, вж. по-горе, стр. 8.

-sara „течение, поток, река“ (местни имена: *Δαυ-σαρα, Deu-sara, Sapri-sara*) от ие. **sorā* (**soro-s*) и

-ζερα „течение, поток, река“ (местно име *Γερμί-ζερα*) от ие. **serā* (**sero-*), ср. стинд. *sara-* „течен“.

σαλμ- (речни и местни имена: *Salmorude, *Salmuris, Σαλμ-υδησσός*) = гр. *ἅλμη* „солена вода“, *ἁλμυρός* „солен“.

σατρα- (племенно име *Σάτραι*; лични имена *Σάτρης, Σατραλις, Σατρο-κενται*) = стинд. *kṣatrá-m*, авест., стперс. *xšaϑra-* „власт, държава“.

σερμη (речно име *Σέρμη, Syrmus*; местно име *Σέρμη*), ср. стинд. *sárma-ḥ* „течение“.

σκαιβ(ο)-, σκαι(ο)- „ляв“ (племенно име *Σκαιοί, Σκαιβόαι*; местно име *Σκαιὸς ποταμός*) = гр. *σκαι(F)ός* „ляв“.

σκαπτη- (местно име *Σκαπτη-σύλη*; етникон *Σκαπτο-παρηνοί*), ср. гр. *σκάπτω* „ровя, копая“.

σουητ[ουλ(α)-, σουιτουλ(α)- = стбълг. ***свѣтьлъ***, вж. по-горе, стр. 58.

σπαρα- „копие“ (лични имена *Σπαρα-δοκος, Σπαρ-τακος, Spar-tacus*), ср. лат. *sparus, sparum* „късо копие“, нем. *Speer* „копие“.

στρυμ-ων, στρυμ-η „течение, река, струя“ (речно име *Στρύμων*) от ие. **sru-m-*, ср. нем. *Strom* „течение“, бълг. *струя*.

-συλη (местно име *Σκαπτη-σύλη*) = гр. *ὕλη* „гора“.

συρ(ο)-, σουρ(α)- „силен, смел, герой“ (лични имена: *Σουρα-τραλις, Συρο-τερης, Ζι-συρας, Δι-συρος, Surus*) от ие. **k'ūro-s*, ср. стинд. *śūra-*, авест. *sūra-* „силен, смел, герой“.

-ταλκας, -ταλκης, -thalc(us) (лични имена: *Ῥοιμη-τάλκας, Σι-τάλκας, Si-thalcus*) от ие. **tolk-* или **tl̥k-*, ср. стирл. *ad-tluch* „благодарност“, *totluch* „моля“, стбълг. *тлъкъ* „тълкуване, обяснение“.

τρι- „3“ (лични имена: *Τρι-κεντιος, Τρι-κωσις*; местно име *Τριφουλον*).

wis(a)- (*-ουισση-, -οισση-, -υιση-, -βυση-*) „вода, река“ (етникон *Σαλδο-ουισση-νός, Σαλδο-οισση-νός, Σαλδο-βυση-νος*, ср. днес *Златна Панега*), ср. стинд. *viṣá-m* „вода“, вж. по-горе, стр. 57; ср. речните имена *Visara, Wisura>Weser, Vistula>Висла* от ие. **wis-tlā, Wiesaz* от **Vis-antia*, лит. *Viešintá*, лет. *Viesīte, Οἶσκος* от ие. **wis-ko-s*, ср. (балт.) *Weeske, Weyska, Weiske* име на езеро в Полша, ср. и полските речни имена *Wisa, Wyś, Wisia*, вж. J. Rozwadowski, Studia nad nazwami wód słowiańskich, Kraków, 1948, стр. 264 и сл. Корен **wis-, *weis-*, вж. H. Krahe, Sprache und Vorzeit, Heidelberg, 1954, стр. 51.

-upa „река“ (местно име *Ἀξί-οπα, Ἀξι-ούπολις* „Черна вода“, вж. по-горе, стр. 57; речно име *Hypius*) = лит. *ùpė* „река, течение“.

**utō, *utu* „вода“ (речно име *Utus, Οὖτως*) от ие. **ŭdō(r)*, ср. гр. *ὕδωρ* „вода“ (или ср. гр. *ὕδος* ср. р. „вода“).

*

Въз основа на тоя езиков материал може да се направи в най-общи черти следната характеристика за сравнително-историческата фонетика на тракийския език:

Ие. гласни *a, e, i, u, ī, ō, ū* са се запазили, но разликата в квантитета вероятно (по-рано или по-късно) е изчезнала постепенно. Ие. *ŏ* е преминало в *a*. Ие. *ē* е представяло широко отворено *ē*, средно между *ē* и *ā*=*ǟ*, ср. гр. *η*, стбълг. *ѣ*; ие. *ā* също е преминало в *ǟ*, *ē*; ие. *ō* по-късно е преминало в *u*.

Ие. *eu* в късния тракийски (след V в.) е преминало в *e*.

Ие. *n̥* (*m̥*) е преминало в *a*(*n*). Обаче има и примери за преход *n̥* (*m̥*)>*un*.

Ие. *r̥* (*ьr*), *l̥* (*ьl*) са преминали в някои случаи в *ur*, *ul* (*or*, *ol* ?).

Ие. *w* е преминало по-късно в спирант (*ƀ*). Съчетанието *wr* е преминало в *br* (*vr* ?).

Ие. беззвучни и звучни експлозивни съгласни са се запазили в някои случаи. Обаче има и примери, в които се наблюдава изместване на съгласните (Lautverschiebung). Ие. звучни придихателни са се превърнали в обикновени звучни.

Съчетанието *dt* (ие. *dt* и *aht*) е преминало в *st*.

Трак. *d* пред *i*, *j* постепенно е преминало в *z*.

Съчетанието ие. *g*(*h*)*j* е преминало в *z*.

Ие. палатализирани велари (т. н. палатали) са преминали в *s* (*þ*) и *z* (*đ*).

Ие. лабиовелари са се делабиализирали.

Ие. антевокално и интервокално *s* показва тенденция на преход в *z*.

Съчетанието *sr* е преминало в *str*.

*

Изучаването на тракийския език върви и по други пътища, а именно чрез изследване на тракийските думи в гръцки, румънски и български. Тракийските думи в старогръцки бяха разгледани по-горе, стр. 42 и сл. Наличието на тракийски думи в румънски се вижда от следния пример. Част от придунавска Дакия, която се е наричала като римска провинция (по времето на Марк Аврелий) *Dacia Maluensis,* е била наричана по времето на Аврелиан *Dacia Ripensis*: *ripensis* „крайбрежен“ е производно от *ripa* „бряг“. Въз основа на това Н. Йокл и П. Кречмер правилно тълкуват тракийската дума *mal-* като „*ripa*, бряг“ и я идентифицират с рум. *mal* „бряг“ и алб. *mal* „планина“, ср. и лет. *mala* „бряг, граница“.[1] Следователно румънската дума *mal* „бряг“, която не е романска или славянска, е от тракийски произход. Румънският езиковед Й. Русу наброява около 70 думи в румънски, които имат съответствия в албански; той приема с право, че тия думи са тракийски (т. е. да-

[1] Ср. N. Jokl, Reallexikon der Vorgeschichte, XIII, 1929, стр. 285; P. Kretschmer, Glotta, XIV, 1925, стр. 90; E. Fraenkel, Revue des études indo-européennes, IV, 1947, стр. 275; D. Detschew, там, стр. 283.

кийски).[1] Такива са например рум. *bucura* „радвам, веселя, доставям удоволствие“, *a se bucura* „радвам се, веселя се, наслаждавам се, ползвам се“, ср. алб. *bukur* „красив, прекрасен; чудесен, мил“, споменатата по-горе рум. *mal* „бряг“ = алб. *mal* „планина“ и др. От друга страна Русу смята, че в румънски има около сто други думи, които не могат да се обяснят като наследени от латински, нито като заемки на съседни езици, а единствено като тракийски (дакийски). Той изтъква като такива например *răbda* „търпя, пренасям, понасям“, *rezema* „прислонявам, подпирам, опирам, поддържам“ и др.

В българските диалекти също са се запазили няколко тракийски думи, ср. диал. *брица* „вид пролетно житно растение“ = трак. *βρίζα* „вид житно растение, лимец, ръж“, *карпа* „скала“ = алб. *karpë* „скала“, трак. *Καρπά-της* (*ὄρος*).

II. Същността на тракийския език

Д. Дечев, който разработва вече половин век проблемите на тракийския език, обнародва в 1952 г. една книга, озаглавена „Характеристика на тракийския език“, в която се опита да интерпретира в нова светлина данните за сравнително-историческата фонетика на тракийския език. Теорията на Д. Дечев се състои в следното. Сравнително-историческата фонетика на тракийския език е идентична с фонетиката на пеласгийския (предгръцкия индоевропейски език); главните особености в областта на фонетиката както на пеласгийския, така и на тракийския език са: преход $\breve{o} > a$, сонантните ликвиди и назали са преминали в *ur, ul, un, um,* изместване на съгласните (Lautverschiebung), т. нар. палатали са застъпени с *s*, *z* (или *þ*, *đ*), лабиовеларите са били делабиализирани. Освен това авторът смята, че тракийският език е възникнал в резултат на смешение на автохтонен етруски или етрускоиден език с ирански: „... индоевропейците, чрез чието кръстосване с етруските, респ. етрускоидите, се е създала тракийската народност, са принадлежали на някое иранско племе...“ (стр. 56).

Несъмнено това схващане съдържа редица погрешни положения, както бе изтъкнато в почти всички рецензии на тоя труд, особено в подробната и добре промислена рецензия на съветския иранист А. И. Абаев.[2] Основната грешка се състои в това, че тракийски не се разглежда като особен (самостоятелен) индоевропейски език, както се приема от всички езиковеди без изключение, а като иранизиран неиндоевропейски или индоевропеиден език.

Преди всичко мнението, че тракийски се е превърнал в индоевропейски език чрез иранизиране е несъстоятелно, тъй като между тези два езика има съществени разлики в сравнително-историческата фонетика: ие. *e*, *ē* са запазени в тракийски, докато в ирански те са преминали в *a*, *ā*; ие. *ō* е запазено в тракийски, докато в

[1] Вж. I. Russu, Dacoromania, XI, 1948, стр. 148 и сл.
[2] А. И. Абаев, Вестник древней истории, 1954, 2, стр. 86—90.

ирански то е преминало в *ā*; ие. *r̥*, *l̥*, *n̥*, *m̥* са застъпени в тракийски с *ur*, *ul*, *un*, *um*, докато те се явяват в ирански като *ərᵊ*, *a*, *an*, *am*; ие. *l* се е запазило в тракийски, докато в ирански то е преминало в *r*; и пр. Най-странното е, че Д. Дечев сам дава тая характеристика на сравнително-историческата фонетика на тракийския език и не забелязва противоречието, в което изпада, като изтъква тезата си за иранизация.

Освен това няма никакви сериозни основания да се предполага, че в северната част на Балканския полуостров, а още по-малко на север от Дунава в дълбока древност е имало някакво етруско или етрускоидно население. Това мнение на Д. Дечев представя едно от следствията на безкритично възприетата несъстоятелна хипотеза на П. Кречмер за „индогермано-рето-тиренската“ езикова общност. В своето желание да запази теорията за северогерманската прародина на индоевропейците, след като бяха открити редица индоевропейски езици в Мала Азия и Югоизточна Европа и бяха установени несъмнени индоевропейски елементи в етруския език, П. Кречмер набеляза споменатата по-горе езикова общност, която се била разпаднала по-късно на индоевропейски и рето-тиренски; прародината на индоевропейците била Северна и Средна Германия, а рето-тиренците (включително и пеласгите) живеели на юго-изток от тях.[1] Тая хипотеза е съвършено несъстоятелна.

Въпреки изложените слаби страни обаче основните резултати в работата на Д. Дечев са правилни. В тракийската топонимия се откриват явни следи на някакъв индоевропейски език, който се характеризира с изместване на съгласните (Lautverschiebung). Това добре личи от старинните названия на повечето по-големи реки от източната част на Балканския полуостров, а както е известно, тъкмо речни имена се запазват най-дълго време:

Ἄϑρυς (Hdt. IV 49), *Ieterus* (Plin. III 149), *Iatrus* (Iord. Get. 18), днес *Янтра* (в най-горното си течение *Етър*), приток на Дунава в Северна България, произлиза от ие. **ētru-s* (или *-o-s*) „бръз, буен“, ср. ствнем. *ātar* „acer, sagax, celer“ от **ētro-*, лет. *ãtrs* „бръз“, северно-лит. *atrus* „буен“ от ие. **ətru-s*. Тракийското широко отворено *ē* (=*ǟ*) е предадено с *a* (*Ἄϑρυς*), *ja* (*Iatrus, Янтра*), *je*, *e* (*Ieterus, Етър*). Тук се наблюдава следователно същото явление, както застъпването на ие. *ē*>стбълг. *ѣ* в българските диалекти: *я-*, *-'а-* (=*ja*) и *е*. По-нататъшни изследвания биха могли да уточнят до каква степен тая характерна фонетична особеност на българските диалекти почива на тракийския субстрат: приликата е очебийна.

Ἀρτάνης (Hdt. IV 49), южен приток на Дунав, вероятно недалеч от Янтра, ср. стинд. *árdati* „тече“, гр. *ἄρδω* „оросявам, поливам“, *ἀρδάνιον* „съд за вода“; ср. *Ἀρτάνης*, река във Витиния, днес Кабакоз (Scyl. 92 и др.), *Ἀρτάνη=κρήνη ὑπὸ Ἀρμενίων* (Hesych.).

Ἀρτισκός (Hdt. IV 92), *Ἀρτάκης*, *Ἄρτακος* (Theophan. contin. 387, 19 ed. Bonn), приток на *Ἕβρος* (Марица), вероятно друго название на р. *Τόνζος* (Тунджа): името е сродно с *Ἀρτάνης*, ср. гр. *Ἄρδησκος*

---

[1] P. Kretschmer, Glotta, XXX, 1943, стр. 213—218.

речно божество (Hes. th. 345), бълг. *Арда,* приток на Марица. Ср. *Ἀρτακίη,* извор в страната на лестригоните (Od. X 108) и при Кизик (Ap. Rh. I 957, Orph. Arg. 496).

Ἀχελῶος, Ἀχελῶν, Ἀχελον (Leo Gramm., Georg. Amartol., Georg. Mon.; 917 год.), рекичка при Анхиало (днес Поморие). Някои хронисти смесват това име с името на известната река *Ἀχελῷος* в Гърция. В същност това е тракийското име на рекичката или още по-вероятно на бележитото езеро край Поморие (днес Поморийско езеро). Името на градчето *Ἀγχιάλη* (Strab. VII 319), *Ἀγχίαλος* (Arr. per. 24,4), етникон *Ἀγχιαλεύς* (надп.) представя погърчена (по народна етимология) форма на тракийското название по гр. *ἀγχίαλος* „приморски". Средновековните форми *Achillo, Laquilo* (с аглутинация на члена) и под., както и диалектната новобългарска форма *Въхело́*[1] до известна степен предават по-добре старото тракийско название. Първоначалната форма на тракийското название е била по всяка вероятност **Ἀχελ-ῶ* (или *-ών*), колективно съществително от **αχελ-*<ие. **akʷel-* „вода", ср. гр. *ἀμπελ-ών* „лозе" от *ἄμπελος* „лоза", *κοπρ-ών* „торище, яма" от *κόπρος* „тор" и под.[2] Тракийското речно име *Ἀχελῶν, Ἀχελῶος* е следователно сродно с пел. *Ἀχελῷος,* название на пет реки в Гърция, *Ἀχέλης, Ἀκέλης* река в Лидия, *Aquilo* река в Апулия, *Ἄκυλις* река във Венеция, *Akelė* литовска река, фриг. *ακαλα* „вода" и др. от ие. **akʷel-*, ср. лат. *aqua* „вода".

Timachus (Plin. III 149), днес *Тимок,* приток на Дунава между България и Югославия, от ие. **tьm-akʷā* „черна вода", ср. стбълг. *тьма* „тъмнина", нбълг. *тъмен* от ие. **tьm-* „тъмен, черен" и ие. **akʷā* „вода"; ср. *Timachi* (Plin. III 149), *Timacenses* (ND or. 9, 40), име на племе, което е обитавало по река *Timachus*; *Τίμακον* (Ptol. III 9, 4), *Timacum* (TP 8, 4/5) селище при споменатата река.

Τραῦος река, която се влива в езерото *Βιστονίς* (Hdt. VII 109); името съответствува на *Δράβος* (Strab. VII 314), *Δράος* (Menand. Prot. fr. 25, Suid.), лат. *Dravus, Draus,* днес *Драва,* приток на Дунава в Югославия, от ие. **drowo-s* „течение, река". Обаче в някои кодекси името на реката се явява под формата *Στραῦος*; ако това е първоначалната форма, името произлиза от ие. **srowo-s* „течение, река".

Utus (Plin. III 149), приток на Дунава в Северна България, днес *Вит*; *Οὔτως* (Proc. aed. IV 6, 35), *Uto* (IA 221, 1, ND or. 42, 21; TP 8, 1; Iord. Get. 226), селище при устието на реката. Името произлиза от ие. **ŭdō(r)* (или **ŭdos*) „вода". Тракийската форма е била вероятно **ŭtō*, по-късно **utu* (*ō*>*u*); относно липсата на *-r* ср. макед. *ἀδῆ*=гр. *αἰθήρ*, стинд. *pitā*=гр. *πατήρ* и под.

Такива примери срещаме също както при личните имена, така и при местните названия, например:

Μη-τακος = *Μη-δοκος*,
Σπαρ-τακος = *Σπαρα-δοκος*.

---

[1] За формите на това име вж Ив. Гълъбов, Известия на Института за български език, V, 1957, стр. 497 и сл.
[2] Вж. Schwyzer, Gr. Gr., I, стр. 488.

Етимологията на споменатите имена е ясна: вторият член съответствува на гр. *-δοκος* в лични имена като *Δāμό-δοκος*, *Θεό-δοκος*; трак. *σπαρα-* съответствува на лат. *sparus*, *sparum* „късо копие"; *Mā* е името на тракийската „богиня-майка", ср. Д. Дечев, Характеристика, стр. 29.

Σεύθης произхожда от ие. **g'heu-tē(r)* или *-tā(s)*, ср. стинд. *hótā* = авест. *zaotar-* „жрец" от ие. **g'heu-tē(r)*.

Πέρινθος (Hdt. и др.), *Πείρινθος* (Mimn.), град на Пропонтида, = стинд. *párva-ta-* „планина" от ие. **perwn̥-to-*, ср. хет. *peruna-* „скала".

Anthium (Plin.), *Ἄνθεια* (St. Byz.), днес нбълг. *Атия*, скалист полуостров западно от Созопол, от трак. **atthi(j)ā* < ие. **aktijā*, ср. гр. *ἀκτή* „стръмен бряг; полуостров, нос", местни имена *Ἀκτή*, *Ἄκτιον*, полуостров в Акарнания, пел. *Ἀτθίς* и др.; *-n-* в *Ἄνθεια*, *Anthium* е под влияние (народна етимология) на *ἄνθειον*, *ἄνθος* „цвете". Старите имена *Ἄνθειον*, *Anthium* са идентифицирани с днешното *Атия* от Ив. Венедиков, Разкопки и проучвания, II, 1948, стр. 9 и Ив. Гълъбов, Известия на Института за български език, V, 1957, стр. 408 и сл.

Изместването на експлозивните съгласни се потвърждава и от етимологията на тракийски думи:

βόλινθος „бизон, див бик" от трак. **bul(l)-inth-* < ие. **bhl̥n-ent-* (*-ent-* > *-inth*), ср. нем. *Bulle* „бик" от ие. **bhl̥n-ēn-*, вж. по-горе, стр. 55. Тая глоса е особено важна: тя показва, че преходът *l̥ (ъl)* > *ul (ol)* се явява съвместно с прехода *t* > *th*.

βρυγχός „*κιθάρα*" = пол. *brzęk* „звън, звънтеж", укр. *бряк* „звън, звук" от ие. **bhrm̥ko-s*, ср. и гр. *φόρμιγξ* „*κιθάρα*" от ие. **bhr̥m-i-*. Тая глоса е също така твърде важна, тъй като тук преходът *bh* > *b* и *k* > *kh* се явява съвместно с прехода *m̥* > *un*.

κελ(λ)α „извор" от ие. **gʷelnā* = нем. *Quelle* „извор", вж. по-горе, стр. 58.

-κινθ-, *-cinthus*, *-κενθος*, *-centhus* „начален, пръв" от ие. **(s)kento-s* = гал. *cintu-* „пръв".

Умалителният суфикс ие. *-ent-* се явява в тракийски като *-inth-* (*-enth-*), както и в пеласгийски.[1] Тоя суфикс е характерен за славянските езици: той се употребява особено за образуване на производни от названия на одушевени същества (млади същества, умалителни или ласкателни лични имена, малки на животни), ср. стбълг. *отрочѧ* „дете", *телѧ* „теле", *козьлѧ* „козле", нбълг. *вълче́* от ие. **wl̥kʷ-ent-* и т. н.[2]

В български и сърбохърватски език тоя суфикс се употребява често за образуване на хипокористически (умалителни, ласкателни) лични имена, ср. нбълг. *Пе́тър*, диал. *Петре́*, род. вин. пад. *Петре́те*, диал. *Кире́*, род. вин. пад. *Кире́те*, *Стойне́*, *Стойне́те*, срхр. *Миле*, род.-вин. *Милета* и под., в които *-е*, *-ет-* произлиза от ие.

---

[1] Ср. *ἕλμινθες* от *ἕλμις* „червей", *Σάμ-ινθος* от *σάμος* „*ὕψος*, възвишение, хълм" и под.

[2] За тия образования вж. и V. Machek, Lingua Posnaniensis, I, 1949, стр. 87—98.

-ent-. Тия образования имат точни съответствия в тракийски (и пеласгийски), например:

βόλινθος „бизон, див бик“ от ие. **bhl̥n-ent-*, вж. по-горе, стр. 55, ср. нбълг. *биче́* от ие. **bhūk-ent-*.

ζηρ-ινθ- „зверче“ от ие. **g'hwēr-ent-*, умалително от **g'hwēr* „звяр“.

Βυζ-ης, Βουζ-ης, Bizens от ие. **bhug'-ent-* „козле“, ср. авест. *būza-* „козел“, нперс. *buz* „коза, козел“, арм. *buz* „агне“. Споменатите тракийски имена представят умалителни (хипокористични) от *Βυζος, Βυζας* от ие. **bhug'o-* „козел“.

Κοζ-ινθης от ие. **(s)kōg'-ent-*, ср. слав. *коза* от ие. **(s)kəg'-*, алб. *kec, kedh* „козле“ от ие. **(s)kōg'-*. Тракийското име представя умалително (хипокористично) от *Κοζας* и под.

Δορζ-ινθης, Δορζ-ενθης е умалително (хипокористично) от *Δορζας, Δορσας, Dorson* < ие. **dhr̥s-*, ср. гр. *Θρασέας, Θράσων, Θρασύλος, Θράσυλλος, Θρασύννης* (или ср. стбълг. *дрьзькъ*).

Σαικιθης от **Σαικινθης*, ср. личните имена *Σαικους, Ζαικα* = нбълг. *заек, Зайко*, вж. по-горе, стр. 61.

Приведените примери ясно показват, че в източната част на Балканския полуостров е живеело население, което е говорело на един индоевропейски език, чиято характерна черта е била изместване на съгласните. Тоя език е бил (почти) идентичен с пеласгийския и много подобен на арменския. Това е напълно естествено, тъй като тракийският език е бил говорен в съседство с пеласгийския, а от друга страна древните прадеди на арменците някога са обитавали Балканския полуостров.

Обаче други местни названия от същата област пазят индоевропейските звучни и беззвучни експлозивни съгласни без промяна. Такива са следните речни названия:

'Ερίγων, 'Εριγών **1**. Река в Тракия, приток на *"Εβρος* (Strab. VII 49), днес *Еркене* (Hdt. IV 90 *'Αγριάνης*; Ap. Rh. I 217 *'Εργῖνες*; Pomp. Mela II 24 *Erginos;* визант. *'Ριγινία*). — **2**. Западен приток на *"Αξιος* в Македония, днес *Чрна (река)* (Strab. VII 327 и др., Arr. An. I 5, 5 и др.). Както може да се заключи от днешното название *Чрна (река)*, то произлиза от ие. **eregʷ-* „тъмен“, ср. гр. *ἔρεβος* „мрак“, арм. *erek* „вечер“. Ср. A. Mayer, Glotta, XXXII, 1952, стр. 69 и сл.

Λύγινος (Arrian. An. I 2), река, която може да се смята приток на *"Ιστρος* в областта на Янтра (или на трибалите). *Λύγινος* означава „блатист“, ср. лит. *liũgas* „мочурище, блато“, *lūgai* „блато“, *Lūgas* название на литовско езеро от ие. **leug-, *lug-*.

Σαλμ-υδησ(σ)ός (Soph. Ant. 969, Hdt. IV 93, Xen. An. VII 5, 12 и др.), название на крайбрежна местност (малък залив), река и град, днес Мидия на Черно море в Югоизточна Тракия. Названието произлиза от ие. **salm-udes-jo-* или **salm-udes-* „солена вода“, ср. гр. *ἅλμη* „солена вода, морска вода“ и *ὕδος* ср. р. „вода“.

"Ολγανος (St. Byz.), приток на *'Αλιάκμων*, = лет. *valgans* „влажен“ от ие. **wolgəno-*.

Подобни примери дават и редица други собствени имена, както и някои глоси, ср. *'Οδησσός* (Scymn., Strab., Plin. и др.), *'Οδισ(σ)ός*

(надп.), днес Варна, от *udes-jo-* „воден“, ср. гр. *ὕδος* ср. р. „вода“, *Ἔδεσ(σ)α*, град в Македония, днес *Воден*, от ие. **wedes-jə*; *Διν-δρύμη*, град в Македония, от ие. **din* „Зевс“ и **drumā* „горичка“; *Ἀνά-δραμος* = *Ἐννέα ὁδοί*, град в Македония, от *ανα-* „9“ < **enwn̥* и *-δραμος* „път“ от ие. **drom-jo-s*; *Δι-βορος*, *Diu-zenus*, *Διου-πορις*, *Διασ-κενθος* и пр. от ие. **diw-*; *Αμα-δοκος*, *Μα-δοκος* = гр. *-δοκος* от ие. **dek-*; *Δι-συρος*, *Ζι-συρας* с *di-*, *zi-* „2“; и др.

Въз основа на гореизложеното трябва да се заключи, че в източната част на Балканския полуостров са се наслоили един върху друг поне два индоевропейски езика, единият от които, по-старинният, се отличава с изместване на експлозивните съгласни, докато в другия звучните и беззвучни експлозивни съгласни остават запазени без изменение.

За да се определи кои са тия два индоевропейски езика, трябва да се разгледа положението на някои по-малко известни стари езици от Балканския полуостров като дакийски, мизийски, фригийски и да се определи тяхното отношение спрямо албански, арменски и тракийски.

III. Дако-мизийски, албански и тракийски

Отдавна се спори дали албански представя по-нататъшна степен от развоя на илирийски или на тракийски. Ф. Миклошич, Г. Майер, П. Кречмер, Н. Йокл и др. считат, че албански произлиза от илирийски.[1] Обаче Х. Хирт, Г. Вайганд и неотдавна подробно и убедително Д. Дечев и Х. Барич показаха, че албански е наследник на тракийски[2], т. е. в същност, както ще видим по-нататък, на (дако-) мизийски.

Дакийски е известен само от ограничен брой глоси (названия на растения) и собствени имена. Въз основа на една от тия глоси *διέσεμα*, по немски „Himmelbrand, Königskerze, Marienkerze, Fackelkraut“, която може добре да се изтълкува от ие. **dies-eusmn̥*, буквално „Himmels-brand“,[3] може да се заключи, че в дакийски ие. *d* е запазено, ие. *eu* е преминало в *e*, а ие. *n̥* в *a(n)*. Това са тъкмо фонетичните особености на албанския език. От друга страна, в племенното название *Δᾶκοι* от ие. **dhău-ko-s* „вълк“ (вж. по-горе, стр. 59) се открива преход *au* > *a*, който е характерен също за албански език.

[1] F. Miklosich, Denkschriften der Wiener Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl., XII, стр. 4 и сл.; G. Meyer, Grundriss der romanischen Philologie, I, 1888, стр. 804; 1904/6, стр. 1038 и сл.; P. Kretschmer, Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache, стр. 262 и сл.; N. Jokl, Reallexikon der Vorgeschichte, под Albaner.

[2] H. Hirt, Festschrift für Kiepert, 1898, стр. 179 и сл.; Indogermanen, I, Strassburg, 1909, стр. 141 и сл.; G. Weigand, Balkanarchiv, III, 1927, стр. 227 и сл.; Д. Дечев, Характеристика, стр. 46 и сл.; H. Barić, Poreklo arbanasa u svetlu jezika, Lingvističke studije, I, 1954, стр. 7—48.

[3] Ср. N. Jokl, Reallexikon der Vorgeschichte, под Thraker (1929).

С името *Μυσία* в древността се означават две области — едната от тях (по късната *Μοισία*, лат. *Moesia* с *οι*>*ü*) е била разположена приблизително в днешните предели на Северозападна България и Североизточна Югославия, другата е заемала част от Северозападна Мала Азия между Фригия и Лидия. Според антични сведения малоазийските мизийци са се преселили от Балканския полуостров; техният език е бил подложен в Мала Азия на силно въздействие от страна на фригийски и лидийски и е представял смесен лидийско-фригийски диалект.[1] За езика на балканските мизийци нищо не е известно. За мизийския език от Мала Азия сведенията са съвсем оскъдни — всичко няколко глоси и един силно повреден надпис. Ето мизийските глоси:

μενδρουτά=λειμώνιον „Nieswurz" (Diosc. IV 16), обаче в кодексите има колебание между *Μυσοὶ μενδρουτά* и *Μάρσοι μενδρουτά*.

μυσός=ὀξύη „бук"; думата се смята обикновено за мизийска, но също и за лидийска (Strab. XII 572). Произхождението ѝ е ясно: *μυσός* от ие. **bhūg'o-s*, ср. лат. *fāgus* „бук" от ие. **bhā(u)g'o-s*, курд. *būz*, слав. *бъзъ*. Преходът *b*>*m* е засвидетелствуван в тракийски, ср. Д. Дечев, Характеристика, стр. 23 и сл.

συκιλόβον вин. пад. „овчарска гега" (Hes. s. v. *καραμβάς· ῥάβδον ποιμενικὴν, ἣν Μυσοὶ συκαλόβον*).

Φανάκης „Бакх" (Auson. XIX 48: Ogygiae me Bacchum vocant, Osiris Aegyptii putant, Mysi Phanacen vocant, Dionison Indi existimant, Romana sacra Liberum...; 49 *Αἰγυπτίων μὲν Ὄσιρις ἐγώ, Μυσῶν δὲ Φανάκης, Βάκχος ἐπὶ ζωοῖσιν...*).

Тия глоси не дават никакви данни за местоположението на мизийския език; само въз основа на *μυσός* може да се заключи, че ие. *g'h* е преминало в спирант.

Има един кратък надпис, намерен в 1926 год. в Уюджик (Uyucik), погранична област между някогашните Мизия и Фригия, правилно определен от неговите издатели Кокс и Камерон като мизийски.[2] Надписът се състои от 7 реда и се датира с голяма вероятност от IV/III в. пр. н. е. Той е силно повреден и се чете трудно; все пак тук се четат две думи, които са важни за определение на положението на мизийския език. Това са думите *brateraiś patrizi*, в които ясно личат индоевропейските думи **bhrātēr* „брат"[3] и **pətēr* „баща". Първата дума *brateraiś* е в дат.-инстр. мн. ч. от основа на *-o-*: миз. *bratera-* съответствува добре на стбълг. *братръ* „брат" от ие. **bhrātro-* (основа на *-o-*); относно окончанието ср. лит. *vilkaĩs* от *vil̃kas* „вълк". Втората дума *patrizi* съответствува на гр. *πατράσι* и стинд. *pitr̥ṣu* от гр. *πατήρ* и стинд. *pitā*: *-ri-* от ие. *-r̥-* е характерно за албански, а преходът *s*>*z* между гласни се среща често в тракийски. Обаче тая интерпретация не може да се смята за напълно сигурна: *brateraiś patrizi* може да се тълкува и

---

[1] Ср. Hdt. I 171, VII 74, 75, Strab. XII 550, 572, XIII 628; вж. по-горе, стр. 26.

[2] Вж. по-горе, стр. 26.

[3] Ср. новофриг. *βρατερε* дат. пад. ед. ч.

като=гр. *φράτραις πατρίσι* дат. пад. мн. ч. от **φράτρα*=йон. *φρήτρη*, атт. *φρατρία* „фратрия“ и *πατρίς* „отечество“.

Друго съображение, че албански е продължение на мизийски, е следното. В два надписа се среща името *Διερνης*, *Dierna*.[1] Единият надпис (*Βειθυς Διερνιος*) е намерен при Глава-Панега (Северозападна България); на другия ([D]ierna Maesiacus) ясно е посочено, че *Dierna* е мизиец. Тълкуването на това име е лесно, тъй като то е идентично с местното име *Dierna*, *Δίερνα* (Ptol., II в. от н. е.), *Tierna*, *statio Tsiernensis* (надпис от 157 год. от н. е.), *colonia Zernensis, Zernae, Ζερνης*. Това е названието на селище на левия бряг на Дунав при устието на сегашната река *Черна* (сега гр. Оршова в Югозападна Румъния). Ясно е, че *Tierna (Dierna)*, *Tsierna-*, *Zerna-* произхожда от ие. *$^*k^{(w)}ersn\bar{a}$* „черна“ и съответствува на днешното славянско название на реката *Черна*: $k^{(w)}$ пред *e* се е палатализирало и след това е преминало в африката (а по-късно и в спирант; или неточно предаване на африката?): *k' > t' (Tierna) > ć (Tsierna)*. Следователно местното име *Tierna, Tsiern-*, *Zern-* е=бълг. *Черна*, а личното име *Dierna, Διερνης* е=бълг. *Черню*. Значи, в късния мизийски (I—II в. от н. е.) *k* (от ие. k^w или *k*) е преминало пред *e* в *ć (ś)*: тая промяна е характерна за албанския език. В тракийски обаче *k* (*g*) в такъв случай не преминава в африката. Въпреки че тълкуването на местното име е сигурно, все пак то не може да се използува като несъмнено доказателство за мизийския език, понеже мнозина го смятат за (най-ранно) славянско местно име.[2]

От друга страна названието на реката *Κρίσος, Grisia, Gresia*, днес унг. *Кьорьош*, приток на Тиса в Унгария, която може да се причисли към мизийската област, произлиза от ие. $^*k^{(w)}\mathring{r}so\text{-}s$ „черен“=нбълг. *чер* от ие. $^*k^{(w)}\mathring{r}so\text{-}s$. Това тълкуване може да се смята за сигурно, понеже е изведено от днешното название на един от главните притоци на Кьорьош, а именно унг. *Fekete-Körös* „Черен Кьорьош“.[3] Преходът $\mathring{r} > ri$ е характерен за албанския език.

И така има сериозни основания да се смята, че съвременният албански е наследник на стария (дако-)мизийски език.

*

Следователно ние откриваме **р а з л и к а м е ж д у т р а к и й с к и и д а к о - м и з и й с к и**: в тракийски се явява изместване на съгласните (T > TA, M > T, MA > M), докато в дако-мизийски звучните и беззвучни експлозивни съгласни остават запазени; в тракийски ие. $\mathring{r}$, $\mathring{l}$, $\mathring{n}$, $\mathring{m}$ са преминали в *ur*, *ul*, *un*, *um*, докато в дако-мизийски те са преминали в *ri* (?) и *a*(*n*). Изобщо дако-мизийски е езикът, от който произхожда днешният албански, а между албански и арменски се констатира почти същата разлика, както между дако-мизийски и тракийски.

---

[1] Вж. D. D e t s c h e w, Die thrakischen Sprachreste, стр. 132.

[2] Ср. например Л. Н и д е р л е, Славянские древности, Москва, 1956, стр. 55 и сл.

[3] Вж. D. D e t s c h e w, там, стр. 267.

Местните названия (имената на реките), в които се наблюдава изместване на съгласните, принадлежат на източната част на Балканския полуостров, приблизително между Дунава, Черно море, Егейско море, Струма и Стара Планина (или Тимок?), т. е. в пределите на днешна (Южна) България и Турска и Гръцка Тракия.

Местни имена с изместване на съгласните не са засвидетелствувани в Дакия, т. е. на север от Дунава. Ясно указание в това отношение дава следният факт. Недалеч от десните притоци на Дунава в България *Вит* и *Янтра* се влива левият приток в Румъния *Ведя*. Названията *Вит* и *Янтра* произлизат от тракийските *Utus* < ие. **ŭdo(r)* и *Ἄθρυς* < ие. **ētru-s* (вж. по-горе, стр. 66): в двете имена се наблюдава изместване на съгласните — *d > t* и *t > th*. Обаче названието *Ведя* произлиза от ие. **wed-* „вода" със запазено *d*, ср. фриг. *βεδυ* „вода", арм. *get* „река" от ие. **wed-*.

Племенното име *Θρᾷκες* (Il., Od. и пр.) произлиза от по-старо **ΤραFh-ικ-ες* < **Τραυσ-ικ-ες*: то е възприето у гърците още преди прехода *s > h*, т. е. преди XVIII в. пр. н. е.; по-старата му форма е представена в името на тракийското племе *Τραυσοί*, които са обитавали югозападната част на Родопите (Hdt.). От същото име произлиза и името *Τρῶες*: по-старата форма е гласяла **Trōs-es*; дифтонгът *au* е бил монофтонгизиран в *ō*, тъй че **Trōs-(es)* произлиза от *Τραυσ-οί*.[1]

Изобщо имената *Θρᾷκες* и *Θρακία* са свързани с областта на юг от Дунава, и то главно на юг от Хемус, докато имената *Δᾶκοι* и *Δακία* се отнасят за пределите на днешна Румъния, а *Μυσοί* и *Μυσία* за придунавската област на днешна Северозападна България и Североизточна Югославия с някои съседни части отвъд Дунава.

Следователно означението тракийски език трябва да се свърже с най-старите собствени имена в областта на юг от Дунава в източната част на Балканския полуостров. Д. Дечев правилно е установил, че изместването на съгласните и преходът на индоевропейските сонантни ликвиди и назали в *ur, ul, un, um* са характерни особености на сравнително-историческата фонетика на тракийския език. В такъв случай обаче д а к о - м и з и й с к и се различава о т т р а к и й с к и: характерните особености на дако-мизийски са запазване на индоевропейските звучни и беззвучни експлозивни съгласни и промяната на сонантните ликвиди и назали в *ri, a(n), a(m)*. От това следва, че д а к о - м и з и й с к и е с р о д е н и л и п о - т о ч н о п р е д ш е с т в е н и к н а а л б а н с к и. Това се потвърждава от многобройните общи елементи в албански и румънски, тъй като последният се е развивал въз основа на дако-мизийския субстрат.

Въз основа на имена като *Ἄθρυς* — *Янтра*, *Utus* — *Вит* и под. в Северна България, в които се установява изместване на съгласните, следва да се заключи, че Северна България (или част от нея) някога е била населена от тракийски племена, но че по-късно тая област е била заета от (дако-)мизийски племена.

И така в най-общи черти историята на тракийците и дако-мизийците може да се представи в следния вид. Тракийските племена

---

[1] Вж. за това В. Г е о р г и е в, Вестник древней истории, 1952, 4, стр. 133—141; V. G e o r g i e v, Das Schicksal des idg. *o*-Deklination im Etruskischen, Sofia, 1939, стр. 39 и сл.

са най-старото население от източната част на Балканския полуостров (на юг от Дунава). В III хилядолетие (дако-)мизийски племена, които преди са населявали придунавската област на север от Дунава, постепенно са заели областта на днешна Североизточна България и Северозападна Югославия и от там постепенно започнали да се придвижват на югоизток приблизително така, както по-късно славяните, като са се наслоили и са се смесили с тракийското население. Така се е образувал един смесен дако-мизийско-тракийски език. Но първоначално това са били два различни езика, макар и доста близки помежду си.

Старото название „тракийци" се е запазило и за означение на новия (смесен) език така, както съвременното название „тракийци" се употребява като означение за жителите на Югоизточна България (някогашната и сегашна Тракия) без оглед на това, че те не говорят „тракийски", а български.

IV. Армено-фригийски и тракийски

Фригийският език е известен от ограничен брой глоси и собствени имена, както и от надписи. Надписите се делят на старофригийски от VI в. пр. н. е. и къснофригийски (или новофригийски) от началото на новата ера (I—IV в.). Ето фрагийските глоси, както и думите, които могат да се изведат въз основа на собствените имена и надписите, чието тълкуване може да се счита правдоподобно:[1]

А) Глоси:

ἀζήν, вин. пад. *ἀζένα* „*πώγων*, брада" (*ἀζὴν σημαίνει καὶ πώγωνα κατὰ Φρύγες* Et. M.: *ἀζένα· πώγωνα* Hes.), ср. стинд. *hánu-ḥ*, авест. *zānu-*, гр. *γένυς* „брада".

βαλ(λ)ήν, *-ῆνος* „цар" (Aesch. Pers. 657, Soph. fr. 515 и др., Hes.) = **Fαλην* от ие. **walĕnt-s*, ср. „тох." В *w(a)lo*, А *wäl*, *wlā-*, АВ вин. пад. *lant* „цар", лат. *valeo* „здрав, силен, мощен съм".

βάμβαλον „*ἱμάτιον* (дреха), *αἰδοῖον*" (*βάμβαλον· ἱμάτιον καὶ τὸ αἰδοῖον. Φρύγες* Hes.; l. v. *βάβαλον*), ср. гр. *φαλλός* „penis" от ие. **bhl̥no-s*.

βέδυ „вода" (*βέδυ τοὺς Φρύγας τὸ ὕδωρ φησὶ καλεῖν* Clem. Alex. strom. V 8, 46, p. 673 P), вероятно вместо **vetu* от ие. **wedō(r)*. Д. Дечев се съмнява в тракийската принадлежност на думата поради наличието на *-δ-*, вж. D. Detschew, там, стр. 46 и 165.

βέκος „хляб" (Hdt. II 2: *ὁ Ψαμμήτιχος ἐπυνθάνετο, οἵτινες ἀνθρώπων βέκος τι καλέουσιν, πυνθανόμενος δὲ εὕρισκε Φρύγας καλέοντας τὸν ἄρτον*;

[1] Вж. N. Jokl, Reallexikon der Vorgeschichte, под Phryger (1949); O. Haas, Zur Erklärung der neuphrygischen Inschriften, Wiener Zeitschrift der Kunde des Morgenlandes, XLV, 1939, стр. 121—134; Über die phrygischen Sprachreste und ihr Verhältnis zum Armenischen, Handes Amsorya, 1939, Heft 7—12, стр. 225—235; Die sprachgeschichtliche Stellung des Phrygischen, Езиковедски изследвания в чест на Ст. Младенов, София, 1957, стр. 451—467; J. Friedrich, Realencyclopädie der Altertumswissenschaft, под Phrygia (Sprache), 1941.

Hipponax, fr. 80 Bergk, fr. 75 Diehl: *Κυπρίων βεκος φαγοῦσι κ' Ἀμαθουσίων πυρόν*), ср. гр. *φώγω* „пека, пържа", нем. *backen* „пека".

βερεκύνδα „*ῥόμβος*, пумпал, въртележка" (*Βερεκύνδαι δαίμονές τινες και ῥόμβοι. Βερεκύνται Φρυγῶν τι γένος καὶ πρότερον Βερεκυντία ἡ Φρυγία. καὶ ἄλλος Βερεκύντιος βερεκύντα βρόμον φρύγιον αὐλόν* Hes.; *Βρεκύνδαι δαίμονες οἱ Φρύγες* Hes.), ср. чех. *brk* „пумпал", ср. също *βρικίσματα· ὄρχησις φρυγιακή* (Hes.).

γάλαρος или **γέλαϜος* (emend.: Р вместо F) „зълва" (*γέλαρος ἀδελφοῦ γυνὴ φρυγιστί* Hes.; ср. и *γάλλαρος· φρυγιακὸν ὄνομα* Hes.), ср. ат. *γάλως* „зълва".

γλουρός „*χρυσός*", *γλούρεα* „*χρύσεα*" (Hes.), ср. гр. *χλωρός* „зелен, жълт".

δάος „вълк" (*δάος ... ὑπὸ Φρυγῶν λύκος* Hes.), ср. стбълг. *давити* „давя, душа".

δουμος „(религиозна) община (*σύνοδος, σύγκλητος, συμβίωσις*)", ср. гр. *θωμός* „тълпа", гот. *dōms* „мнение, присъда", рус. *дума*.

εξις (*ξ* вместо *ζ*?) „таралеж", ср. лит. *ežys*, лет. *ezis*, слав. *ежь*.

ζέλκια „зеленчук" (*ζέλκια· λάχανα. Φρύγες* Hes.), ср. нбълг. *зелка*.

ζέτνα „врата" (*ζέτνα Φρύγιος ἡ λέξις· σημαίνει δὲ τὴν πύλην* Phot.), ср. англосакс. *geat* „врата".

ζευμάν „*πηγή*, извор" (*ζευμὰν τὴν πηγὴν Φρύγες* Hes.), ср. гр. *χεῦμα* „изливане, река".

καν- „куче" (Plat. Crat. 410 A: *ὅρα τοίνυν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὸ πῦρ μὴ βαρβαρικὸν ᾖ· τοῦτο γὰρ οὔτε ῥᾴδιον προσάψαι ἐστὶν Ἑλληνικῇ φωνῇ, φανεροί τ' εἰσὶν οὕτως αὐτὸ καλοῦντες Φρύγες, σμικρόν τι παρακλίνοντας· καὶ τό γε ὕδωρ καὶ τὰς κύνας καὶ ἄλλα πολλά*), ср. гр. *κύων*, лат. *canis* „куче", меонийски (фриг., лид.; трак.) *καν-* в *Καν-δαύλας* „*κυνάγχης*" (Hipponax), вж. по-горе, стр. 58.

κίκλη „кола" (*κίκλην τὴν ἄρκτον τὸ ἄστρον Φρύγες* Hes.), ср. гр. *κύκλος* „колело". Касае се за „Голямата мечка" или „Колата".

κίμερος „*νοῦς*" (*κίμερος· νοῦς Φρύγες* Hes.), ср. стинд. *cāyati* „наблюдава, грижи се". Или ср. белорус. *с-кумаю* „разбирам", чеш. *koumati* „забелязвам" от ие. **(s)koum-*: *κίμερος* от **kum-ero-*?

πικέριον „*βούτυρον*" (*Θόας ὁ Ἰθακήσιος ἱστορεῖ παρὰ Φρυξὶ πικέριον καλεῖσθαι τὸ βούτυρον* Erotian. 110, 15 и сл.) вм. **πιϜέριον*, ср. гр. *πίειρα* „тлъста" от **πιϜερ-ια*, вж. O. Haas, Езиковедски изследвания в чест на Ст. Младенов, стр. 465.

πυρ- „огън" (вж. при *καν-*), ср. гр. *πῦρ* „огън".

σίκιν(ν)ις (*ĭ* или *ī*; Eur. Cycl. 37 и др.) „танц на сатирите в чест на Дионис" от ие. **k'īk-*, ср. гр. *κηκίω* „скачам", лит. *šókti* „скачам, танцувам". Думата се смята за тракофригийска, вж. Boisacq, D. ét., под думата.

**υτυ(ρ)* „вода" (вж. при *καν-*), ср. гр. *ὕδωρ* „вода".

Б) Изтълкувани думи от надписите

αββερετ „принася, причинява (er fügt zu)", *αββερεται*, *-τορ*, *αββιρετορ*, ср. лат. *ad-fert* „принася; причинява."

αδδακετ „причинява (*προσποιεῖ*, er fügt zu)", [α]*δδακεται*, *αδδακετορ*, ср. лат. *ad-ficit*, вж. *δακετ*.

αδειτου „трябва да отиде към (er soll hingehen)“ или „трябва да бъде у“, ср. лат. *ad-ito* (или *ad-esto*), вж. *ειτου*.

αι (*νι κος*) „ако (някой)“, ср. гр. *εἰ*, диал. *αἰ*.

ακαλα, *ακκαλος* „вода“, *Ἀχέλης* название на река при гр. Смирна =лит. *Akelė* речно име, лат. *aqua* „вода“.

αναρ „мъж“, ср. гр. *ἀνήρ* „мъж“.

ατ-, *αδ-* „до, към, у“, ср. лат. *ad* „при, до, към, у“.

ατ-τετικμενος „обречен“ от ие. **deik-*.

βεκος „хляб“, вж. по-горе, стр. 74.

βονοκ, *βανεκος* „жена“ (гръцка заемка ?), ср. беот. (еол.) *βανά*, атт. *γυνή* „жена“.

βρατερε дат. пад. ед. ч., ср. стбълг. *брат(р)ъ*.

δακετ, вж. *αδ-δακετ*.

διως дат. пад. мн. ч. „на богове(те)“ от ие. **deiwōis* (или **dhwesōis*).

δουμος „*σύνοδος*“, вж. по-горе, стр. 75.

εδαες „(той) постави (er hat aufgestellt)“, ср. гр. *τίθημι* „поставям“.

ειτου повел. накл. „нека иде“ (или „нека бъде“), вж. *αδ-ειτου*.

ισταες „(той) постави“, ср. гр. *ἵστημι* „поставям“.

ετι „свръх това, още, и“ = гр. *ἔτι*.

Fαναχτει дат. пад. ед. ч. = гр. *ἄνακτι* от *ἄναξ* „цар“.

Fεν αFτουν дат. пад. ед. ч. „нему самия (ihm selbst)“.

ιος „*ὅς*, който“, *ιοσ κε* = гр. *ὅστε*, стинд. *yaśca*.

κακουν, *κακον*, *κακιν*, *κακεν* „*κακόν*, зло“.

κε = гр. *τέ* „и“.

κνουμαν „гроб“, дат. пад. ед. ч. *κνουμανει*, ср. (?) гр. *γνῶμα* „знак“.

(*νι*) *κος* „някой“ = стинд. *kaḥ* „кой(то)“.

μανκαι дат. пад. ед. ч. „на гроба“.

ματαρ „майка“, *ματεραν* вин. пад. ед. ч., *ματερεζ* род. пад. ед. ч.

ονομαν им. пад. ед. ч. = гр. *ὄνομα* „име“.

οτε „*ὧδε*, така“ (?).

ουιτετο „нека види“ от ие. **wide-tōd*.

ουτα „наказание, вреда“, ср. срхр. *uditi* „вредя“.

σα = *τα* „*τῇ*“: *σα σορου* „*τῇ σορῷ*“ ($\bar{o} > u$), *σαι μανκαι*, *τα μανκαι* дат. пад. „на гроба“.

σι „това“, ср. стбълг. *сь* „този“; *σεμου*, *σεμουν*, *σεμον*, *σεμιν*, *σεμν* „на този“ = стбълг. *семоу*.

τα, вж. *σα*.

τυτυται „(той) е роден“ от ие. **aeuk-*.

*

Въз основа на най-сигурно изтълкуваните фригийски думи може да се направи следната най-обща характеристика за сравнително-историческата фонетика на фригийския език:

Ие. гласни *a*, *e*, *i*, *o*, *u* са запазени, но по всяка вероятност разликата по квантитет постепенно е изчезнала; ие. $\bar{o}$ е преминало в *u*.

Ие. *r̥*, *l̥* са преминали в *ar*, *al*.

Ие. *n̥* (*m̥*) е преминало в *an*.

Ие. *j* в началото на думите е запазено (писане *i*).

Ие. звучни експлозивни съгласни са преминали в беззвучни (M>T); ие. звучни аспировани експлозивни съгласни са преминали в обикновени звучни (MA>M); ие. беззвучни експлозивни съгласни са преминали в беззвучни аспировани (T>TA, както в арменски), обаче аспирацията е била доста слаба и затова често не е означена.[1]

Ие. лабиовелари са делабиализирани.

Ие. велари (т. н. палатали) са се спирантизирали.

Изгласното *-m* е преминало в *-n*, както в гръцки.

V. Заключение

На древните гърци е било известно, че някога фригийците са обитавали Балканския полуостров в съседство с тракийци и македонци (Hdt. VII 73, Strab. VII 295) и че фригийците са били близко сродни с тракийците. Според Илиадата (II 862, III 184 и сл., XXIV 545) фригийците са били източни съседи на троянците и са били най-близко сродни с тях.[2] Това е ясно, като се вземе пред вид, че троянците са от тракийски произход. Както видяхме по-горе, името на тракийското племе *Τραυσ-οί*, на самите тракийци (*Θρᾷκες* от **Τραυσ-ικ-ες*) и на троянците (*Τρῶες* от **Trōs-es*<**Traus-es*) произлизат от една и съща първоначална форма, а именно от старинното название на тракийците **Traus-(es)*.

Някога на Балканския полуостров фригийците са заемали централно положение между гърци, македонци, мизийци, тракийци и пеласги. Това личи от вариантите, в които се предава тяхното име: 1) *Φρύγες*; 2) *Βρύγες, Βρύγοι, Βρῦγαι*; 3) *Βρίγες, Βρίγοι*; 4) *Βρύκες, Βρύκαι, Βρῦκαι, Βρυκεῖς*. Първоначалната форма на името е била **Bhrugh-es*. То е преминало твърде рано у гърците, като се е изменило по законите на гръцката фонетика (дисимилация на придиханието) в *Φρύξ*, мн. ч. *Φρύγες*. *Βρύγες* (*Βρύγοι, Βρῦγοι*), *Βρίγες* представят фригийската, мизийската и македонската форма, а *Βρύκες, Βρύκαι* (*Βρῦκαι, Βρυκεῖς*) с дисимилация на придиханието и изместване на съгласните е пеласгийската и тракийската форма. Въз основа на сведенията на древните писатели и на гореизложените съображения може да се предположи, че фригийците са обитавали първоначално Македония на изток от Аксиос и някои съседни области от централната част на Балканския полуостров.

Според антични сведения арменците са били фригийски колонисти (*Φρυγῶν ἄποικοι*: Hdt. VII 73; ср. и Eudoxos у St. Byz.). Действително арменски показва голяма близост с фригийски. Обаче въпросът, дали фригийски и арменски са два диалекта на един и същ език или два близко сродни езика, още не е решен окончателно. Решението на тая проблема зависи изключително от схващането за третирането на веларите (т. нар. палатали), което все още е спорно. Фактите са следните. Между фригийските глоси се срещат несъм-

[1] Ср. и O. Haas, там, стр. 454.

[2] Ср. J. Friedrich, Realencyclopädie der Altertumswissenschaft, под Phrygia (Sprache), 1941, кол. 883 и сл.

нени примери, в които първоначалните велари (т. нар. палатали) се явяват като спиранти (или африкати):

ἀζήν, вин. пад. *ἀζένα* „*πώγων*, брада“, ср. авест. *zānu-*, гр. *γένυς* „брада“.

εξις (*ξ* вместо *ζ*?) „еж“, ср. лит. *ežys* „еж“.

ζέλκια „зеленчук“, ср. нбълг. *зелка.*

ζέτνα „врата“ от ие. **g'hed-*, ср. англосакс. *geat* „врата“.

ζευμάν „извор“, ср. гр. *χεῦμα* „изливане, река“.

Въз основа на тези и други подобни примери П. Кречмер и Н. Йокл определят фригийски като език „satəm“.[1] Р. Майстер, Е. Херман, Х. Педерсен, Д. Дечев и др., които причисляват фригийски към групата „centum“, обясняват тия спиранти като резултат на палатализация пред *e, i.*[2] Обаче това схващане не е убедително, тъй като в такъв случай запазването на велара в случаи като *ζέλκια*, *σίκιν(ν)ις* и под. е необяснимо. О. Хаас е склонен да приеме, че споменатите думи са заемки във фригийски от тракийски.[3]

По мое мнение тия трудности съществуват само за ония, които изхождат от погрешното схващане за делението на индоевропейските езици на групи „centum“ и „satəm“ въз основа на неправилни концепции за същността и развоя на индоевропейските гутурали. В същност приведените факти показват, че във фригийски веларите (т. н. палатали) са застъпени също така, както и в арменски, ср. *ἀζήν, εξις, ζέλκια, ζέτνα, ζευμάν, σίκιν(ν)ις* и под. Тия примери ясно показват, че индоевропейските велари (т. н. палатали) са се спирантизирали във фригийски. Да се отрича фригийската принадлежност на тия думи, когато те изрично са засвидетелствувани като фригийски, е неправдоподобно. Примери като *γλουρός* „*χρυσός*“, *Ἀκμονία* име на град във Фригия, **kan-* „куче“, *κνουμαν* „гроб“ = гр. *γνῶμα* „знак“ със запазен велар не противоречат на нашето обяснение: веларът тук правилно е запазен, тъй като той стои пред съгласна.[4]

Следователно няма никакви сериозни основания да се оспорват сведенията на древността: арменците са действително *Φρυγῶν ἄποικοι*, т. е. арменски и фригийски представят два диалекта на армено-фригийската езикова група, на която е говорило (пра)армено-фригийското население, което е обитавало в III хилядолетие централната част на Балканския полуостров.

Въпреки своята близост (армено-)фригийски и тракийски са били два отделни (самостоятелни) езика или поне два съществено

---

[1] Ср. P. Kretschmer, Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache, Göttingen, 1896, стр. 229; N. Jokl, Reallexikon der Vorgeschichte, X, 1929, стр. 143.

[2] R. Meister, Berichte der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, phil.-hist. Kl., 1911, стр. 21 и сл.; E. Hermann, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, L, 1922, стр. 302 и сл.; H. Pedersen, Lykisch und Hittitisch, København, 1945, стр. 5 и сл.; Д. Дечев, Характеристика, стр. 46.

[3] Ср. O. Haas, Über die phrygischen Sprachreste und ihr Verhältnis zum Armenischen, Handes Amsorya, 1939, Heft 7—12, стр. 225—235; Езиковедски изследвания в чест на Ст. Младенов, София, 1957, стр. 454 и сл.

[4] За третирането на индоевропейските велари и изобщо за проблемата centum-satəm вж. V. Georgiev, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 64, 1937, стр. 104 и сл.

отличаващи се диалекта. Главната разлика между тях се е изразявала в застъпването на ие. *ŏ* и на сонантните ликвиди и назали. Докато в армено-фригийски ие. *ŏ* е запазено, в тракийски то е преминало в *a*; ие. сонантни ликвиди и назали са застъпени в армено-фригийски с *ar, al, an, (am)*, докато в тракийски те се явяват като *ur, ul, un, um*. Следователно макар и армено-фригийски да е доста близък с тракийски, той не може да се счита негов диалект. Тракийски и арменски представят два близко сродни, но отделни езика.

Обаче тракийски и армено-фригийски са си оказали един на друг съществени въздействия.

В арменски ие. *ŏ* е запазено, обаче тук намириме случаи, дето ие. *ŏ* се явява като *a*:

aitnum „отичам" от ие. **oid-nu-mi, aitumn* „оток": гр. *οἰδάω* „отичам", *οἶδμα* ср. р. „оток", ср. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 774.

akn „око", мн. ч. *aç-k^c* от ие. **ok^w-*: стбълг. *око*.

anun „име" от ие. **onomno-*: гр. *ὄνομα* „име", ср. A. Meillet, Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien, 2. изд., стр. 48.

ateam „мразя, ненавиждам", *ateli* „ненавистен, вражески": лат. *odium* „отвращение, омраза" от ие. **od-*, ср. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 773. Ср. също арм. *hot* „миризма", което произлиза също от ие. **od-* (или **hod-*).

audi „овца" покрай *hoviw* „пастир, овчар" от ие. **howi-pa-*.

haçi „ясен (дърво)" от ие. **oskā*: стисл. *askr* „ясен" и пр., вж. Pokorny, Idg. et. Wb., стр. 782.

Тия примери ясно показват, че в арменски има една тракийска компонента. От друга страна гръцки също е оказал голямо (продължително) въздействие върху фригийски: думи като *βονοκ, βανεκος* „жена" са заети от еолийски.

Наличието на две или повече компоненти в арменски се потвърждава и от анализа на имената, които носи арменският народ. Едно от тия имена е грузинското название *со-мехи* „арменец", в което, както ще видим по-долу, се крие името *Μυσοί*. С името *Μυσοί* се свързва обикновено името на племето или народа, означено в египетски документи от XIV в. пр. н. е. като *m'š'(w)*.[1] В един документ името *m'š'(w)* (= *Μυσοί*) се споменава непосредствено след името *drdnj* (= *Δαρδάνιοι*) заедно със следните имена:

ht' (= хети),
nhrjn (= *Naharina*),
'ir'tw (= *Arzawa*),
pd'š' (= *Πηδασσος*),
[ḳ']rš's,
krkmš' (= Каркемиш),
ḳdj,
ḳdš (= *Kadeš*),
'ik'rj'ṭ (= Ugarit),
mwš'nṭ (= Сирия ?).

---

[1] За следното ср. F. Bilabel, Geschichte Vorderasiens und Aegyptens von 16—11 Jhdt. v. Chr., 1927, стр. 231 и сл.

В друг документ то се среща съвместно с имената:
ht' (= хети),
nhrjn (= *Naharina*),
'ir'tw (= *Arzawa*),
kškš (= *Gašga, Ķaška*, запазено в името на днешните *кашкайци*, живеещи в отделни области на Ирак и Иран; старите кашкайци са били иранци, вероятно курди, ср. Г. Капанцян, Историко-лингвистические работы к начальной истории армян, Ереван, 1956, стр. 142).
k'jr'k'mš' (= Каркемиш),
rwk' (= *Λύκιοι*)
ķ'd̲'w'dn' (?) = *ķ'd̲'w'dn* (= *Ķizzuwatna*),
ķdš (= Кадеш),
'ik'rj[t̲] (= Ugarit),
[n]wg'š' (= *Nuhašše*),
[mw]š'ntj (= Сирия ?).

В последния документ *m'š'(w)* се среща непосредствено пред *kškš*, за които се предполага, че са живеели в Северна Мала Азия. По-горе видяхме, че *m'š'(w)* са споменати непосредствено до *drdnj* = *Δαρδάνιοι*, които са обитавали в Троада, т. е. в Северозападна Мала Азия. Следователно може да се заключи, че *m'š'(w)* през XIV—XIII в. пр. н. е. са населявали някаква област в Северна Мала Азия между *drdnj* = *Δαρδάνιοι* (Троада) и *kškš* = *Gašga* (кашкайци). Това подхожда добре за малоазийската Мизия: то потвърждава идентифицирането на *m'š'(w)* = *Μυσοί*.

От XII в. пр. н. е. насам в разни документи се споменава племето *мушки*, за което се предполага, че е населявало (по разни времена) различни области между Пропонтида и Мелитене, дори до горното течение на р. Тигър.[1] Името се среща в следните по-важни варианти: асир. *mušku*, гр. *Μόσχοι* (Strab.), *Μέσχοι* (Proc.), *Μοσχηνοί* (Ios.), лат. *Moschi*, *Moscheni* (Plin.), евр. *mešeh* и др. Това племе се явява в тясна връзка с фригийците. Освен това в асирийски документи от VII в. пр. н. е. се споменава името на един цар на мушките, а именно *Мита*, което точно съответствува на името на фригийския цар от края на VIII в пр. н. е. *Μίδας*.

Грузинците наричат арменците *сомехи* „арменец". Г. Капанцян правилно извежда това име от груз. префикс *sa-* за означение на място (страна), ср. *Sa-spiritis* от името на народа *sper-*, *Sa-k'art-velo* и под., и *-мехи* от *месхи*.[2] Следователно в името груз. *со-мехи* „арменец" е запазено старото название *mušku, Moschi*. В такъв случай името се разчленява на *mus-* + *-k'*, арменският суфикс за множествено число. Това означава, че името *mušku, Moschi* е генетически идентично с името *Μυσοί*, егип. *m'š'(w)*.

Видяхме по-горе, че в арменския език са се наслоили две (или повече) езикови компоненти — фригийско-арменска и тракийска или

---

[1] Ср. Г. Капанцян, там, стр. 142 и сл.
[2] Ср. Г. Капанцян, там, стр. 147.

мизийска. Това се потвърждава и от означенията на арменския народ: арм. *hayk'* (ср. хет. *Hajasa*), груз. *сомехи* (от **sa-mus-k'* = *Μυσοί*) и *армен-ци.*

*

И така въз основа на най-характерните си черти и особености старите балкански езици могат да се разделят на следните групи, които представят по-тесни езикови общности: илиро-македонски, гръцки, фригийско-арменски, тракийско-пеласгийски и дако-мизийско-албански. Фригийско-арменската група заема средно положение между другите: *o, a(n), ar*, но T>TA, M>T, *k*ʷ>*kh*. Особено е положението на дако-мизийско-албанската група: *ŏ>a, k'>s* както в тракийско-пеласгийски, но T и M запазени, както в илиро-македонски и гръцки. Следната таблица дава прегледно приликите и различията между тия групи:

Ие.	Илир.	Мак.	Гр.	Фриг.	Арм.	Трак.	Пел.	Дако-миз.	Алб.
o	*o, a*[1]	*o*	*o*	*o*	*o*	*a*	*a*	*a*	*a*
n̥			*a(n)*	*an*	*an*	*un*	*un*	*a(n ?)*	*(e?), ën, un*
r̥			*ar, ra*	*ar*	*ar*	*ur*	*ur*	*ri*	*(ur), ir, ri*
Tenues	T	T	T	TA	TA	TA	TA	T	T
Mediae	M	M	M	T	T	T	T	M	M
k'	*k*	*k*	*k*	*s*	*s*	*s(þ)*	*s(þ)*	*s*	*s(þ)*
*k*ʷ	*k*		*k*ʷ	*kh*	*kh*	*kh*	*kh*	*k*	*k*

Изобщо почти във всички балкански езици се наблюдават разни смешения: (дако-)мизийски и тракийски, армено-фригийски и тракийски, македонски и тракийски, гръцки и тракийски, гръцки и пеласгийски и др.

Особено голямо (многократно) смешение се е извършило в източната част на Балканския полуостров. Това личи от разнообразните форми, под които се явяват някои собствени имена в споменатата област като например личните двуосновни имена с втори член, който съответствува на гр. *-δοκος* от корен **dek-*: 1) *Μη-τακος, Με-τακος, Σπαρ-τακος* — тракийски тип (*d>t, ŏ>a*); 2) *Μη-τοκος, Με-τοκος, Σπαρ-τοκος, Αμα-τοκος, Καβα-τοκος, Σαρα-τοκος* — армено-фригийски тип (*d>t, ŏ* запазено); 3) *Μα-δακος* — дако-мизийски тип (*d* запазено, *ŏ > a*); 4) *Μα-δοκος, Μη-δοκος, Σπαρα-δοκος, Σπορ-δοκος, Αμα-δοκος, Αμμα-δοκος, Σκυθο-δοκος* — македоно-гръцки тип (*d* и *ŏ* запазени).

Въз основа на изложените факти и съображения се очертава следната картина на етническата стратиграфия на Балканския полуостров:

[1] Ие. *ŏ*>илир. *a* се явява главно в Южна Илирия и Месапия, ср. H. Krahe, Die Behandlung des idg. *ŏ* im Illyrischen, Езиковедски изследвания в чест на Ст. Младенов, София, 1957, стр. 469—476. Обаче това явление може да се обясни като смешение на два различни диалекта или дори на два близко сродни езика (илирийски и дако-мизийски?).

IV/III хилядолетие : Източната част на Балканския полуостров (на юг от Дунава) е била заселена главно от (пра)тракийски племена. Това съответствува приблизително на най-старата култура от Караново.

Централната и отчасти западната част на Балканския полуостров са заемали армено-фригийски, гръцки, (македонски) и (дако-) мизийски племена, разположени приблизително в споменатия ред от юг на северозапад и североизток. Това съответствува приблизително на културите Старчево и Кьорьош. По това време (пра)тракийски племена са се преселвали в някои области на Северозападна и Западна Мала Азия (троянци).

В южната част на Балканския полуостров са живеели пеласгийски племена (култура Сескло и пред-Сескло), а на о. Крит — етеокритяни (кафторийци). По-сетне отделни области на Крит са били заети от пеласги.

III/II хилядолетие: Постепенно по разни времена гръцки племена последователно са нахлули в южната част на Балканския полуостров. През първата половина на II хилядолетие те вече са обитавали някои области на о. Крит (линеарно писмо А). По същото време армено-фригийски племена постепенно са се преселили на изток, наслоявайки се върху тракийски племена главно в югоизточната част на Балканския полуостров. Те са преминали и в Западна Мала Азия, по-голямата част от която е била заета от фригийци (Phrygia maior, *Μαίονες*). Оттук те са нахлули към края на II хилядолетие в Хетската държава. Праарменците, преминавайки през северната част на Мала Азия, са се установили в областта Хайаса = Armenia minor, отдето са преминали в по-късната Армения (малоазийските *Παίονες*, Phrygia minor, Hajasa, *hayk'*). Може да се предполага, че пеонците (*Παίονες*) от централната част на Балканския полуостров (приблизително в областта на днешния Щип) представят остатък от някогашната прародина на праарменците.

II/I хилядолетие: Към средата на II хилядолетие мизийците, които са говорели на един диалект от общия дако-мизийски език и са обитавали в придунавската област приблизително между Тиса, Морава, Ибър и Искър, т. е. в наречената по тях Мизия, постепенно са се придвижили на югоизток, наслоявайки се върху тракийците, и дори са заели една област в Северозападна Мала Азия, наречена също Мизия. Други (дако-)мизийски племена са заели някои области в централната и западната част на Балканския полуостров, вероятно Дардания (днес областта на Скопие, горното течение на Вардар и Морава).[1] Албанският език, който е претърпял въздействието на няколко езика, е по своята същност наследник на изчезналия (дако-)мизийски език (*ŏ>a*, M и T запазени; *k'>s*, *th*; *g'*, *g'h>z*, *dh*, *d*).[2] С това се обяснява фактът, че много характерни лексикални, фонетични и други особености на румънския език намират съответствия в албански. По същото време македонците са

---

[1] Ср. и I. Şiadbei, Mélanges linguistiques, Bucarest, 1957, стр. 63: албанците първоначално са населявали Дардания.

[2] Ср. и H. Barić, там, стр. 27.

заели Македония, илирийците — Илирия, а дорийците, които дотогава са обитавали някъде в пределите на Северозападна Гърция, са се преселили в Южна Гърция.

Средата на I хилядолетие: Македонци и гърци оказват силно въздействие на тракийските племена в източната част на Балканския полуостров. По-късно и келтският език е оказал известно влияние върху тракийски, поне на отделни места.

И така тракийският език така, както той ни е известен от V век насам, представя смешение на същинско тракийски, дакомизийски, армено-фригийски, македонски, гръцки и келтски елементи.

Допълнение към стр. 25

Във връзка с дакийския надпис *Decebalus per Scorilo* „Декебал, син на Скорил“ албанският писател др. Kolë Jakova ми обърна внимание, че в албанската област Mirëdita са твърде разпространени лични имена като *Lef Perdoda, Ndue Perbrunga, Geg Pergega* и под. По всека вероятност от гледна точка на днешния албански език в *per-* на тия фамилни имена е запазена като архаизъм дакийската дума *per* „дете, момче, син“. Тоя факт представя още едно доказателство, че дакийски (дако-мизийски) е основа на днешния албански език.

ПОСЛЕСЛОВ

Смятам за свой приятен дълг да изкажа тук сърдечна благодарност на всички, които ми оказаха съдействие за набавяне на снимките, поместени в тая книга: на ст. научен сътрудник Ив. Венедиков за надписите от Софийския народен археологически музей, на директора на Пловдивския музей Ив. Джамбов за тия от Пловдивския музей, на директорката на Коларовградския музей Цв. Дремсизова за надписа от Браничево и на акад. Г. Дайковичу за дакийския надпис.

ПОКАЗАЛЕЦ

I. Тракийски

II. Други езици

Германски

Грузински

Гръцки

Египетски

Етруски

Илирийски

Ирански

Келтски

Латински

Лидийски

Литовски (и други балтийски езици)

Хетски

Цигански

ОБРАЗИ

СЪДЪРЖАНИЕ